

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 4

Херсон-2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Демецька Владислава Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету, декан факультету перекладознавства

Заступники головного редактора:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Гізер Валерія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Польща)

Гудманян Артур Грантович – доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Коломієць Лада Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словачія)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Словенія)

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької мови Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
(Протокол № 5 від 28.11.2016 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Derik I.M.

ON THE PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC DISCOURSE TRANSLATION
FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....7

Коваль Р.С.

ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКОГО
ТА УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКОГО СЛОВНИКА ГАЛУЗІ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....11

Кузенко Г.М.

ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ ЗАГАЛЬНОВІДОМИХ МОДЕЛЕЙ ПЕРЕКЛАДУ.....17

Кушнір Л.О.

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ШТУЧНИХ МОВ
ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....22

Ласка І.В., Пархоменко О.М.

КОНЦЕПЦІЯ «ЕНЕРГІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ» СЕН-СІМОНА.....30

Набережнєва Т.Є.

ФІНАНСОВИЙ ПЕРЕКЛАД: ПРАКТИЧНИЙ І ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....36

Пустовойт Н.И.

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАНЦУЗСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ.....41

Семенко И.В., Бицко Н.И.

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКОМ АРСЕНАЛЕ
В ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ.....46

СЕКЦІЯ 2

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Аксютіна Т.В.

“NEGATIVE POLITENESS” STRATEGIES
IN THE ENGLISH VERBAL DISCOURSE.....51

Аністратенко Л.С.

ЯВИЩЕ ГІПО-ГІПЕРОНІМІЇ В ЯПОНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....56

Дибя Г.Ю.

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ «БРАТЯ» В РОСІЙСЬКОМУ
МАС-МЕДІА ДИСКУРСІ.....63

Задерій І.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБУДЖЕННЯ ЕМОЦІЇ СТРАХУ
В КІНОТЕКСТАХ А. ХІЧКОКА.....68

Кауза І.Б.

СКЛАДНИКИ ПЕРСОНАЖНОГО ДИСКУРСУ
В НАРАТИВНОМУ ТЕКСТОПРОСТОРІ.....73

Кізіль М.А. ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ПОЯВИ Й РОЗПОВСЮДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ІННОВАЦІЙ.....	77
Козак Р.В. ЭКСПРЕССИВНЫЙ СИНТАКСИС УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ КАК КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНОЕ ЯВЛЕНИЕ.....	81
Kuznyetsova G.V. IMPLICIT SPEECH ACTS IN TERMS OF COGNITIVE AND PRAGMATIC PERSPECTIVES.....	87
Панчишин Н.З. СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ (НА БАЗІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ).....	93
Слюніна О.В. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ КОЛЕКТИВНОГО СВІДОМОГО В БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ.....	98
Федурко О.М. ПРИСЛІВНИК ЯК КОМПОНЕНТ АД'ЄКТИВНО-АДВЕРБІАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	102
Фекете Д.Ю. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО КІНОРЕКЛАМНОГО АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ.....	107
Швед О.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ: ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЙ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРВ'Ю	113
Яницька О.М. СЕМАНТИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ ВІРА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ).....	118

CONTENTS

SECTION 1

TRANSLATION STUDIES

Derik I.M.

ON THE PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC DISCOURSE TRANSLATION
FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....7

Koval R.S.

LEXICOGRAPHICAL SPECIFICITY OF A DICTIONARY
FOR REHABILITATION TERMINOLOGY (CASE STUDY
OF FRENCH-UKRAINIAN AND UKRAINIAN-FRENCH DICTIONARIES).....11

Kuzenko H.M.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF WELL-KNOWN MODELS
OF TRANSLATION.....17

Kushnir L.O.

REPRODUCTION OF AUTHORIAL VOCABULARY ORIGINATING
FROM THE ARTIFICIAL LANGUAGES BY J. R. R. TOLKIEN.....22

Laska I.V., Parhomenko O.M.

THE CONCEPT OF “VIGOROUS TRANSLATION” BY SAINT-SIMON.....30

Naberezhnieva T.Ye.

FINANCIAL TRANSLATION: PRACTICAL AND DIDACTIC ASPECTS.....36

Pustovoit N.I.

THE PROBLEMS OF THE FRENCH JOURNALISM RENDERING.....41

Semenko I.V., Bytcko N.I.

TO THE QUESTION OF LEXICO-STYLISTIC ARSENAL
IN STUDY OF LITERATURE.....46

SECTION 2

INTERCULTURAL COMMUNICATION

Aksiutina T.V.

THE STRATEGIES OF “NEGATIVE POLITENESS”
IN THE ANGLO-SAXON LINGUISTIC CULTURE.....51

Anistratenko L.S.

THE PHENOMENA OF HYPONIMY AND HYPERNYMY
IN THE JAPANESE LITERARY TERMINOLOGY.....56

Diba A.Yu.

METAPHORICAL MODEL “BROTHER”
IN THE RUSSIAN MEDIA DISCOURSE.....63

Zaderiy I.Y.

LINGUISTIC ASPECTS OF TENSE CREATION
IN THE MOVIES BY A. HITCHCOCK.....68

Kauza I.B.	
COMPONENTS OF CHARACTER DISCOURSE IN THE NARRATIVE TEXT SPACE.....	73
Kizil M.A.	
EXTRALINGUAL FACTORS OF THE ENGLISH LANGUAGE COMPUTER INNOVATIONS' EMERGENCE AND SPREAD.....	77
Kozak R.V.	
EXPRESSIVE SYNTAX AS A COGNITIVE AND DISCOURSE PHENOMENON (CASE STUDY OF THE UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES)	81
Kuznyetsova G.V.	
IMPLICIT SPEECH ACTS IN TERMS OF COGNITIVE AND PRAGMATIC PERSPECTIVES.....	87
Panchyshyn N.Z.	
STRUCTURAL ORGANIZATION OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY (CASE STUDY OF THE LATIN LANGUAGE).....	93
Sljunina E.V.	
LINGUISTIC FEATURES OF COLLECTIVE CONSCIENCE' EXPRESSIVENESS IN THE BIBLE.....	98
Fedurko O.M.	
ADVERBS AS A COMPONENT OF ADJECTIVAL-ADVERBIAL PHRASES IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	102
Fekete D.Yu.	
FUNCTIONAL FEATURES OF MODERN ENGLISH AUDIOVISUAL ADVERTISING MOVIE DISCOURSE	107
Shved O.V.	
THE USAGE OF PHOTOS IN THE INTERVIEW AS A MODERN VISUALIZING TECHNIQUE.....	113
Yanutska O.M.	
SEMANTIC AND ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT FAITH (CASE STUDY OF THE ENGLISH, UKRAINIAN AND FRENCH LANGUAGES).....	118

СЕКЦІЯ 1 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25: 81'1:[811.111+811.161.2]:316.774:004.738.5

ON THE PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC DISCOURSE TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Derik I.M., Associate Professor

K.D. Ushynskiy South-Ukrainian National Pedagogical University

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу англомовного наукового дискурсу українською мовою в аспекті комунікативної теорії. Виокремлено та проаналізовано домінуючі стратегії й тактики наукового перекладу.

Ключові слова: науковий дискурс, стратегії й тактики перекладу, комунікативна теорія.

Статья посвящена исследованию особенностей перевода англоязычного научного дискурса на украинский язык в аспекте коммуникативной теории. Выделены и проанализированы доминантные стратегии и тактики научного перевода.

Ключевые слова: научный дискурс, стратегии и тактики перевода, коммуникативная теория.

Derik I.M. ON THE PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC DISCOURSE TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

The article is focused on the peculiarities of translating English scientific discourse into Ukrainian in terms of the communicative theory approach. The dominant translation strategies and tactics peculiar for scientific discourse translation are outlined and analyzed.

Key words: scientific discourse, translation strategies and tactics, communicative theory approach.

The research is aimed at studying the peculiarities of translating contemporary scientific discourse from English into Ukrainian in terms of the communicative theory.

The *object* of the research is the process of translating scientific discourse viewed in the communicative aspect. The *subject* of the research is formed by the all-level detailed analysis of the translation means employed aimed at outlining the dominant strategies and tactics of translating specific scientific texts from English into Ukrainian.

The *objective* of the research consists in outlining the key strategies and tactics common for both translating English scientific texts into Ukrainian.

The immediate *tasks* of the article have been predetermined by the above-mentioned objective and include respectively: the elaboration of the discourse studies in both the translational and the communicative aspects; the outline of the dominant strategies and tactics of translating scientific discourse with regards to its specific features.

The *urgency* of this paper arises from the need for accurate and well-qualified scientific discourse translation in the view of the universal globalization in the scientific world.

The research was performed on the *basis* of English scientific texts and their authorized translations into Ukrainian selected from the educational sites wikipedia.com; britannica.com; academis.edu (recordings dated from 2003 to 2015 years) with the general duration of 120 minutes.

The theoretical grounding for the ideas supplied was formed on the basis of the fundamental scientific works by E. Benvenist, P. Serio, M. Foucault, G. Lyons, Ch. Fillmore, Teun van Dijk, J. Fisk, A.K. Zholkovskiy, G. Lakoff, N. Chomsky, I. B. Kashkin, Y. Lotman, M. Ilyin, R. Barthes, V.I. Karasik, Yu.S. Stepanov, V.H. Borbot'ko, F. S. Batsevic, R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Starvik, M. Hoey, V.V. Sdobnikov.

The understanding of the discourse as the text plunged in the communicative situation suggests its multidimensional nature. From the psycholinguistic point of view discourse is intriguing because of the possibility of switches from the inner code to the outer verbalization in the processes of speech generation and its interpretation with regards to the social-psychic types of language personalities and the role preferences. The linguostylistic discourse analysis is focused on distinguishing the speech registers, differentiating oral speech from the written one in all the

genre varieties, studying functional communication parameters on the basis its units (the characteristics of the functional styles–). The structural and linguistic discourse description presupposes its segmentation and is aimed at foregrounding the textual proper communication peculiarities – the sense and formal discourse coherence, the ways of topic switching, the modal restrictors (hedges), the large and small textual blocks, discourse polyphony understood as simultaneous communication on the different levels of the text depth.

From the linguistic point of view discourse is often defined as a complex communicative phenomenon of the super-textual level which presupposes the impact of extralinguistic factors on its production and perception. The discourse thus is not restricted by the boundaries of the text in its general understanding. Hypertext is closer to the discourse than traditional written or printed semantically finished and finite text in this point.

The communicational aspect of the discourse is reflected in the focus on the extralinguistic factors influencing the communicative process both in the sphere of its production and perception. Discourse is widely investigated as the complex communicative unit with its unique structural and semantic features. Its immanent peculiarities include cohesiveness and cohesion, fullness and independence of meaning which are realized linguistically by morphological forms and syntactic links. Inherent of discourse on all its levels is thematic, referential, eventual, temporal and local unity.

Discourse in the translational aspect is understood mainly as the speech practice, i.e. interactive activity of the communicants, the setting and maintenance of the contact, emotional and informational exchange, interaction and two-way influence, the interconnection of the variable communicative strategies and their verbal and non-verbal manifestations. Very important in this connection is the dependence on extralinguistic knowledge, views, intentions and aims of the definite speaker. The scientific style is considered to be the most rigid and conservative with the abundance of stereotype constructions, cliché words, foreign words, neologisms and terms.

From the psycholinguistic point of view translating scientific discourse is intriguing because of the possibility of switches from the inner code to the outer verbalization in the processes of speech generation and its interpretation with regards to the social-psychic types of language personalities and the role preferences. The linguostylistic discourse analysis is focused on distinguishing

the speech registers, differentiating oral speech from the written one in all the genre varieties, studying functional communication parameters on the basis its units (the characteristics of the functional styles). The structural and linguistic discourse translation description presupposes its segmentation and is aimed at foregrounding the textual proper communication peculiarities – the sense and formal discourse coherence, the ways of topic switching, the modal restrictors (hedges), the large and small textual blocks, discourse polyphony understood as simultaneous communication on the different levels of the text depth.

The scientific discourse is a complex phenomenon with the following typological immanent features:

- the simultaneous professional and personal discourse orientation (due to the number of the participants it's mass but according to its content it's interpersonal professional communication);
- the integral character of the communicative strategies assortment (the combination of the educative and research discourse strategies);
- the uniqueness of the status and role communicants' characteristics (the basic communicants – presenter of the scientific data (the lecturer or the researcher); the professional who is interested in perceiving and interpreting this information (the student or the post-graduate);
- the creation of the optimal conditions for the successful process of the information acquisition and processing by the recipient;
- the unification (the employment of the stereotype constructions, terms, foreign words, abbreviations, acronyms, measurement units, formulas etc.).

The outlined specificity of the scientific discourse parameters has resulted in the conclusion of its communicative uniqueness as the object of translation in comparison with the other types of the institutional discourse.

In the course of the complex research the detailed analysis of the translation strategies and techniques applied for the typologically distant language pair (English - Ukrainian) has also been performed. It has been proved that the translation strategy is correlated with the main purpose of communication and the peculiarities of the target audience, being formed on the basis of the translator's linguistic competence, the author's main communicative intention and the semantic invariant of the message, it represents the combination of the translator's actions, aimed at the achievement of the discourse general communicative purpose and realized through the employment

of a set of translation techniques. The dominant strategy outlined was the strategy of communicatively equivalent translation which is primarily aimed to ensure the communicative effect identical to that one of the source text. The strategy of redirection was found to be less recurrent as its employment presupposed the distinct discrepancies between the social features of the target audience in the source language and translation language cultures. The strategy of tertiary translation was used sporadically mainly in terms of adapting and shortening the original texts due to the outspoken wished of the publisher.

The translation tactic was respectively treated as a set of a translator's practical actions in the real process scientific information rendering, allowing to implement a chosen translation strategy to reproduce the initial sense of the source text by the linguistic means of a typologically different language often resulting in the use of translation transformations in case of the absence of the linguistic equivalents proper. The tactics employed included the tactic of precise and complete information rendering, the tactic of explication, the tactic of correct presentation of information, the tactic of stylistic and pragmatic adaptation. The typological language discrepancies led to the implementation of translation transformations (replacements, transpositions, additions and omissions) in the large scale. This mainly concerned the differences in the grammar categories such as verbal tenses, aspects, moods and voices, presence or absence of case, number and gender categories for the nominative parts of speech and lexico-grammatical classification on the morphological level, both the semantic and functional variation of the word order regularities, syntactic constructions and structures of secondary predication on the syntactical level, discrepancies in the semantics and usage of the different lexical units (homonyms, pseudo international words and international words proper, terms, abbreviations and shortenings, polysemantic words) and also dissimilarity of the stylistic stratification.

The main *conclusions* were as follows:

1. The contemporary scientific discourse is a unique communicative and pragmatic phenomenon. Its condition in the scientific word is predetermined by the society's demand for the scientific information acquisition and the peculiarities of this discourse type functioning.

2. The uniqueness of the scientific discourse is determined by the interaction of the following discourse features: the addressers' expectation of the professionally oriented interactive edu-

cational equal communication with the audience, the scientific discourse genre specification (article, abstract, patent, research paper, report etc.), the subject-subject positions of the communicants, the translation strategies and techniques assortment and the peculiarities of their functioning.

3. The strategic orientation of the discourse type under investigation is on the crossroads of the key tasks of science (provision of information, enlightenment, contribution to the international scientific and technical progress) and the educational goals (knowledge, education and scientific culture distribution).

4. The educational and cognitive addresser's intentions in the scientific discourse are realized in the domain of the information technologies by means of the two key communicative strategies (the strategy of educating and the strategy of forming the audience's cognitive activity) through the use of such communicative techniques as: the allusion to the reliable source of information, the distribution of cognitive information, the communicative equality of speech, the attraction of the audience's attention.

5. The effectiveness of the communicative strategies and techniques realization typical of the scientific discourse is provided by the employment of the verbalized linguistic means of different levels: phonetic, lexical and grammatical.

6. All the translation operations employed were subdivided into two different groups: those predetermined by the proper linguistic peculiarities of the typologically distant source and target languages and those employed by the translator as means of a certain translation tactic realization in the terms of the chosen appropriate translation strategy.

The scope of the means of the cognitive, emotional and evaluation information distribution is rather wide and it includes the following components: the cohesion means, providing the discourse cohesiveness; the actualization means of different levels; the quotations, the direct and indirect allusions in the function of intertextual links; the means which increase the information density of the messages and the objectiveness of the subjective and logical information presentation (special professional economic and scientific terminological units, abbreviations, shortenings, names of organizations, anthroponyms, precise lexis); means, which provide for the dynamic character of the messages and function as manifestations of the genre and functional-stylistic peculiarities (the Passive Voice forms, non-finite

verbal forms, Present tense finite verbal forms, lexicalized plural noun forms, the Comparative and Superlative degrees adjective forms on the morphological level; impersonal and indefinitely personal two-part finite clauses, structures of secondary predication, structures of Complex Subject, Complex Object and formal subject on the syntactical level. As far as the functional and stylistic orientation is concerned the discourse under investigation possesses features of the normative written literary speech.

The specific features of the scientific discourse illustrating its uniqueness on all the linguistic levels are the following: the considerable amount of both general and specific full word terms and terminological abbreviations and shortenings, foreign words (e.g. *ad hoc*, *a priori* etc.), words of the semantic field “science”, proper names (anthroponyms, terms-anthroponyms like “*Thales’s theorem*” or “*Pythagorean theorem*”, company names and trade names like “*pyrex*”, international and pseudo-international units in comparison with the widely used common lexis on the lexical level; the prevalence of the notional parts of speech over the form words, nominative units over the verbal ones, non-finite verbal forms (the Infinitive, the Participle, the *Dieprykmetyk*, the *Gerund*) over the finite personal ones, the Present tense forms over the Past and Future tense forms, the Passive Voice forms over the Active Voice forms. The commonness and semantic value of these linguistic elements allows to treat them as the textual markers, which mirror the uniqueness of the scientific discourse under investigation and result in the realization of the main communicative strategies and techniques characteristic of this institutional type of discourse.

The phonetic means of representation on the segmental and suprasegmental levels should be singled out (on the segmental level it’s the divi-

sion into syllables, the alteration of the stressed and unstressed syllables, the use of the proclitics and enclitics, the phenomenon of the phonetic adaptation in the roots and affixes of the loan lexemes; on the suprasegmental level – the value of the total acoustic energy, intensity and duration of sound, the use of specific melodic patterns, hesitation pauses). The main criterion of the quality and faithfulness of the performed scientific discourse translation is the accuracy of rendering the complex interaction of the linguistic means of different levels aimed at realizing the main communicative strategies and techniques of the scientific discourse and thus enforcing the total communicative and pragmatic effect as well as providing for the successful communication.

The *perspective* is seen in the more detailed research of the typological common features and specific linguistic peculiarities of the contemporary scientific discourse on the basis of the typologically distant Germanic and Slavic languages.

BIBLIOGRAPHY

1. Bell R.T. Translation and Translating / R.T. Bell. – London and New York : Longman, 1991. – 400 p.
2. Borbot’ko V.G. Principy formirovaniya diskursa: Ot psiholingvistiki k lingvosinergetike / V.G. Borbot’ko. – M. : Knizhnyj dom “LIBROKOM”, 2009. – 288 S.
3. Dijk van T.A. Principles of Critical Discourse Analysis / T.A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. – 1998. – Vol. 2 : Gender and Discourse. – P. 367–393.
4. Issers O.S. Kommunikativnyje strategii i taktiki ruskoj rechi / O.S. Issers. – Omsk, 2006. – 288 S.
5. Karasik V.I. Jazykovej krug: lichnost’, koncepty, diskurs / V.I. Karasik. – Volgograd : Peremena, 2002. – 477 S.
6. Sdobnikov V.V. Strategy and Tactics of Translating Special Texts / V.V. Sdobnikov // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – Iss. 6. – P. 861–867.
7. Stepanov Yu.S. Al’ternativnyj mir, Diskurs, fakt i princip prichinnosti / Yu.S. Stepanov // Jazyk i nauka konca 20 veka. – M. : RAN, 1996. – S. 37–73.

УДК 615.825:001.4(811.133.1=811.161.2)

ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКОГО СЛОВНИКА ГАЛУЗІ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Коваль Р.С., викладач

кафедри української та іноземних мов

Львівський державний університет фізичної культури

У статті проаналізовано особливості укладання французько-українського та українсько-французького словника термінології реабілітації. Реєстр охоплює понад 3,500 термінів: для найменування засобів і методів реабілітації, приладів та апаратів (близько 1,550 термінів), професій галузі (близько 100 термінів), класифікацій, шкал і тестів (близько 300 термінів), аббревіатур (близько 550 термінів), найбільш поширених вад, порушень і захворювань (близько 1,000 термінів). Лексикографічну базу майбутнього словника становлять галузеві праці, з якими була можливість ознайомитись і які можна було проаналізувати *de visu*.

Ключові слова: словник, реабілітація, переклад, французька мова, українська мова.

В статье проанализированы особенности составления французско-украинского и украинско-французского словаря терминологии реабилитации. Реестр охватывает более 3,500 терминов: для наименования средств и методов реабилитации, приборов и аппаратов (около 1,550 терминов), профессий отрасли (около 100 терминов), классификаций, шкал и тестов (около 300 терминов), аббревиатур (около 550 терминов), наиболее распространенных недостатков, нарушений и заболеваний (около 1,000 терминов). Лексикографическую базу будущего словаря составляют отраслевые труды, с которыми была возможность ознакомиться и которые можно было проанализировать *de visu*.

Ключевые слова: словарь, реабилитация, перевод, французский язык, украинский язык.

Koval R.S. LEXICOGRAPHICAL SPECIFICITY OF A DICTIONARY FOR REHABILITATION TERMINOLOGY (CASE STUDY OF FRENCH-UKRAINIAN AND UKRAINIAN-FRENCH DICTIONARIES)

The article analyzes the features of composing French-Ukrainian and Ukrainian-French dictionary of rehabilitation terminology. The registry of dictionary covers more than 3,500 terms to name means and methods of rehabilitation and devices (about 1,550 terms), the occupations in physical rehabilitation (about 100 terms), scales and tests (about 300 terms), abbreviations (about 550 terms), the most common defects, disorders and diseases (about 1,000 terms). Lexicographical database of the dictionary is formed due to the works related to rehabilitation sphere. The scientist had the opportunity to review and analyze *de visu*.

Key words: dictionary, rehabilitation, translation, French, Ukrainian.

Постановка проблеми. Сучасні економічно розвинуті держави світу значну увагу приділяють соціальним програмам. Україна, ставши на шлях демократичного розвитку, проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Останніми роками в українському суспільстві з'явилось усвідомлення того, що неповносправні особи – це прошарок населення держави, який поряд зі здоровими людьми наділений аналогічними з ним правами. Володіння й розпорядження цими правами потребує від держави та її громадян додаткових заходів, спрямованих на медичну, соціальну, трудову, психологічну реабілітацію й адаптацію інвалідів, їх залучення до активного громадського життя [9]. Бойові дії, що тривають більше ніж два роки на території України, призводять до появи величезної кількості неповносправних людей, котрі потребують комплексної медичної та соціально-психоло-

гічної реабілітації. У праці [26] французька дослідниця Жулія Фасіон-Роже (Julia Facione-Roger) наголошує (з відсиланням до англomовного джерела): “Une nouvelle typologie de victime de guerre est née. La médecine militaire n'avait encore jamais eu à traiter des patients aux blessures si complexes. Elle doit ainsi relever de nouveaux défis en matière de rééducation, de réadaptation, de reconversion et de suivi au long cours de ces patients” («З'явився новий тип постраждалого внаслідок війни. Воєнна медицина ще ніколи не займалась лікуванням пацієнтів із настільки складними ураженнями. Перед нею стоять нові виклики стосовно відновлення, реабілітації, перекваліфікації та довготривалого супроводу цих пацієнтів») (переклад автора). Також у нашій державі є значна кількість людей з інвалідністю внаслідок інших причин – травм, захворювань, катастроф etc. На жаль, в окремих випадках є провина лікаря та його фахова некомпетентність. Саме тому реабілітація – це суспільно

необхідне функціональне й соціально-трудове відновлення хворих та інвалідів, що здійснюється комплексним проведенням медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних, державних, суспільних та інших заходів, за допомогою яких можна повернути потерпілих до звичайного життя і праці, відповідно до їхнього статусу [24, с. 17].

Наукова комунікація між відповідними спеціалістами, переклад найрізноманітнішої інформації із цієї сфери, зрештою, спілкування між неповносправною людиною та фахівцем із фізичної реабілітації/фізіотерапевтом, один із яких є україномовним, інший – франкомовним, потребує перекладного галузевого словника. А.М. Герцик зазначає, що «фізична реабілітація в Україні продовжує розвиватися як практична, наукова та освітня галузь. Важливим етапом її становлення є формування тезауруса основних професійних понять. Термінологічні проблеми фізичної реабілітації ще далекі до вирішення і належать до пріоритетних, які постали перед галузевою наукою» [6, с. 32]. Тому питання, пов'язані з принципами його укладання, ми спробуємо розглянути в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика питань, які стосуються термінології реабілітації у французькій та українській мовах, була розглянута в попередніх статтях автора [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20], а також у працях інших дослідників [3; 4; 5; 6; 10; 21; 22; 23; 25; 27].

Постановка завдання. Мета роботи полягає в напрацюванні принципів і критеріїв відбору термінів для укладання перекладного французько-українського та українсько-французького словника фахової мови реабілітації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Р.І. Дудок визначає «фахову мову» як сукупність усіх мовних засобів, які використовують у конкретній сфері науки, щоб забезпечити взаєморозуміння комунікантів [11, с. 174]. «Фахова мова» – це також варіант загальноновживаної мови, який слугує основою для пізнання та визначення фахових об'єктів їхнього дослідження й розуміння, а також для специфічних комунікативних потреб фаху. Учений зазначає, що «науки, які виникають, широко використовують загальну лексику для утворення своїх терміносистем, а отже, кожен раз продуктивнішими є процеси термінологізації загальноновживаних слів» [11, с. 180]. Унаслідок поєднання інваріантного значення загальноновживаного слова зі спеціальним диференційним поняттям слово

одержує однозначний термінологічний смисл у межах певної терміносистеми [11, с. 180]. Кожна нова дисципліна потребує власної термінології, що призводить до стрімкого зростання кількості термінологій і збільшення омонімії та багатозначності термінів, оскільки на початковому етапі розвитку термінології основним способом утворення термінів є запозичення зі суміжних дисциплін [8, с. 6]. Відповідно, зростає потреба в укладанні галузевих словників. Найбільш очевидним джерелом лексики є наявні термінологічні словники [7, с. 79].

Уважаємо, що в нашому випадку терміни потрібно добирати з тлумачних словників саме реабілітаційного спрямування. Звичайно, розвиток реабілітації відбувається швидко, з'являються нові терміни, що постійно буде призводити до коректив, уточнень і доповнень. Фактично створити найдосконалішу лексикографічну працю, яка б охоплювала абсолютно всю наявну лексику з певної галузі, неможливо. Ми користувалися тими словниками, з якими була змога ознайомитися та які можна було проаналізувати *de visu*, і саме вони стали основою базою для укладання реєстру термінів. Це, зокрема, *Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation* (2007) [25], *Dictionnaire du handicap. 7e édition* (2011) [27], *Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація, Фізична культура»* (2002) [22], *Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації* (2002) [23], *«Основні поняття й терміни здоров'язбереження та фізичної реабілітації в системі освіти»* (2011) [10], *«Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия»* (2010) [21]. Серед підручників і посібників одним із основних джерел відбору термінів були *«Фізична реабілітація»* (2009) [24] і *«Вступ до фізичної реабілітації»* (2013) [2]. На жаль, не було змоги ознайомитись і проаналізувати *Dictionnaire de médecine physique de rééducation et de réadaptation fonctionnelles* (1972), *Glossaire de la réadaptation professionnelle et de l'emploi des handicapés* (1981), *Dictionnaire de la réadaptation. Tome 1, termes techniques d'évaluation: index français-anglais/anglais-français* (1995), *Dictionnaire de la réadaptation. Tome 2, termes d'intervention et d'aides techniques: index français-anglais/anglais-français* (1997), оскільки вони недоступні в Україні. Серед інших важливих джерел варто назвати дисертаційну працю *«Émergence de la kinésithérapie en France à la*

fin du XIXème et au début du XXème siècle. Une spécialité médicale impossible. Genèse, acteurs et intérêts de 1880 à 1914” Жака Моне (Jacques Monet), роботи А.М. Герцика, Клода Амоне (Claude Hamonet), Моріса Блуена (Maurice Blouin), Марі-Оділь Фраттіні (Marie-Odile Frattini), Жана-Мішеля Віротіуса (Jean-Michel Wirotius).

Отже, станом на сьогодні ми відібрали близько 3,500 термінів, із яких маємо для найменування засобів і методів реабілітації, приладів та апаратів приблизно 1,550 термінів; для найменування професій галузі близько 100 термінів; для найменування класифікацій, шкал і тестів близько 300 термінів; для найменування найпоширеніших вад, порушень і захворювань близько 1,000 термінів; а також близько 550 найбільш уживаних абревіатур. Зазначимо, що спочатку нами був укладений реєстр термінів французькою мовою. Реєстрація термінів у працях, які написані провідними фахівцями галузі, дає нам змогу зараховувати їх саме до тієї сфери, яка є предметом нашого аналізу.

Певним чином нам ускладнює роботу відсутність великого перекладного французько-українського медичного словника, у якому могли бути представлені терміни з усіх медичних галузей. Фахова майстерність перекладача залежить від його бажання постійно навчатися й удосконалювати свою перекладацьку майстерність, а вивчення спеціалізованої літератури розширить його професійну компетенцію загалом. Пошук правильного варіанта точного відповідника терміна в іншій мові є першочерговим завданням перекладача, і в цьому йому суттєво допоможуть додаткові знання предмета. В окремих випадках перекладачеві доводиться пропонувати свій варіант із опертям на свою науково-дослідницьку інтуїцію.

Важливе місце посідає вивчення етимології термінів, що дає змогу встановити основні шляхи їх створення, прослідкувати етапи становлення реабілітації загалом, визначити роль і внесок науковців у її розвиток. Більшість термінів на позначення основних понять реабілітації виникли в XIX і XX століттях. Як правило, основою для формування термінів слугували грецька та латинська мови. Французькими науковцями була запропонована низка термінів галузі [14]. Епоніми широко застосовуються в терміносистемі реабілітації, відображають розвиток її методів, відкриття й опис певних захворювань чи синдромів, розроблення приладів та апаратів, укладання різ-

номанітних шкал, класифікацій, коефіцієнтів, індексів і тестів [13]. Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації вказують на місце, пов'язане з певним медичним відкриттям [20]. У словник доцільно включати всі епонімічні й топонімічні терміни з галузевих тлумачних словників, оскільки їх наявність у них свідчить про належність саме до реабілітаційної сфери. Запозичені з інших мов терміни ми пропонуємо подавати при умові їх активного використання. У французькій терміносистемі реабілітації найбільша кількість термінів запозичена з англійської та німецької мов, у терміносистемі реабілітації української мови вживаються запозичення з англійської, французької й італійської мов. Домінування англійських термінів як запозичених у зазначених мовах ми пояснюємо динамічним розвитком реабілітації, а також медицини загалом в англійських країнах [15]. Чільну позицію у створенні реєстру словника займають абревіатури. Вони використовуються для позначення назв організацій та установ, професій, хвороб і порушень, класифікацій і шкал, методів і засобів реабілітації [12]. Словник повинен бути розрахований на широке коло користувачів, чия діяльність пов'язана з реабілітацією, – фізіотерапевтів, ерготерапевтів, протезистів, травматологів-ортопедів і багатьох інших фахівців.

Термінологічна система як сукупність пов'язаних між собою термінів має бути складена з якомога меншої кількості терміноелементів. Функціонально доцільними є такі мікросистеми термінів, які відображають усі можливі зв'язки пізнаних явищ, а також мають достатню дериваційну потенцію. Точність терміна – це якомога адекватніше співвідношення мовних висловів до предметів, станів і процесів відповідних галузей людської діяльності [11, с. 187]. Щоб побудувати новий термін, використовують також наявні терміни, які вже функціонують у складі іншої термінології. Таке явище називають ретермінологізацією, тобто перенесення головного терміна з однієї сфери до іншої з його повним або частковим переосмисленням, що пояснюють давно відомим фактором інтеграції наук [11, с. 191]. Нові смисли того чи іншого терміна виникають унаслідок розвитку первинного значення фахового слова або різноманітних позамовних видозмін [11, с. 193]. Структурно-семантичний потенціал терміна, його парадигма перебувають у сфері зацікавлення багатьох лінгвістів, оскільки «термінологічний вибух» поставив перед ученими завдання систематизувати,

уніфікувати і стандартизувати термінологічні одиниці [11, с. 197].

Коротко розглянемо запропоновані нами критерії поділу термінів реабілітації у словнику на п'ять груп: I. АБРЕВІАТУРИ; II. ЗАСОБИ Й МЕТОДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ, ПРИЛАДИ ТА АПАРАТИ; III. ПРОФЕСІЇ; IV. КЛАСИФІКАЦІЇ, ШКАЛИ Й ТЕСТИ; V. ВАДИ, ПОРУШЕННЯ Й ЗАХВОРЮВАННЯ.

I. Абревіатури, які ми відібрали, репрезентують французькі реалії та не є широко відомими українським фахівцям. Зазначимо, що їх детальний аналіз дає нам уявлення про функціонування галузі реабілітації у Франції загалом, зокрема роль держави в процесах функціонального відновлення та реабілітації пацієнтів. Наприклад, у Французькій Республіці поширеними є різноманітні каси, завдання яких полягає в допомозі людині при повній або частковій втраті нею працездатності: “AGEFIPH”/“Association de gestion du fonds pour l’insertion professionnelle des personnes handicapées” – «Асоціація керування фондами для працевлаштування неповносправних людей»; “CNAM”/“Caisse nationale d’assurance maladie” – «Національна каса страхування на випадок тимчасової непрацездатності»; “CPSS”/“Caisse primaire de la sécurité sociale” – «Первинна каса соціального страхування». Існує багато федерацій і об'єднань, утворених з метою боротьби із захворюваннями: “FFCLCC”/“Fédération française des centres de lutte contre le cancer” – «Французька федерація центрів боротьби з раком»; “INSERM”/“Institut national de la santé et de la recherche médicale” – «Національний інститут охорони здоров'я та медичних досліджень»; професійних об'єднань: “SYNERPA”/“Syndicat national des établissements et résidences privés pour personnes âgées” – «Національний синдикат закладів і приватних установ для людей похилого віку»; “ANFE”/“Association Nationale Française des Ergothérapeutes” – «Національна французька асоціація ерготерапевтів»; “UNAEE”/“Union Nationale des Associations d’Étudiants en Ergothérapie” – «Національний союз асоціацій студентів-ерготерапевтів»; “SOFMER”/“Société française de médecine physique et de réadaptation fonctionnelle” – «Французьке товариство фізичної терапії та функціональної реадптації». У словниках “Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation” (2007) [25] і “Dictionnaire du handicap. 7e édition” (2011) [27] значна увага приділена абревіатурам.

II. Уклавши сьогодні реєстр для найменування засобів і методів, приладів і апаратів із реабілітації, ми бачимо, що у французькій мові існує низка ключових слів, які слугують для утворення більшості термінів галузі. Це, зокрема, “ambulateur” (m)/«ходулі», “appareil” (m)/«апарат, прилад», “bain” (m)/«ванна», “bandage” (m)/«бандаж», «пов'язка», “béquille” (f)/«милиця», “canne” (f)/«ціпок», “chaise” (f)/«крісло», “corset” (m)/«корсет», «бандаж», “douche” (f)/«душ», “exercice” (m)/«вправа», “fauteuil” (m)/«крісло», “gymnastique” (f)/«гімнастика», “manœuvre” (f)/«маневр», «прийм», «метод», «проба», “massage” (m)/«масаж», “méthode” (f)/«метод», “orthèse” (f)/«ортез», “prothèse” (f)/«протез», “réadaptation” (f)/«реабілітація», “rééducation” (f)/«відновлення», «реабілітація», «перепідготовка». Використання слова грецького походження «терапія» також утворює доволі значну кількість термінів – “chimiothérapie” (f)/«хіміотерапія», “cryothérapie” (f)/«криотерапія», “ergothérapie” (f)/«ерготерапія», “kinébalnéothérapie” (f)/«кінебальнеотерапія», “mécanothérapie” (f)/«механотерапія», “physiothérapie” (f)/«фізіотерапія», “thalassothérapie” (f)/«таласотерапія» etc.

III. Оскільки фахівець із фізичної реабілітації/фізіотерапевт тісно співпрацює з іншими медичними фахівцями, доцільно в словник унести найменування назв професій галузі. Варто зазначити, що вони можуть бути представлені також абревіатурами: “МК”/“masseur-kinésithérapeute” (m) – «масажист і фахівець із лікувальної фізичної культури»; “MPR”/“médecin (m) physique et de réadaptation” – «фахівець із фізичної реабілітації/фізіотерапевт/фізичний терапевт»; “АММ”/“auxiliaire (m) médical masseur (m)” – «допоміжний медичний персонал (масажист)»; “АМС”/“auxiliaire (m) médical en clinique” – «допоміжний медичний персонал у клініці»; “АМК”/“auxiliaire (m) médical kinésithérapeute (m)” – «допоміжний медичний персонал (кінезіотерапевт)». Правильний і точний переклад назв професій допомагає зрозуміти роль, завдання й обов'язки кожного фахівця в галузі реабілітації.

IV. Знову ж таки, у французькій мові існує низка слів, котрі слугують для утворення найменувань класифікацій, шкал і тестів у галузі реабілітації. Це, зокрема, “classification” (f)/«класифікація»; “coefficient” (m)/«коєфіцієнт»; “échelle” (f)/«шкала»; “épreuve”/«проба», «тест», «реакція»; “index”

(m)/«індекс», «показник», «коефіцієнт»; «indice» (m)/«індекс», «показник», «ознака», «симптом»; «score» (m)/«шкала», «показник», «індекс», «оцінка»; «test» (m)/«тест», «проба», «аналіз». У цій групі доволі часто зустрічаються епоніми.

V. Професор Володимир Мухін зазначає, що «реабілітації підлягають хворі з травмами й деформаціями опорно-рухового апарату, серцево-судинними, неврологічними та психічними захворюваннями; набутими і вродженими вадами; після хірургічних втручань; інфекційними та хронічними захворюваннями, загалом ті особи, які потребують поступової адаптації до фізичних і психічних навантажень професійного й побутового характеру, роботи з меншим обсягом навантажень чи перекваліфікації, розвитку навичок самообслуговування, вироблення постійної компенсації при незворотних змінах» [24, с. 18]. Тобто масив лексики величезний. Ми відібрали ті терміни, які були зафіксовані у відповідних словниках. У цій групі дуже часто зустрічаються епонімічні терміни, а також активно використовуються метафора та метонімія.

Висновки з проведеного дослідження. Будь-який словник, незалежно від обсягу представлених у ньому слів, ніколи не надасть абсолютно вичерпної інформації. Наші попередні дослідження дали нам можливість створити умовний поділ термінів галузі реабілітації на п'ять тематичних груп, який видається найбільш оптимальним. Він дає змогу розробити чітку класифікацію, сприяє уніфікації й стандартизації термінології, а в майбутньому може слугувати для укладання великого французько-українського перекладного словника. Основний принцип нашої роботи полягав у використанні тлумачних словників реабілітаційної галузі. Критично важливою під час остаточного оформлення рукопису словника та підготовки його до видання буде рецензування праці не лише філологами, а й фахівцями в галузі реабілітації. Власне, у цьому полягає другий основний принцип роботи над укладанням лексикографічних робіт подібного спрямування – тісна співпраця філологів і фахівців із тієї сфери, для якої призначається та чи інша праця. Ще одним перспективним напрямом видається створення відкритого до редагування перекладного онлайн-словника, адже подібні проекти вже існують у мережі. Це дасть можливість доповнювати й розширювати обсяг словника в режимі реального часу відповідними фахівцями (після їх ре-

страції, що забезпечить словник від унесення неправильної чи недостовірної інформації). До того ж вартувало б створити форум, на якому можна було обговорювати проблематику термінології реабілітації загалом. Переклад у цій галузі видається нам одним із найважливіших, адже він вимагає суттєвих додаткових знань. Подібні платформи сприяють розширенню наукової комунікації у світі, стають своєрідним майданчиком для обміну думками та ідеями. У ХХІ столітті людство навчилося боротися й перемагати багато захворювань, однак щоразу з'являються нові, які вимагають лікування й функціонального відновлення; ніколи не припиняються локальні військові конфлікти, наслідком яких є величезна кількість людей з інвалідністю. Тому реабілітація – одна з найважливіших галузей сучасної науки, а укладання перекладних словників є і завжди залишатиметься актуальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова А.Н. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации / А.Н. Белова, О.Н. Щепетова. – М. : Антидор, 2002. – 440 с.
2. Вовканич А.С. Вступ до фізичної реабілітації : [навч. посіб.] / А.С. Вовканич. – Л. : ЛДУФК, 2013. – 184 с.
3. Герцик А.М. До питання тлумачення термінів «фізична реабілітація» та «фахівець з фізичної реабілітації» / А.М. Герцик // Теорія та методика фізичного виховання. – 2010. – № 3. – С. 45–48.
4. Герцик А.М. Трактатування ключових термінів в освітньо-професійній галузі фізичної реабілітації / А.М. Герцик // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту : у 3 т. – Вип. 7. – Л., 2003. – Т. 1. – 2003. – С. 342–346.
5. Герцик А.М. Фахівець з фізичної реабілітації, чи фізичний терапевт: національне та міжнародне тлумачення назв професій / А.М. Герцик // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 10. – С. 21–24.
6. Герцик А.М. Визначення поняття «технологія» у фізичній реабілітації / А.М. Герцик // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2016. – № 1 (23). – С. 32–34.
7. Гринев-Гриневич С.В. Введение в терминологию: Как просто и легко составит словарь : [учебное пособие] / С.В. Гринев-Гриневич. – 3-е изд., доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.
8. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений] / С.В. Гринев-Гриневич. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 304 с.
9. Дем'янюк О.Й. Нормативно-правова підтримка реабілітації інвалідів в Україні / О.Й. Дем'янюк // Сучасні оздоровчо-реабілітаційні технології : зб. наук. праць. – Луцьк : Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна», 2008. – № 3. – С. 3–8.
10. Дубогай О.Д. Основні поняття й терміни здоров'язбереження та фізичної реабілітації в системі освіти :

- [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.Д. Дубогай, А.І. Альошина, В.Є. Лавренюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 296 с.
11. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках / Р.І. Дудок. – Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.
 12. Коваль Р.С. Абревіатури в термінології реабілітації / Р.С. Коваль // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – 2016. – Вип. 11–12. – Частина 1. – С. 272–276.
 13. Коваль Р.С. Епоніми в термінології фізичної і медичної реабілітації (на матеріалі французької та української мов) / Р.С. Коваль // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». – 2015. – № 3 (304). – С. 293–298.
 14. Коваль Р.С. Етимологія термінів на позначення основних понять реабілітації у французькій та українській мовах / Р.С. Коваль // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». – 2016. – № 6(331). – С. 266–270.
 15. Коваль Р.С. Запозичення в термінології реабілітації / Р.С. Коваль // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)» : зб. наук. праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2015. – Вип. 22. – С. 21–27.
 16. Коваль Р.С. Лексико-семантичні особливості термінології фізичної і медичної реабілітації у французькій та українській мовах / Р.С. Коваль // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)» : зб. наук. праць. – Дрогобич, 2016. – Т. 1. – № 5. – С. 155–158.
 17. Коваль Р.С. Найменування засобів та методів реабілітації / Р.С. Коваль // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – Вип. 60. – С. 154–157.
 18. Коваль Р.С. Проблеми уніфікації та стандартизації термінології реабілітаційної галузі / Р.С. Коваль // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Одеса, 2016. – Вип. 22. – С. 98–101.
 19. Коваль Р.С. Термінологія реабілітації – сучасний стан та перспективи дослідження (на матеріалі французької та української мов) / Р.С. Коваль // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2012. – Вип. 27. – С. 32–34.
 20. Коваль Р.С. Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації / Р.С. Коваль // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Одеса, 2015. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 58–60.
 21. Козырева О.В. Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия : [учеб. слов.-справ.] / О.В. Козырева, А.А. Иванов. – М. : Сов. спорт, 2010. – 278 с.
 22. Кравченко А.І. Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація», «Фізична культура» : [навч. посіб.] / А.І. Кравченко, Ю.С. Лянной, В.В. Купина. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2002. – 212 с.
 23. Мерзлікіна О.А. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації / О.А. Мерзлікіна, О.В. Гузій. – Л. : Вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 48 с.
 24. Мухін В.М. Фізична реабілітація : [підручник] / В.М. Мухін. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – 448 с.
 25. Dufour M. Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation / M. Dufour, M. Gedda. – Paris : Maloine, 2007. – 582 p.
 26. Facione-Roger Julia. Place de la médecine physique et de réadaptation dans le soutien santé des forces armées: historique, état des lieux et perspectives. – Thèse pour obtenir le grade de docteur en médecine. – Nancy, Université Henri Poincaré, 2010. – 123 p.
 27. Zribi Gérard. Dictionnaire du handicap. 7e édition / Gérard Zribi, Dominique Poupée-Fontaine. – Rennes : Presses de l'EHESP, 2011. – 349 p.

УДК 811.111; 81'25

ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ ЗАГАЛЬНОВІДОМИХ МОДЕЛЕЙ ПЕРЕКЛАДУ**Кузенко Г.М., к. філол. н.,
доцент, докторант***Київський національний лінгвістичний університет*

У статті розглядаються загальновідомі теоретичні моделі перекладу, що пояснюють сутність перекладацького процесу, аналізуються їх переваги й недоліки.

Ключові слова: ситуативно-денотативна модель, трансформаційна модель, семантична модель.

В статье рассматриваются общеизвестные теоретические модели перевода, объясняющие сущность переводческого процесса, анализируются их достоинства и недостатки.

Ключевые слова: ситуативно-денотативная модель, трансформационная модель, семантическая модель.

Kuzenko H.M. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF WELL-KNOWN MODELS OF TRANSLATION

The article deals with the well-known theoretical translation models to explain the essence of the translation process, analyzes their advantages and disadvantages.

Key words: situational and denotative model, transformational model, semantic model.

Постановка проблеми. Одне з головних завдань сучасної лінгвістичної теорії перекладу полягає в описі самого процесу перекладу, тобто тих дій, які виконує перекладач у процесі аналізу тексту оригіналу і створення результативного тексту. Процес перекладу включає щонайменше два етапи: з'ясування перекладачем змісту оригіналу й вибір варіанта перекладу. У результаті цих етапів здійснюється перехід від тексту оригіналу до тексту перекладу. Теорія перекладу прагне з'ясувати, як відбувається перехід від оригіналу до тексту перекладу, які закономірності лежать в основі дій перекладача. Результатом подібних досліджень є так звані моделі перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постійне вивчення теоретичних і практичних проблем сучасного перекладознавства дає змогу розширити й доповнити наявні концепції та методи дослідження, серед яких особливе місце посідають теоретичні моделі перекладу, що пояснюють сутність перекладацького процесу.

Дослідження моделей перекладацького процесу досить широко висвітлено в працях як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів-перекладачів: Дж. Кетфорда, В. Гака, І. Ревзіна, В. Розенцвейга, Л. Бархударова, В. Виноградова, В. Комісарова, А. Мамрака, Я. Рецкера й інших. Окремі аспекти застосування моделей у перекладацькій діяльності дослідили Л. Архипова, М. Венгренивська, С. Засекін, В. Коптілов та інші.

Постановка завдання. У статті розглядаються переваги й недоліки найпоширеніших

моделей перекладу: ситуативно-денотативної, трансформаційної, семантичної, описуються дії та етапи перекладацького процесу.

Опис процесу перекладу за допомогою моделей перекладу включає два взаємопов'язаних аспекти: 1) загальну характеристику моделі із зазначенням можливої сфери її застосування (пояснювальної сили моделі); 2) типи перекладацьких операцій (трансформацій), що здійснюються в рамках моделі [1, с. 231].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема опису подібних дій ускладнюється тим, що всі вони здійснюються у свідомості перекладача, тобто безпосередньо не спостерігаються. Саме це надає моделі гіпотетичного характеру.

Як стверджує О. Селіванова, модель перекладу – це гіпотетичні абстрактні схеми процесу перекладу, метою побудови яких є спроба знайти пояснення перетворенню змісту, вираженого засобами однієї мови, на відповідний зміст, виражений засобами іншої мови [15, с. 445].

Ситуативно-денотативна модель перекладу представлена в роботах Дж. Кетфорда, В. Гака, І. Ревзіна, В. Розенцвейга, вважається найпоширенішою моделлю перекладу, що базується на співвіднесеності мовних одиниць із певними предметами, явищами реальної дійсності. Саме такий зв'язок між мовними одиницями та явищами реальності має бути незмінною основою мовних одиниць оригіналу й перекладу. Згідно із цією моделлю, елементи реальної дійсності, втілені в мовних знаках, зазвичай називаються *денотатами*

або референтами. Будь-який текст, що відображає певну предметну ситуацію, судження та реальну дійсність, формується шляхом співвіднесення з найрізноманітнішими денотатами. Ситуативно-денотативна теорія перекладу визначає переклад як процес опису за допомогою мови перекладу денотатів, попередньо описаних мовою оригіналу [12].

Головна увага в ситуативно-денотативній моделі перекладу приділяється ідентичності двох ситуацій, описаних за допомогою мови оригіналу та мови перекладу. У процесі встановлення зв'язку між цими ситуаціями мовним одиницям оригіналу та перекладу відводиться лише роль проміжних посередників. Сприймаючи текст оригіналу, перекладач ототожнює складові одиниці цього тексту з відомими йому знаками вихідної мови й через ці останні з'ясовує, з якою ситуацією реальної дійсності співвідноситься оригінал. Після з'ясування денотата оригіналу перекладач описує цю саму ситуацію мовою перекладу. Якщо перекладачеві заздалегідь відомо, що певні елементи вихідної мови й мови перекладу мають однакові денотати, процес може піти коротшим шляхом. У такому разі перекладач замінює одиниці оригіналу відповідними одиницями перекладу, не звертаючись у процесі перекладу до позамовної дійсності. Важливо підкреслити, що такий переклад можливий лише тому, що між одиницями двох мов було попередньо встановлено ситуативну тотожність шляхом звернення до дійсності.

Ситуативно-денотативна модель перекладу описує низку окремих особливостей перекладацького процесу, коли вибір варіанта перекладу неможливий без звернення до дійсної ситуації, яка стоїть за текстом оригіналу. Отже, вона відображає деякі дуже важливі сторони процесу перекладу, дає можливість пояснити вибір варіанта перекладу, посилаючись на ситуацію дійсності. Ця модель перекладу використовується під час перекладу безеквівалентної лексики, коли вибір варіанта перекладу визначений ситуацією, що описується в оригіналі, а також за умов, коли з'ясування додаткових відомостей про ситуацію або реалію необхідне для правильного розуміння її, отже, перекладу оригіналу [3].

Однак у ситуативно-денотативній моделі є чимало вразливих місць і недоліків. Вона не враховує низки істотних аспектів перекладацького процесу. Відтак ця модель не розкриває основного механізму переходу від тексту оригіналу до тексту перекладу. Вона

«спрацьовує» в тих випадках, коли ситуація більш-менш однозначно визначає необхідний варіант перекладу. Однак у більшості випадків одна й та сама ситуація може бути описана сполученнями різних мовних знаків у мові перекладу. У таких випадках звернення до дійсності не дає достатніх підстав для вибору варіанта перекладу. Також ситуативно-денотативна модель не може пояснити можливість декількох варіантів перекладу одного й того самого відрізка оригіналу, не здатна дати теоретичну основу для обґрунтування вибору між цими варіантами.

Не розкриває денотативна модель і системного відношення змісту оригіналу та перекладу. Вона не враховує своєрідності інформативного навантаження самих одиниць, що є складовими двох текстів. Звернення до дійсності дає змогу лише визначити те, що сказано в перекладному тексті (тобто денотативну складову тексту), проте не дає уявлення, як це сказано. Отже, денотативна модель не передає прагматичної складової тексту, що є дуже важливим аспектом перекладу.

Ситуативно-денотативна теорія не вирішує й проблеми еквівалентності під час перекладу. Тотожність денотатів оригіналу та перекладу частково забезпечує необхідний ступінь еквівалентності цих двох текстів. Залишається значна частина інформації, пов'язана з вибором мовних засобів як в оригіналі, так і в перекладі. Денотативна спільність – це ознака лише перифрази, а не перекладу [8].

Трансформаційна модель перекладу базується на положеннях генеративної (трансформаційної) граматики Н. Хомського. Трансформаційна граматики розглядає правила утворення синтаксичних структур, кількість яких можна звести до елементарних ядерних структур, із яких виводяться поверхневі структури. Кінцеві, вихідні, поверхневі структури називаються трансформами. Ядерні й отримані за допомогою трансформацій синтаксичні структури, трансформи, мають спільний елемент – план змісту.

Трансформаційна модель розвивалась головним чином у ранніх працях відомого американського перекладознавця Ю. Найди. Ті чи інші її аспекти відображені в працях О. Каде, В. Коллера.

Власне трансформаційний процес проходить у три етапи. Перший етап – це аналіз. Сутність його в тому, що структури оригіналу перетворюються в ядерні структури вихідної мови (далі – ВМ). Це ще називають зворотною трансформацією. Другий етап – заміна отри-

маних ядерних структур вихідної мови інваріантними щодо них ядерними структурами мови перекладу (далі – МП). Метод, що застосовується на цьому етапі, називають перенесенням ядерних структур із ВМ у МП. Третій етап – синтез чи реструктурування: ядерні структури МП перетворюються в кінцеві структури тексту перекладу [11].

У ядерних структурах, на відміну від поверхневих, смислові зв'язки завжди виражені чітко: предмет завжди позначається іменником чи займенником, а процес – дієсловом, ознака – прикметником, суб'єкт завжди є підметом, а об'єкт – додатком, іншими словами, «трансформація поверхневих структур у ядерні – це спосіб установаження однозначних відповідників між граматичними й семантичними категоріями чи однозначних смислових інтерпретацій граматичних конструкцій вихідної мови» [9].

Трансформаційна модель дає змогу створити та описати теоретичну основу для виявлення перекладацьких співвідносних структур і взаємодіючих одиниць у процесі перекладу різних мов. Ця модель діє так: перекладач отримує оригінал, здійснює певні операції, пов'язані з оригіналом, і в результаті створює текст перекладу. Іншими словами, основу перекладацької діяльності буде становити свого роду перетворення або трансформація оригіналу в текст перекладу.

Використання трансформаційної моделі дає можливість перекладати найскладніші конструкції ВМ. Перевага трансформаційної теорії в тому, що вона перекладає зіставлені різномовні одиниці і структури з граматичної сфери у сферу семантики, що дає змогу уникати буквалізму, коли копіюється план вираження оригіналу й механічно переноситься в цільову мову.

До недоліків трансформаційної моделі варто зарахувати відсутність пояснень того, як відбувається вибір кінцевої структури/одиниці МП. Фактично в межах цієї теорії не знаходиться відображення механізм цього вибору. Крім того, зіставлення вивчених перекладів свідчить про те, що репрезентативними інколи є переклади, що не зводяться до інваріантних ядерних відповідників ВМ і МП. Урешті-решт, трансформаційна модель перекладу не завжди може пояснити переклад деяких транслятем, які легко пояснює ситуативно-денотативна теорія.

Загалом в основі трансформаційної моделі перекладу лежать операції з перетворення ядерних синтаксичних конструкцій, які, на

думку прихильників моделі, збігаються в різних мовах.

Семантична модель перекладу розкриває сутність еквівалентних відносин між змістом оригіналу та перекладу. Автор семантичної моделі перекладу, англійський дослідник Дж. Кетфорд стверджує, що, застосовуючи семантичну модель, перекладач намагається передусім зберегти план змісту оригіналу, донести його до реципієнта перекладу [6]. При цьому він знаходить такі одиниці МП, які якнайкраще передають зміст оригіналу. Ця модель тісно пов'язана з трансформаційною, тому для пояснення й опису процесу перекладу науковці застосовують так звану трансформаційно-семантичну теорію.

Природно припустити, що теоретична модель перекладацької діяльності повинна насамперед ґрунтуватися на вивченні смислової сторони текстів оригіналу й перекладу. Міркуючи теоретично, можна стверджувати, що еквівалентність змісту двох текстів (у тому числі й двох текстів різними мовами) має на увазі ідентичність чи достатньо близьку подібність усіх або деяких смислових елементів, які становлять зміст цих текстів. Процес перекладу в цьому випадку буде зводитися до виділення смислових елементів в оригіналі та до вибору одиниць мови перекладу, що максимально виражають такі самі смислові елементи.

Семантична модель перекладу активно використовує компонентний аналіз для зіставлення одиниць ВМ і МП. При цьому значення кожної мовної одиниці у ВМ і МП розглядається як набір сем. Передбачається, що в процесі перекладу в оригінальному тексті виокремлюються всі елементарні змістові одиниці та їх компоненти, до яких підбираються в мові перекладу рівнозначні чи подібні за значенням одиниці. Отже, переклад зводиться до аналізу змістових компонентів вихідного тексту й синтезу смислу в матеріалі мови перекладу. Основний зміст будь-якої мовної одиниці розглядається як єдність, що складається з набору елементарних смислових, стилістичних та інших характеристик, до якої підбирається відповідник у мові перекладу [10].

За умов такого трактування процес перекладу здійснюється не стільки на рівні слів і речень, скільки на рівні елементарних змістових компонентів. Переклад вважається максимально адекватним за умови найвищої міри відповідності таких елементарних смислових одиниць. Семантична модель пере-

кладу пов'язана з постулатом про наявність у мовах глибинних змістових категорій і структур, спільних для всіх мов [2]. Глибинні структури діляться на два види: глибинний синтаксис і глибинний словник (глибинна лексика). Глибинний синтаксис зводить усе різноманіття поверхневих структур до чотирьох типів «предикативних» відносин між предикатом, суб'єктом і об'єктом, до атрибутивних і сурядних відносин. При цьому названі терміни означають не граматичні категорії, а семантичні.

Глибинна лексика в рамках наведеної теорії також характеризується високим рівнем абстракції і призначена для опису двох категорій лексичних функцій. Перша – це еквівалентні заміни, що включають синоніми, конверсиви (слова зі значенням зворотних, конверсивних відносин до суб'єкта: *боятися – лякати*) і синтаксичні деривати (слова, що належать до різних частин мови, але виражають той самий зміст: *з повагою – шанобливо*). Друга категорія лексичних функцій – це семантичні параметри, тобто вирази, які уточнюють значення тієї чи іншої одиниці у фразі з урахуванням законів лексичної сполучуваності конкретної мови.

Виокремлюють близько 50 лексичних і 22 синтаксичних правил перифразування [6].

Подальший розвиток лінгвістичних досліджень плану змісту дав можливість більш детально описувати елементи сенсу в оригіналі та перекладі. Зміст будь-якої одиниці мови розглядається як набір елементарних смислів, семантичних множників або сем. Виділення окремих сем у змісті мовної одиниці проводиться шляхом визначення диференціальної ознаки, за якою зміст цієї одиниці протиставляється близькій за значенням одиниці іншої мови.

Отже, процес перекладу, як і в трансформаційній моделі, здійснюється так: зворотна трансформація поверхневих одиниць і структур ВМ. При цьому для процесу перекладу важливим є один компонент лексико-семантичної трансформації, а саме так званий селектор – процес відбору варіантів структур.

Оцінюючи семантичну модель, В. Комісаров відзначає, що вона дає змогу описати не тільки спільні елементи плану змісту в оригіналі та перекладі, а й причини й напрями розбіжностей між ними. Ця модель об'єктивно аналізує систему синонімічних засобів, що виражають певну змістову категорію, вказує на низку істотних факторів, які визначають вибір варіанта перекладу, дає можливість

зіставляти не окремі слова, а цілі множини мовних одиниць з урахуванням правил побудови висловлювань у різних мовах [7].

Недоліками наведеної моделі вважається недостатній опис процесу перекладу з урахуванням усіх його труднощів і багатогранності. Ця теорія не пояснює випадків, коли схожі ситуації в різних мовах здійснюються за допомогою різних семантичних категорій, а також не розглядає проблем передачі образних асоціацій у перекладі. Вона не враховує багатозначності змісту тексту, використання одиниць мови в переносному сенсі. І, найголовніше, ця теорія не враховує такого важливого фактора, як мета комунікації.

Висновки з проведеного дослідження. Необхідність трансформування тексту під час перекладу пояснюється неможливістю встановлення в усіх випадках однозначних відношень між одиницями різних мов. Тому, щоб зберегти специфіку значення, яке виражається вихідною одиницею тексту, а також отримати в цільовій мові повноцінний змістовий еквівалент, використовуються так звані перекладацькі трансформації. Окрім лексичної, граматичної і стилістичної асиметрії, процес перекладу має враховувати прагматичний фактор, тобто орієнтуватися на комунікативно значущу інформацію, що міститься в тексті. Урахування прагматичного фактора має посідати одне з чільних місць під час перекладу, оскільки текст як засіб комунікації завжди містить певне цілісне повідомлення, що може бути закодованим не лише в лексичному аспекті, а й у граматичній і стилістичній складових тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова В.В. Моделі перекладу текстів як предмет наукових досліджень у науково-дослідній діяльності майбутнього юриста / В.В. Александрова // Педагогіка вищої та середньої школи / КДПУ. – 2010. – Вип. 30. – С. 229–237.
2. Архипова Л. Переклад як інтерпретація / Л. Архипова // Записки Перекладацької Майстерні 2000–2001 : [навчальний посібник]. – Львів, 2002. – Т. 3 : Тижні 3–4. Яремча, 23 липня – 4 серпня 2001 р. – 2002. – С. 19–48.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Международ. отношения, 1975. – 237 с.
4. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы : [учебное пособие] / В.С. Виноградов. – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
5. Засєкін С.В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : [монографія] / С.В. Засєкін ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – 275 с.

6. Кэтфорд Дж. Лингвистическая теория перевода / Дж. Кэтфорд // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике : сб. статей : [переводы] / под ред. В.Н. Комиссарова. – М. : Междунар. отношения, 1978. – 229 с. – С. 91–114.
7. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 254 с.
8. Коптілов В. Методологічні аспекти перекладознавства / В. Коптілов // Слово і час: Науковий журнал Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України та Національної спілки письменників України. – 2006. – № 1. – С. 89–91.
9. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу : [навчальний посібник] / А.В. Мамрак. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
10. Мірам Г. Алгоритми перекладу: Вступ. Курс з формалізації перекладу (англ. мовою) / Г. Мірам ; за ред. М. Раймонда. – К. : Твім інтер, 1998. – 176 с.
11. Найда Ю.А. К науке переводит / Ю.А. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике : сб. ст. – М. : Международные отношения, 1978. – С. 114–136.
12. Новікова М.О. Нове в теорії перекладу / М.О. Новікова // Нові підходи до вивчення й викладання філології у вищій школі : [наукова монографія] / за ред. д-ра філол. наук, проф. А.М. Науменка. – Запоріжжя : ЗДУ, 1998. – Т. 3. – 1998. – С. 70–73.
13. Райс К. Классификация текстов и методы перевода / К. Райс // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 202–228.
14. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – М. : Р-Валент, 2004. – 240 с.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
16. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.

УДК 811.111:255.4

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ШТУЧНИХ МОВ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Кушнір Л.О., аспірант

кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано способи відтворення авторської лексики штучних мов Дж.Р.Р. Толкіна в українських перекладах його роману "The Lord of the Rings" і повісті "The Hobbit" О. О'Лір, О. Мокровольського, А. Немірової, К. Оніщук та О. Фешовець. З'ясовано основні труднощі й послідовність дій перекладача в роботі з онімами та реаліями.

Ключові слова: штучні мови, авторська лексика, ономастикон, реалії, художній переклад, фентезі, Дж.Р.Р. Толкін.

В статье проанализированы способы воспроизведения авторской лексики искусственных языков Дж.Р.Р. Толкина в украинских переводах его романа "The Lord of the Rings" и повести "The Hobbit" О. О'Лир, А. Мокровольского, А. Немировой, Е. Онищук и Е. Фешовец. Выяснены основные трудности и последовательность действий переводчика в работе с онимами и реалиями.

Ключевые слова: искусственные языки, авторская лексика, ономастикон, реалии, художественный перевод, фэнтези, Дж.Р.Р. Толкин.

Kushnir L.O. REPRODUCTION OF AUTHORIAL VOCABULARY ORIGINATING FROM THE ARTIFICIAL LANGUAGES BY J. R. R. TOLKIEN

The ways of reproduction of the authorial vocabulary originating from J. R. R. Tolkien's artificial languages in the Ukrainian translations of his novels "The Lord of the Rings" and "The Hobbit" by O. O'Lir, O. Mokrovolskiy, A. Nemirova, K. Onischuk and O. Feshovets are analyzed. The main difficulties and sequential steps of translator's work with onyms and realia are ascertained.

Key words: artificial languages, authorial vocabulary, onomasticon, realia, literary translation, fantasy, J.R.R. Tolkien.

Постановка проблеми. Проблеми відтворення безеквівалентної авторської лексики традиційно посідають чільне місце в теорії та практиці художнього перекладу [2; 4; 5; 6]. У творах жанру фентезі ця лексика є особливо важливим художнім засобом творення вторинного світу, звідси й увага до її перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відтворення оригінальних онімів і реалій у перекладі творів цього жанру (Дж.Р.Р. Толкін, К.С. Люїс, Р. Джордан, Р. Хобб, Дж. Мартін, П. Ротфусс, Дж.К. Ролінг та ін.) аналізували, зокрема, М. Бережна, О. Лебедева, О. Новічков, О. Ребрій, І. Ребрій і Б. Стасюк [1; 10; 11; 12; 13; 14; 17].

Меншу увагу дослідники приділяли таким специфічним об'єктам, як штучні мови письменників та авторська лексика, пов'язана з ними. За визначенням І. Ребрій, *артланг* (від англ. *artistic language*) – це «штучна мова, що створюється автором художнього твору для імітації комунікації його персонажів, які представляють фантастичні світи або суспільство майбутнього» [12, с. 50]. На нашу думку, артланги британського професора-лінгвіста Дж.Р.Р. Толкіна й відповідний корпус авторської лексики заслуговують на

окрему увагу. Вони є виразною ознакою ідіостилію та лінгвоестетичних прагнень письменника, рельєфно зображаючи вторинний світ його творів – Арду [8; 9]. Відповідно, актуальними для художнього перекладознавства є питання відтворення особливостей артлангів Дж.Р.Р. Толкіна в українських перекладах.

У творах Дж.Р.Р. Толкіна найбільше представлені «ельфійські» мови (квеня та синдарин) і мова Рохану (див. рисунок). На відміну від багатьох авторів фентезі й послідовників, Дж.Р.Р. Толкін досить докладно розробив свої штучні мови, насамперед ельфійські. Вони містять далеко не фрагментарну лексичну складову, а також продумані граматику і словотвір [21; 23, т. 3, с. 435–439]. Будучи прихильником лінгвопоетики й фоносемантики, автор приділяв значну увагу описові фонетичних закономірностей штучних мов, мінімізуючи можливі неоднозначності трактування. Хоча самі лексичні одиниці формально виражені майже виключно графічними засобами англійської мови, іноді автор удався й до оригінального графічного представлення відповідної лексики.

Постановка завдання. Мета роботи – зіставний аналіз відтворення авторської лек-

сики Дж.Р.Р. Толкіна, пов'язаної зі штучними мовами, в україномовних перекладах двох його найвідоміших творів – роману “The Lord of the Rings” [23] і повісті “The Hobbit” [22]. Це два переклади повісті за авторством О. Мокровольського [16] та Олени О’Лір [20], а також чотири переклади роману О. Мокровольського [17], А. Немірової [15], К. Оніщук [18] і О. Фешовець [19]. Безпосередній матеріал дослідження – 250 моно- або полілексичних одиниць штучних мов, обраних методом суцільної вибірки, а основний метод – порівняльний аналіз оригіналу й перекладів. Часткові завдання включали з’ясування дотримання перекладачами засад формального перекладу лексики та основ фонології штучних мов, розробленої автором, конкретні питання транскодування на зразок відтворення латинської літери *i*, подвоєння приголосних і вживання літер *g* і *g*, а також визначення переважних способів відтворення авторської лексики (зокрема поєднання прийомів транскрибування, транслітерування й морфограматичної модифікації) і тенденцій одомашнення/очуження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки лексичні одиниці штучних мов Дж.Р.Р. Толкіна позбавлені виразної семантики, то з погляду теорії їх зараховують не до перекладних, а до таких, що потребують формального відтворення. Це насамперед транскодування (транслітерування

або транскрибування) та морфограматична модифікація [7]. Аналіз перекладів підтверджує узгодженість рішень перекладачів із цим положенням: наприклад, у перекладах роману А. Немірової [15] та О. Фешовець [19] сумарні частки транскодування й пов’язаних із ним способів відтворення авторської лексики (модифікації, а також контекстуального розтлумачення і змішаного перекладу на основі транскодування) становлять, відповідно, 81% і 93% від усієї лексичної вибірки. Тому надалі основну увагу буде надано саме транскодуванню як базовому прийомові. Серед основних принципів транскодування – безпосередність (відсутність посередництва інших, «проміжних» мов), точність (українські відповідники повинні якомога ближче передавати фонетику та графічну форму власних назв мовою оригіналу) й евфонія [2; 4; 5; 6]. Додаткова вимога – це комплексність відтворення авторської лексики Дж.Р.Р. Толкіна – недопущення порушень цілісності системи онімів і реалій із тієї чи іншої штучної мови в перекладі.

Перш ніж транскрибувати авторську лексику, варто визначити її етимологію. Насамперед потрібно розрізнити лексику, пов’язану із сучасною англійською мовою, а також штучними роханською мовою та мовами квеня й синдарин. Щоб правильно транскодувати зі штучних мов Дж.Р.Р. Толкіна, необхідно знати основи відповідної фонології [23,

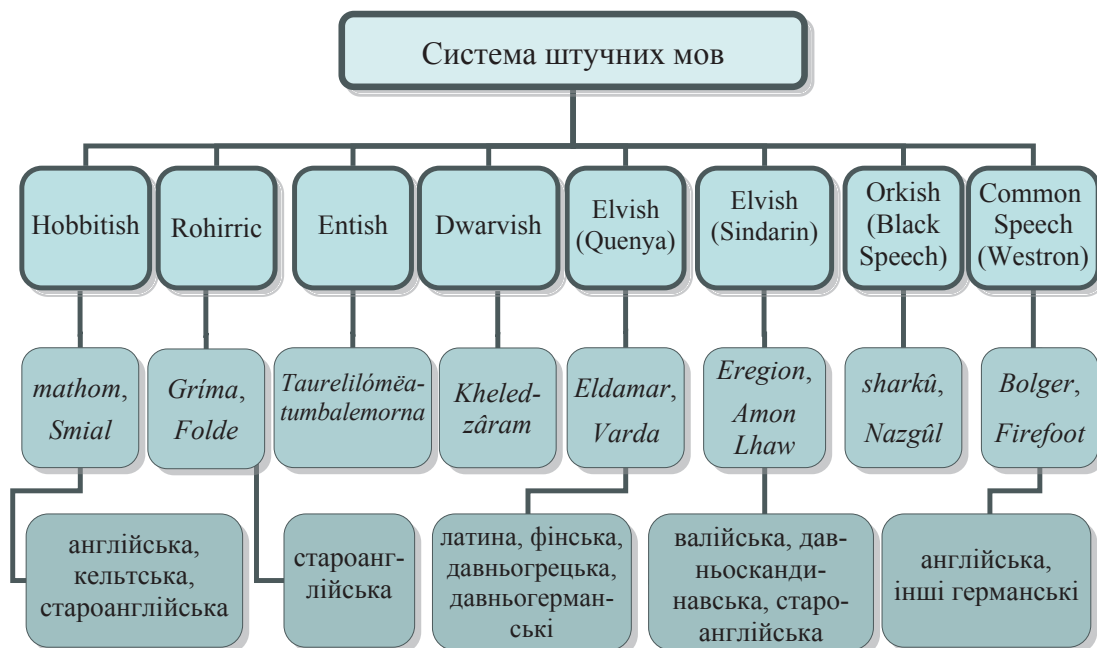

Рисунок. Схема основних штучних мов Дж.Р.Р. Толкіна: перший ряд зверху – англійські назви основних мов, другий ряд – лексичні приклади і третій – природні мови-натхненниці

т. 3, с. 435–451]. Наприклад, буквосполучення *qu* у квені читають як *кв*, а тому транскрипція *enquantiva* – *енквантува* має перевагу над *енквантува* [15, т. 1, с. 399]. Прикінцеву літеру *f* у словах із мови синдарин читають як [в], тому *Nindalf* [23, т. 1, с. 419] варто відтворити як *Ніндальв*, а не *Ніндальф* [18, т. 1, с. 651; 19, с. 354] чи *Нендальф* [15, т. 1, с. 395]. Буквосполучення *ch* вимовляють як у німецькому слові *bach*, тому транскрипції *Erech* [23, т. 3, с. 44] – *Ерех* [17, т. 3, с. 39; 18, т. 3, с. 71; 19, с. 728], *Lossarnach* [23, т. 3, с. 7] – *Лоссарнах* [15, т. 3, с. 8; 17, т. 3, с. 23; 18, т. 3, с. 16; 19, с. 700] вважаємо доречнішими, аніж *Erech* – *Ерег* [15, т. 3, с. 41].

Оскільки буквосполучення *th* в ельфійських мовах вимовляють як глухий звук, що відповідає *th* в англійських словах *thin cloth* [23, т. 3, с. 437], то в перекладах майже завжди обирають український відповідник *m*: *Elbereth* [23, т. 1, с. 88] – *Елберет* [15, т. 1, с. 91; 17, т. 1, с. 110; 19, с. 84] або *Ельберет* [18, т. 1, с. 141]; *mithril* [23, т. 1, с. 361] – *мімріл* [15, т. 1, с. 248; 17, т. 1, с. 316], *mimiril* [18, т. 1, с. 400; 19, с. 224]. Винятками був відповідник *Lithlad* [23, т. 2, с. 271] – *Луглад* [15, т. 2, с. 219], замість *Лімлад* [17, т. 2, с. 192; 18, т. 2, с. 383; 19, с. 252], а також переклад назви башти Сарумана *Orthanc* [23, т. 1, с. 289] – *Ортханк* [15, т. 1, с. 271; 17, т. 1, с. 266; 19, с. 245] у трьох перекладах із чотирьох. Лише К. Онішук ужила *Ортанк* [18, т. 1, с. 438], згідно з вимогами автора.

Оскільки буквосполучення *dh* відповідає англійському *th* у словах *these clothes*, то, за загальними правилами транскрибування, його можна було б наближено передавати як *з*. Проте жоден з українських перекладачів Дж.Р.Р. Толкіна не вживав такої відповідності, натомість усі використовували *dh* – *д*, можливо, керуючись суб'єктивними міркуваннями милозвучності або вважаючи, що *h* тут не вимовляється: *Caradhras* [23, т. 1, с. 318] – *Карадрас* [15, т. 1, с. 301; 17, т. 1, с. 287; 18, т. 1, с. 481; 19, с. 269], *Galadhrim* [23, т. 1, с. 382] – *ельфи-галадри* [17, т. 1, с. 333], «*Галадрім*» [15, т. 1, с. 360], *галадрими* [18, т. 1, с. 576; 19, с. 323]. Іноді натрапляємо й на очевидні непослідовності, пов'язані з нестійкістю онімних відповідників: *Fanuidhol* [23, т. 1, с. 318] – *Фануїдхол* [15, т. 1, с. 301], *Фануїнхол* [15, т. 3, с. 245].

Буквосполученню *rh* відповідає глухий варіант англійської фонемі [r], відповідник якого в українській мові – це фонема [р]. Як наслідок, синдаринське слово *Verhael*

[23, т. 3, с. 248] варто транскрибувати як *Бераель* або принаймні *Берель* [18, т. 3, с. 363]. Відповідники на зразок *Bergael* [17, т. 3, с. 190], *Bergael* [15, т. 3, с. 212; 19, с. 884], *Gorhendad* [23, т. 1, с. 110] – *Горхендяд* [17, т. 1, с. 129], *Горгендад* [18, т. 1, с. 174; 19, с. 101] вважаємо менш точними, на противагу *Горендад* [15, т. 1, с. 110], *Rhosgobel* [23, т. 1, с. 288] – *Росгобель* [15, т. 1, с. 271] або *Ростобель* [18, т. 1, с. 436; 19, с. 244].

Нарешті, оскільки буквосполучення *rh* звучить як [f], в українській мові

матимемо [ф], а не [н]. Тому відповідник *Pheriannath* [23, т. 3, с. 28] – *Феріаннат* [17, т. 3, с. 26; 18, т. 3, с. 115; 19, с. 717] точніший, аніж *Періаннат* [15, т. 3, с. 28; 18, т. 3, с. 48], а відповідники *niphredil* [23, т. 1, с. 393] – *ніфреділь* [17, т. 1, с. 340], *ніфредил* [19, с. 331] мають перевагу над *німреділ* [15, т. 1, с. 370].

Вимова в староанглійській мові, на відміну від сучасної англійської, заснована на давньогерманському принципі відповідності алфавітові. Тому у відтворенні слів *Dunharrow* [23, т. 2, с. 137], *Dunhere* [23, т. 2, с. 58, 124], *Mundburg* [23, т. 3, с. 70] має бути *у*, а не *а*: *Дунгаро(в)*, *Дунгере*, *Мундбург* (порівн. із *Мандбург* [19, с. 748], *Мундборг* [15, т. 3, с. 63] і найкоректнішим *Мундбург* [18, т. 3, с. 108]). У слові *Dunhere* останню літеру *e* вимовляють, оскільки вихідна мова – староанглійська (порівн. із *Dunhere* – *Дунгер* [17, т. 3, с. 50; 18, т. 3, с. 189; 19, с. 790], *Дунгарн* [15, т. 3, с. 53], *Дунхаррн* [15, т. 3, с. 110] і *Дунгір* [18, т. 3, с. 91]). Літера *i* в слові *Deorwine* [23, т. 3, с. 119, 124] відповідає українській літері *і*, а не *ай*. Ось чому доречніше не *Деорвайн* [18, т. 3, с. 181; 19, с. 790], а *Дервін* [15, т. 3, с. 110] або *Деорвін* [15, т. 3, с. 105; 17, т. 3, с. 102]. Щоправда, *i* в поданих вище транскрипціях усе ж відсутні деякі оригінальні літери. Типовий приклад відхилення перекладачів від фонології мови Рохану – це назва рослини *simbelmynë* [23, т. 2, с. 118; 23, т. 3, с. 51] – *зімбельмайн* [15, т. 2, с. 96], *зімбельмини* [17, т. 2, с. 88] або *зімбельміни* [17, т. 3, с. 46] (правильніше *сімбельміне* [19, с. 475] або ж *сімбельміне* [18, т. 2, с. 167]). Схоже, фрагмент імені *Herefara* [23, т. 3, с. 124], що збігається з англійським словом *here*, – це неправильна «підказка перекладачеві», бо в староанглійській маємо звук [e]. Тому краще не *Гірфара* [19, с. 790], а *Херфар* [15, т. 3, с. 110], з урахуванням евфонії – *Герефар* [17, т. 3, с. 102], а найкоректніше – *Герефара* [18, т. 3, с. 189].

Для ельфійських мов і мови Рохану не характерне редукування приголосних на початку слова, на відміну від англійських слів, що походять із давньогрецької або латині (*hierarchy* – *ієрархія*, *hieroglyph* – *ієрогліф* тощо). Тому таке редукування не доцільне в застосуванні до слів, що походять зі староанглійської: *Hirluin* [23, т. 3, с. 31] – *Ерлуїн* [15, т. 3, с. 31] (краще *Гірлуїн* [17, т. 3, с. 102; 18, т. 3, с. 52; 19, с. 719]); *Dernhelm* [23, т. 3, с. 71] – *Арнхельм* [15, т. 3, с. 64] (краще *Дернгельм* [17, т. 3, с. 59; 18, т. 3, с. 110; 19, с. 749]).

Зупинимося на кількох конкретних питаннях транскодування авторської лексики, зокрема на пом'якшенні в перекладі українського звуку [л]. Згідно з авторськими вказівками, в мовах синдарин і квеня звук [l] пом'якшується між *e*, *i* та наступною приголосною, а також наприкінці слів після тих же *e*, *i*. Тому, наприклад, *Neldoreth* [23, т. 1, с. 219], *Elrond* [22, с. 44; 23, т. 1, с. 14–15] доречно передавати з пом'якшеним звуком [л']: *Нельдорет* [15, т. 1, с. 207; 18, т. 1, с. 334], *Ельронд* [18, т. 1, с. 29; 20, с. 66] (порівн. із *Нелдорет* [15, т. 2, с. 50; 19, с. 187], *Елронд* [15, т. 1, с. 21; 16, с. 48; 17, т. 1, с. 25; 19, с. 22]). Додатковими причинами, що виправдовують пом'якшення, вважаємо краще узгодження з історичними традиціями передавання лексики іншомовного походження (*альбом*, *альдегід*, *ельф* тощо), узгодження з фонетичними традиціями самої української мови та (можливо, дещо суб'єктивна) перевага цієї вимови з погляду евфонії.

Допустимим відхиленням від вказівки про пом'якшення *l* вважаємо антропонім *Eärendil* [23, т. 1, с. 219] – *Еаранділ* [15, т. 1, с. 208; 19, с. 187], *Еарендил* [18, т. 1, с. 335]: практика засвідчила, що альтернативу *Еарендил* перекладачі не вважали вдалою для чоловічого імені. З іншого боку, в окремих перекладах додатково пом'якшеним є [л] у тих ельфійських словах, на які згадане вище правило не поширюється. Тут причиною, мабуть, було виключно розуміння перекладачами евфонії: *Aldalómë* [23, т. 2, с. 71] – *Альдалімн* [15, т. 2, с. 60], *Альдаломе* [19, с. 441; 18, т. 2, с. 104].

Схожу проблему пом'якшення [l] у словах, що походять зі староанглійської, перекладачі теж вирішували, виходячи переважно з власних міркувань про наближеність до традиційного українського звучання: *Walda* [23, т. 3, с. 276] – *Вальд* [15, т. 3, с. 236], *Вальда* [18, т. 3, с. 402], але *Валда* [19, с. 906]; *Grimbold* [23, т. 2, с. 170] – *Гримбольд*

[15, т. 3, с. 97], *Гримбольд* [18, т. 2, с. 242; 19, с. 790], але *Грімболд* [19, с. 516]. Іноді навіть рішення одного й того самого перекладача різні. Це контрастує з одноставним схиланням усіх українських перекладачів до варіанта передавання імені *Bilbo* [22, с. 2; 23, т. 1, с. 1] як *Більбо* [15, т. 1, с. 9; 16, с. 7; 17, т. 1, с. 7; 18, т. 1, с. 8; 19, с. 11; 20, с. 14]. Можливо, в цьому випадку причина полягає в уже установленій традиції, особливо враховуючи еквівалент *Більбо*, вжитий у численних російських перекладах.

Сучасні правила транскодування англійських *h* і *g* рекомендують, відповідно, літери *г* і *г*. Цей підхід виправданий і для квені та синдарину, адже нетиповий для англійської мови звук, що є аналогом українського [x], у цих мовах позначають іншими буквосполученнями (*ch* або *kh* – див. [23, т. 3, с. 435–436]). Українські перекладачі переважно дотримуються цього правила: *Gondor* [23, т. 1, с. 5] – *Гондор* [17, т. 1, с. 12; 18, т. 1, с. 14; 19, с. 14] (порівн. із *Гондор* [15, т. 1, с. 12]), *Hornburg* [23, т. 2, с. 143] – *Горнбург* [17, т. 2, с. 107; 18, т. 2, с. 204; 19, с. 495]. У мові гномів *kh*, *th* вимовляють приблизно як *kx*, *tx*. Тому відтворення *Khazad-dûm* [23, т. 1, с. 270] як *Казад-Дум* [15, т. 1, с. 253] або *Казад-дум* [17, т. 1, с. 249; 19, с. 340] менш удале, ніж *Кгазад-дум* [18, т. 1, с. 409] або *Кхазад-Дум*. Зазначимо, що фонему [ɾ] в онімах і реаліях ніколи не вживають А. Немірова в перекладі роману [15] (порівн. *Galadriel* [23, т. 1, с. 18] – *Галадріель* [15, т. 1, с. 24] із *Галадріель* [17, т. 1, с. 343; 18, т. 1, с. 34; 19, с. 24]), а також О. Мокровольський у перекладі повісті [16] (порівн. *Gandalf* [22, с. 3] – *Гандальф* [16, с. 8] із *Гандальф* [20, с. 15]). Проте ця фонема таки з'являється в перекладі роману [17]: *Gandalf* [23, т. 1, с. 12] – *Гандальф* [17, т. 1, с. 22]. За незначним винятком, інші перекладачі дотримуються згаданого правила.

Іноді обрання відповідників *g* і *h* у транскрибуванні потребує підвищеної уваги. Так, очевидний на перший погляд переклад *Rohan* [18, т. 1, с. 33; 19, с. 24] топоніма синдаринського походження *Rohan* [23, т. 1, с. 17] насправді не точний: *Rohan* – це редукований варіант оригінального ельфійського *Rochand*, а тому краща транскрипція – *Рохан* [15, т. 1, с. 24]. Маємо переконливий приклад потреби в етимологічному аналізі слова, який має передувати транскодуванню.

Ще одна проблема транскрибування авторської лексики стосується відтворення латинської літери *i*. У квені та синдарині немає

літери, яка була б прямим відповідником українського *и*, а наш аналіз засвідчив недостатність інформації, наданої Дж.Р.Р. Толкіном, стосовно вимови оригінальної літери *i*. Механічна заміна латинської *i* українською *i* під час транскодування призвела б до того, що *и* в перекладі не було б узагалі. Проте, за нашими підрахунками, частота вживання *и* в українській мові в чотири рази вища, аніж, скажімо, *ы* в російській, а літери *и* та *i* в українській мові трапляються майже так само часто. Крім того, чужомовні оніми, як правило, фонетично адаптують згідно з принципом поміркованої українізації [4], зважаючи на внутрішні закономірності того чи іншого фонетичного явища в мові перекладу як прийнятній системі.

Згідно з дещо категоричною думкою окремих дослідників, звук [i] у словах іншомовного походження потрібно передавати лише літерою *и* [3]. Проте сьогодні для запозичених слів рекомендовано відоме «правило дев'ятки», за яким після *д, т, з, с, ц, ж, ш, ч, р* і перед наступною літерою, що позначає приголосний звук (окрім *й*), треба писати літеру *и*, а не *i*. Щоправда, дія цього правила не поширюється на власні назви, що породжує неоднозначність. Тому, крім можливого застосування правила дев'ятки до онімів, пропонуємо керуватися частотою вживання відповідного буквосполучення в неперекладних українських текстах, що полегшить вибір між *и* та *i*. Наприклад, для оніма *Thorin* [22, с. 10; 23, т. 1, с. 112], порівнюючи ступені вживаності буквосполучень *рин* і *рін* в українській мові, одержуємо співвідношення 10:1 на користь першого. Однак усі перекладачі обрали другий варіант – *Торін* [15, т. 1, с. 20; 16, с. 16; 17, т. 1, с. 22; 18, т. 1, с. 25; 19, с. 20; 20, с. 24]. Транскрибуючи антропонім *Harding* [23, т. 3, с. 124], врахуємо, що перевага частоти появи буквосполучення *дин* над *дін* ще істотніша. Проте й тут вибір більшості перекладачів інший: *Гардінг* [17, т. 3, с. 102; 18, т. 3, с. 188; 19, с. 790] і *Хардінг* [15, т. 3, с. 110]. Далі частота появи буквосполучення *мін* в українській мові дещо вища, ніж *мин*, що виправдовує транскрипції *Minas Morgul* [23, т. 1, с. 274] – *Мінас-Моргул* [17, т. 1, с. 254; 18, т. 1, с. 416; 19, с. 233] і *Мінас-Моргул* [15, т. 1, с. 258], *Mindolluin* [23, т. 2, с. 228] – *Міндолуїн* [17, т. 2, с. 166], *Міндолуїн* [15, т. 2, с. 184; 18, т. 2, с. 322; 19, с. 560]. Цікаво також те, що транскрипція *Tirith* [23, т. 1, с. 16] – *Тірім* [15, т. 1, с. 23; 17, т. 1, с. 254; 18, т. 1, с. 32; 19, с. 23] у перекладах

тих же авторів уживається з *palantir* [23, т. 2, с. 221] – *палантір* [17, т. 1, с. 159; 18, т. 2, с. 312; 19, с. 554], хоча йдеться про те саме буквосполучення *tir*. Переклад А. Немірової із цього погляду послідовніший – *палантір* [15, т. 2, с. 178].

Торкнемося питання відтворення в перекладі подвоєних приголосних, притаманних квені й синдарину. Тут треба зважати на дві обставини – широку практику застосування графічного методу відтворення подвоєння приголосних [4] і закономірності подвоєння в українській мові (адже в процесі асиміляції чужомовних слів обов'язково відбувається фонографічна адаптація). За підрахунками, частоти, з якими в українській мові трапляються подвоєння *нн, тт, дд, лл* і *сс*, співвідносяться приблизно як 20:4:3:3:1, а подвоєння *мм* практично відсутнє. Із цих причин погоджуємося з перекладацькими рішеннями у транскрибуванні антропонімів *Gollum* [22, с. 71; 23, т. 1, с. 13] – *Голум* [18, т. 1, с. 26; 19, с. 20] (порівн. із *Голлум* [20, с. 99] і *Горлум* [15, т. 1, с. 20]), *Merry* [23, т. 1, с. 41] – *Мері* [17, т. 1, с. 61; 18, т. 1, с. 70; 19, с. 46] (порівн. із *Меррі* [15, т. 1, с. 47]) і *Pippin* [23, т. 1, с. 46] – *Піпін* [17, т. 1, с. 67; 18, т. 1, с. 77; 19, с. 49]. З іншого боку, неприродне для української мови подвоєння *мм* в антропонімі *Rammas-Echor* [15, т. 3, с. 8; 17, т. 3, с. 8; 18, т. 3, с. 15; 19, с. 700], який є відповідником оригінального *Rammass-Echor* [23, т. 3, с. 6], не додає до вимовинічого особливого, хіба екзотизуючи її та підкреслюючи іншомовне походження слова-оригіналу. Нарешті, онімні відповідності *Bundushathûr* [23, т. 1, с. 318] – *Бундушамтур* [15, т. 1, с. 301] або *Ambaróna* [23, т. 2, с. 71] – *Амбарінна* [15, т. 2, с. 60], у яких А. Немірова подвоює літери *н* і *т* навіть за відсутності подвоєння в оригіналі, не мають об'єктивних передумов.

Власні назви та реалії часто транскодують зі зміною окремих літер, порівняно з оригіналом. Це «неповне» транскрибування/транслітерування (або морфограматична модифікація – див. докладний аналіз [7]) об'єктивно виправдане, якщо слово-відповідник із громіздкого й важкого для вимови чи написання стає простішим, ближчим цільовій мові або краще відповідає правилам українського правопису: *Angrenost* [23, т. 2, с. 75] – *Аргеност* [15, т. 2, с. 64], *Carnimirië* [23, т. 2, с. 88] – *Карніміріє* [17, т. 2, с. 65; 18, т. 2, с. 128] (замість менш природних для української мови *Карнімірія* [15, т. 2, с. 74] або *Карніміріє* [19, с. 453]).

Інший, дещо полемічний, приклад застосування морфограматичної модифікації полягає в транскодуванні жіночих імен із додаванням закінчення *-a*: *Eowyn* [23, т. 2, с. 127] – *Еовіна* [15, т. 2, с. 103; 17, т. 2, с. 94; 19, с. 482], замість *Еовин* [18, т. 2, с. 181]; *Elwing* [23, т. 1, с. 219] – *Ельвінга* [15, т. 1, с. 208], замість *Елвінг* [19, с. 187] або *Ельвінг* [18, т. 1, с. 335]. Відповідно до традицій сучасної англійської мови, де флексії переважно нульові, в штучних мовах Дж.Р.Р. Толкіна теж рідко можна впізнати рід або стать денотата морфологічно, а це породжує різні трактування перекладачів: наприклад, *Nimloth the fair* [23, т. 3, с. 270] – *Німлот Прекрасний* [17, т. 3, с. 208], *Німлот-Прекрасна* [15, т. 2, с. 231]. Додавання жіночих закінчень – це своєрідний елемент одомашнення, хоча, на думку Д. Єрмоловича [5, с. 23], воно не значне. Дискусійний характер обговорюваного способу підкреслює його непослідовне вживання. Так, інші жіночі імена *Arwen* [23, т. 1, с. 254] і *Lúthien* [23, т. 1, с. 218] усі перекладачі відтворюють як *Арвен* [15, т. 1, с. 240; 17, т. 1, с. 243; 18, т. 1, с. 386; 19, с. 216] і *Лутієн* [17, т. 1, с. 215; 18, т. 1, с. 333; 19, с. 187] (або дещо спотворене *Лючієнь* [15, т. 1, с. 207]). Чи не єдине зі згаданих перекладацьких рішень додати жіночі закінчення, що не викликає жодних сумнівів, – це переклад *Shelob* [23, т. 3, с. 368] – *Шелоба* [15, т. 3, с. 296; 19, с. 669]. В оригінальній назві (*she+lob* – діалектний англійський варіант слова *павук*) указівка на жіночу стать посідає надто чільне місце, аби її не відобразити в перекладі. Щоправда, в О. Мокровольського зустрічаємо таки *Желоб* [17, т. 3, с. 249].

Відхилення від транскодування виправдано також міркуваннями евфонії, коли точне транскодування викликало б у читача недоречні асоціації (немилозвучність відповідника, співзвучність зі словами скандального характеру тощо). Наприклад, транскрибування імені родоначальника гномів *Durin the Deathless* передбачає український звук [y], бо слово *Durin* [22, с. 53; 23, т. 1, с. 270] походить із давньоскандинавської, а не сучасної англійської мови, для якої характерний звук [a]. З іншого боку, відповідник *Durin* [16, с. 57; 17, т. 1, с. 298] не є вдалим (див. аналіз О. Ребрія [13, с. 144–145]), а тому всі четверо перекладачів роману використовують *Дарін* [15, т. 1, с. 253; 18, т. 1, с. 409; 19, с. 229; 20, с. 78]. Прикладом дещо іншого плану є навмисне неточне транскодування О. Мокровольським назви резиденції

Barad-dûr [23, т. 1, с. 333] антагоніста роману: його відповідник *Бред-Дур* [17, т. 1, с. 298] породжує додаткові негативні асоціації, хоча й побудовані на сприйнятті російської лексики.

Нарешті, граматична модифікація відповідника іноді зумовлена історичними перекладацькими традиціями. Так, синдаринські дифтонги *au*, *ui* доречно було б передавати як *ав*, *уй* (наприклад, *Sauron* – *Саврон*, *Anduin* – *Андуйн*, *Gloin* – *Глойн*), проте традиційно *au*, *ui* всі перекладачі відтворюють літерально: *Sauron* [15, т. 1, с. 256; 17, т. 1, с. 252; 18, т. 1, с. 412; 19, с. 231], *Андуйн* [15, т. 1, с. 11; 17, т. 1, с. 10; 18, т. 1, с. 11; 19, с. 13], *Глойн* [17, т. 1, с. 243; 18, т. 1, с. 387; 19, с. 217] або *Глоїн* [15, т. 1, с. 241; 17, т. 1, с. 243]. Дж.Р.Р. Толкін не визначає буквосполучення *ia*, *ie*, *io* в ельфійських мовах дифтонгами, тому загалом їх варто відтворювати як *я*, *є*, *йо*: *Arvernien* – *Арверн'єн* (або *Арверн'єн*). Проте усталені традиції передавання суфіксів *-ian*, *-ien*, *-ion* (зокрема, з англійської мови) передбачають транслітерацію *-іан*, *-ієн* (*-ієн*), *-іон*: *Arvernien* [23, т. 1, с. 262] – *Арвернієн* [15, т. 1, с. 247; 17, т. 1, с. 247; 18, т. 1, с. 397; 19, с. 222], *Beleriand* [23, т. 1, с. 272] – *Белеріанд* [15, т. 1, с. 256; 18, т. 1, с. 412; 19, с. 231].

Ще один цікавий приклад, пов'язаний із впливом перекладацьких традицій, – це реалія *dwarf* на позначення однієї з рас Середзем'я. Його усталений відповідник – це *гном*. Щоб ці похмурі істоти не нагадували зовсім інших крихітних створінь із класичних казок, Дж.Р.Р. Толкін наполіг на нетиповій множині *dwarves*, замість *dwarfs*. В українського перекладача, здавалось би, такої можливості немає. Проте О. О'Лір, К. Оніщук і О. Фешовець прийняли сміливе рішення про заміну першої літери на *г* не тільки в слові *гноми* [18, т. 1, с. 9; 20, с. 13], а й у схожій реалії *goblin* [22, с. 5; 23, т. 1, с. 124] – *гоблін* [20, с. 17; 18, т. 1, с. 194; 19, с. 113]. Такий самий підхід застосувала О. О'Лір у перекладі назви гри *Golf* [22, с. 18] – *гольф* [20, с. 33], на противагу традиційному *гольф* [16, с. 22].

Інші відхилення від транскодування, не зумовлені згаданими вище обставинами, об'єктивно не обґрунтовані. Тому, наприклад, переклад оніма *Celos* [23, т. 3, с. 156] як *Целос* [15, т. 3, с. 136], а не *Келос* [18, т. 3, с. 232; 19, с. 814] був би доречним хіба з латині, але не з англійської, синдарину або квені. Це ж стосується й антропоніма *Gil-galad* [23, т. 1, с. 57], відтвореного як *Гіл-Гелад* [15, т. 1, с. 62], замість *Гіл-галад* [17, т. 1, с. 84; 18, т. 1,

с. 94; 19, с. 59]. Ці та інші зауваження стосуються передусім перекладу А. Немірової, де, за нашими підрахунками, найчастіше зустрічаємо модифікацію на основі транскодування: *Eärendil* [23, т. 1, с. 219] – *Еаранділ* [15, т. 1, с. 208] (точніші відповідники – *Еаренділ* [19, с. 187] або *Еарендил* [18, т. 1, с. 335]); *Halbarad* [23, т. 3, с. 36] – *Хальвард* [15, т. 3, с. 34] (краще *Галбарад* [17, т. 3, с. 33; 19, с. 722] або *Гальбард* [18, т. 3, с. 58]); *mallos* [23, т. 3, с. 156] – *меллос* [15, т. 3, с. 136] (краще *маллос* [18, т. 3, с. 233; 19, с. 814]); *alfirin* [23, т. 3, с. 156] – *альтирін* [15, т. 3, с. 136] (краще *алфірін* [18, т. 3, с. 233; 19, с. 814]); *athelas* [23, т. 1, с. 224] – *ателас* [15, т. 1, с. 212] (краще *ателас* [17, т. 1, с. 220; 18, т. 1, с. 34; 19, с. 1912]).

За даними аналізу статистики застосування прийомів відтворення авторської лексики штучних мов Дж.Р.Р. Толкіна, всім українським перекладам притаманна стратегія очуження (80–90% лексики), де під очуженням розуміємо формальні способи перекладу, пов'язані з транскодуванням. Зауважимо, що термінологія І. Ребрій [12] дещо інша: уже сам факт переведення авторської лексики в графічну систему кирилиці та відмови перекладача від прийому транслокації автор розцінює як деяке одомашнення. Нарешті, відповідно до переважних традицій українського перекладу, перекладачі Дж.Р.Р. Толкіна частіше схиляються до транскрибування, а не транслітерування. Цьому сприяє й розробка автором основ фонології штучних мов.

Висновки з проведеного дослідження. Масштабне критичне зіставлення авторської лексики штучних мов Середзем'я в українських перекладах творів Дж.Р.Р. Толкіна засвідчило, що перекладачі переважно застосовували формальні способи відтворення онімів і реалій, пов'язані зі стратегією очуження. Це узгоджується із засадами перекладознавства. Оскільки «ельфійська» лексика Дж.Р.Р. Толкіна становить струнку систему, засновану на мовах синдарин і квеня, то в перекладі варто застосовувати комплексний підхід, працюючи не з окремими онімами та реаліями, а з їх цілісною системою. В окремих випадках успішне вирішення проблем перекладу передбачає також творчий розвиток підходів і способів формального відтворення згаданої лексики, найперше транскодування й модифікації.

Серед об'єктивних труднощів роботи перекладача з авторською лексикою Дж.Р.Р. Толкіна виділяємо такі: 1) лінгвістична складність

творів, зокрема наявність кількох штучних мов, складним чином пов'язаних із природними мовами (див. рисунок), а також значного за обсягом пласту відповідної авторської лексики; 2) переважна відсутність прямих указівок у художніх творах на етимологію лексичних одиниць і їх зв'язок із тією чи іншою мовою; 3) відмінності правопису, вимови, способів словотворення й відмінювання лексики штучних мов одна від однієї та від сучасної англійської. Існують також суб'єктивні причини перекладацьких неточностей у відтворенні оригінальної авторської лексики, серед яких найголовніші такі: 1) відсутність аналізу походження лексичної одиниці або її неправильне прив'язування до тієї чи іншої штучної мови; 2) неврахування фонології штучних мов; 3) спотворення написання або звучання лексичної одиниці в перекладі, не виправдані об'єктивними чинниками (вимогами чи рекомендаціями морфології та граматики цільової мови, міркуваннями евфонії, перекладацькими традиціями тощо); 4) брак системного підходу у відтворенні однотипних лексичних одиниць оригіналу, що іноді призводить до нестійкості лексичних відповідників.

Узагальнюючи сказане вище, наведемо орієнтовну послідовність дій перекладача у формальному відтворенні авторської лексики штучних мов (порівн. із аналізом О. Новічкова [11]): 1) проаналізувати графічні особливості лексичної одиниці й додаткову інформацію з мовних додатків, авторських указівок чи довідників; установити етимологію та денотат; 2) на підставі зв'язку одиниці з однією зі штучних мов автора й фонетичних правил цієї мови з'ясувати вимову; 3) підібрати українські відповідники всім фонемам і побудувати український еквівалент одиниці; 4) у разі виразної невідповідності еквівалента морфограматичним закономірностям цільової мови модифікувати його; 5) перевірити відповідність еквівалента фонетичним закономірностям цільової мови; за потреби замінити окремі літери, найближчі до транскрипції або транслітерації; 6) перевірити еквівалент на предмет евфонії та породження непередбачених асоціацій; за потреби зробити відповідні заміни.

Подальші дослідження будуть зосереджені на вивченні повної статистики застосування перекладацьких прийомів і стратегій одомашнення й очуження у відтворенні авторської лексики Дж.Р.Р. Толкіна, а також на окремих полемічних питаннях відтворення онімів і

реалій на зразок дотримання оригінального наголошування ельфійської лексики та правопису їх відповідників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережна М.В. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв / М.В. Бережна // Вісн. Сумського держ. ун-ту. Серія «Філологія». – 2007. – № 1. – Т. 2. – С. 62–67.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 343 с.
3. Гузар О. Правописний стандарт української мови: історія та реалії / О. Гузар // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Філологічна». – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 501–506.
4. Гудманян А.Г. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови / А.Г. Гудманян. – Ужгород : Лира, 1999. – Кн. 1 : Теоретичні аспекти. – 1999. – 486 с.
5. Ермолович Д.И. Методика межъязыковой передачи имен собственных / Д.И. Ермолович. – М. : ВЦП, 2009. – 86 с.
6. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Видавн. Львів. держ. ун-ту, 1989. – 216 с.
7. Кушнір Л. Методи відтворення онімів і реалій в українських перекладах роману Дж.Р.Р. Толкіна «Володар Перснів» / Л. Кушнір // Іноземна філологія. – Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – Вип. 128. – 310 с. – С. 113–123.
8. Кушнір Л.О. Авторська лексика роману Дж.Р.Р. Толкіна «Володар Перснів»: лінгвістичний статус і класифікація / Л.О. Кушнір // Мова і культура. – К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2014. – Вип. 17. – Т. I (169). – 652 с. – С. 58–65.
9. Кушнір Л.О. Лінгвопоетика в романі Дж.Р.Р. Толкіна «Володар Перснів»: штучні мови, ономастикон і реалії / Л.О. Кушнір // Наук. записки Міжнародного гуманітарного ун-ту. – Одеса : МГУ, 2014. – Вип. 21. – Ч. II. – 392 с. – С. 241–245.
10. Лебедева Е.А. Ономастикон произведения Дж.Р.Р. Толкина «Вла-стелин колец»: структурный, семантический и функциональный аспекты : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.А. Лебедева. – Ростов-на-Дону : Ростовский гос. пед. ун-т, 2006. – 30 с.
11. Новичков А.А. Ономастическое пространство англоязычных произведений фэнтези и способы его передачи на русский язык : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.А. Новичков. – Северодвинск, 2013. – 26 с.
12. Ребрій І.М. Мовні та етноментальні особливості перекладу давньосонячної мови глаб-ерібол-ефкорді з «Космічної трилогії» К.С. Льюїса / І.М. Ребрій // Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». – Херсон : Видавн. ХДУ, 2016. – Вип. 3. – С. 49–54.
13. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі / О.В. Ребрій. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
14. Стасюк Б.В. Неповноеквівалентність власних назв (на матеріалі українського перекладу казкової повісті Дж.Р.Р. Толкіна «Farmer Giles of Ham») / Б.В. Стасюк // Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія «Лінгвістика». – Херсон : Видавн. ХДУ, 2009. – Вип. X. – С. 209–214.
15. Толкієн Дж.Р.Р. Володар Перснів. Трилогія : у 3 кн. / Дж.Р.Р. Толкієн ; пер. з англ. А.В. Немірової. – Х. : Фоліо, 2003. – Кн. 1. – 2003. – 429 с.; Кн. 2. – 2003. – 319 с.; Кн. 3. – 2003. – 398 с.
16. Толкієн Дж.Р.Р. Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори / Дж.Р.Р. Толкієн ; пер. з англ. О. Мокровольського. – К. : Школа, 2002. – 352 с.
17. Толкієн Дж.Р.Р. Володар Перснів : у 3 ч. / Дж.Р.Р. Толкієн ; пер. з англ. О. Мокровольського. – К. : Школа, 2002. – Ч. 1. – 2002. – 398 с.; Ч. 2. – 2002. – 271 с.; Ч. 3. – 2002. – 270 с.
18. Толкієн Дж.Р.Р. Володар Перснів : у 3 ч. / Дж.Р.Р. Толкієн ; пер. з англ. К. Оніщук. – Львів : Астролябія, 2013. – Ч. 1. – 2013. – 704 с.; Ч. 2. – 2013. – 576 с.; Ч. 3. – 2013. – 704 с.
19. Толкієн Дж.Р.Р. Володар Перстенів / Дж.Р.Р. Толкієн ; пер. з англ. О. Фешовець. – Львів : Астролябія, 2006. – 1088 с.
20. Толкієн Дж.Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти / Дж.Р.Р. Толкієн ; пер. з англ. О. О'Лір. – Львів : Астролябія, 2007. – 320 с.
21. Tolkien J.R.R. Guide to the Names in The Lord of the Rings / J.R.R. Tolkien. Ed. by C. Tolkien. – 27 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ce.sharif.edu/~safarnejad/files/books/jrr6.pdf>.
22. Tolkien J.R.R. The Hobbit / J.R.R. Tolkien. – N. Y. : The Random House Publishing Group, 2006. – 306 p.
23. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. Parts 1–3 / J.R.R. Tolkien. – N. Y. : Ballantine Books, 2006. – Part 1. – 2006 – 462 p.; Part 2. – 2006. – 402 p.; Part 3. – 2006. – 494 p.

УДК 808.2:801

КОНЦЕПЦІЯ «ЕНЕРГІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ» СЕН-СІМОНА

Ласка І.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов

*Дипломатична академія України
при Міністерстві закордонних справ України*

Пархоменко О.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті з'ясовуються витoki й основні принципи концепції «енергійного перекладу» Сен-Сімона, визначаються його місце та роль у розвитку теоретичного знання про переклад доби Просвітництва. Окремий акцент зроблено на особливостях перекладознавчого дискурсу Сен-Сімона, зокрема на ролі метафоричних образів у концептуалізації перекладу як наукового поняття.

Ключові слова: історія перекладознавства, перекладознавчий дискурс, метафори перекладу, живописна метафора, енергія оригіналу, «енергійний переклад».

В статье анализируются истоки и основные принципы концепции «энергичного перевода» Сен-Симона, определяются его место и роль в развитии теоретического знания о переводе в век Просвещения. Отдельный акцент сделан на особенностях переводоведческого дискурса Сен-Симона, в частности на роли метафор в концептуализации перевода как научного понятия.

Ключевые слова: история науки о переводе, метадискурс науки о переводе, метафоры перевода, живописная метафора, энергия оригинала, «энергичный перевод».

Laska I.V., Parhomenko O.M. THE CONCEPT OF “VIGOROUS TRANSLATION” BY SAINT-SIMON

The article deals with the concept of “energetic translation” by Saint-Simon. The origins and basic principles of this concept are discussed, its place and role in the development of theoretical knowledge on translation in the age of Enlightenment are determined. Special attention to metadiscourse of translation, in particular to the role of metaphors in conceptualizing translation as a scientific concept is paid.

Key words: history of translation studies, translators metadiscourse, metaphors for translation, pictorial metaphor, energy of the original, “energetic translation”.

Постановка проблеми. Для сучасного перекладознавства, яке не завершило ще визначення своїх теоретичних засад і методологічних принципів як самостійна наукова дисципліна, актуальним і необхідним є звернення до власного історичного досвіду. Відтак предметом розгляду в статті обрано концепцію «енергійного перекладу» Сен-Сімона (Maximilien-Henri de Saint-Simon, 1720–1799, історик, філософ, перекладач Лукіана, Поупа й Оссіана), «теорії, яка за оригінальністю не має собі рівних у кінці століття» [1, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окрім короткої передмови Л. Д'юльста до уривку з тексту «Ессе» Сен-Сімона, поданого в його хрестоматії [1, с. 127–128], єдина стаття, спеціально присвячена Сен-Сімонові, належить Ж. Жійє, який розглядає його концепцію перекладу з літературознавчих позицій у контексті естетичних принципів сенсуалізму й показує невідповідність його

теорії і практики перекладу [5]. На пострадянських теренах ім'я Сен-Сімона практично відсутнє в працях з історії перекладу.

Постановка завдання. Стаття має на меті познайомити читача з витокami й основними принципами концепції «енергійного перекладу» Сен-Сімона, визначити його місце й роль у розвитку теоретичного знання про переклад доби Просвітництва у Франції. Від попередніх розвідок вона відрізняється також окремим акцентом на особливостях перекладознавчого дискурсу Сен-Сімона, зокрема на ролі метафор у концептуалізації перекладу як наукового поняття. Відтак завдання дослідження передбачають з'ясування соціокультурного та наукового контексту становлення поглядів Сен-Сімона на переклад, визначення основних рис його концепції «енергійного перекладу», виявлення й розгляд метафоричних образів перекладу, використаних під час її формулювання. Дослідження виконане на матеріалі двох основних перекладознавчих

текстів Сен-Сімона: «Есе про буквальный і енергійний переклад» (1771) [7] і «Передне слово» (1774) до його перекладу поем Оссіана [8].

Виклад основного матеріалу дослідження. У передньому слові до перекладених ним поем Оссіана Сен-Сімон стисло викладає мовно-філософські засади своєї концепції енергійного перекладу. Свою впевненість у принциповій можливості перекладу він обґрунтовує, спираючись на картезіанський універсалізм і принципи сенсуалізму Дж. Локка: «Я завжди був принципово переконаний, що можна робити добрі переклади з добрих творів. Люди в усіх країнах отримують однакові образи; природа однаково діє на всі відчуття, тому образи, які вона малює в умах, формують там подібні думки. Оскільки походження думок спільне, а відчуття однакове, кожна мова має власні слова, щоб виразити кожну думку, і саме в цьому полягає її енергія» (тут і далі переклад наш – І. Л., О. П.) [8, с. 17–18]. Цими словами Сен-Сімон окреслює своє розуміння енергії мови й визначає загальне спрямування своєї концепції перекладу, який він називає «енергійним».

Пропонуючи переклад «Нарису про людину» Поупа, Сен-Сімон визначає його як «новий вид буквального й енергійного перекладу», який, на його думку, «здаєть зберегти риси оригіналу» [7, с. V]. Епітет *énergique*, обраний Сен-Сімоном для визначення свого розуміння перекладу, не випадковий. В Енциклопедії Д'Алямбера терміни *énergie* і *force*, вжиті щодо мови, подаються як синоніми з таким поясненням: «Видається, що *énergie* каже більше ніж *force*; слово *énergie* вживається головним чином стосовно дискурсів, які змальовують, і стосовно особливостей стилю. Про оратора можна сказати, що він додав до сили (*force*) міркування енергію (*énergie*) висловів. Також кажуть енергійний живопис і сильні образи (*une peinture énergique, & des images fortes*)» [4, с. 651]. Еміль Літре, навівши у своєму словнику вирази *énergie d'un mot, d'une expression*, цитує якраз приклад із Д'Алямбера [2]. Відтак, називаючи свій переклад «енергійним», Сен-Сімон наголошує на тому, що він бачить основним завданням перекладу відтворення стилістичних особливостей оригіналу, які забезпечують енергію тексту, його вплив на читача. Думки Сен-Сімона з приводу енергії слова та її передання в перекладі співзвучні з «енергетичною» кон-

цепцією мови, яку невдовзі розробляє В. фон Гумбольдт.

Подібно до багатьох своїх попередників і сучасників, Сен-Сімон приймає порівняння перекладача з копіїстом картин як вихідне, яке підказує йому незмінні для всіх мов принципи перекладу. Головний із них полягає в тому, що, так само як художник не має права спотворювати риси свого оригіналу, ані змінювати його кольори, ані відходити від найменших деталей, перекладач повинен зберегти риси оригіналу, правильно передати образи, фрази й навіть пунктуацію свого автора: «Крапки для дискурсу – те саме, чим є для картин контури, які закріплюють форми. Мудрий художник ніколи не накладає бездумно свої кольори, і впорядкованість картини справляє враження лише внаслідок цього вибору. Письменник вкладає стільки ж мистецтва, щоб надати відтінків своїм крапкам. Уся краса дискурсу залежить від порядку й різноманітності його пунктуації. За цією композиційною сміливістю відрізняють справжнього художника й ритора від тих, хто намагається їх наслідувати» [7, с. 6]. Отже, Сен-Сімон орієнтується на вихідну мову, підходить до перекладу з позицій стилю та риторики. Водночас він є чи не першим із французьких перекладачів XVIII ст., хто звертає увагу на роль пунктуації в перекладному тексті. На його переконання, знаки пунктуації визначають контури думки, надають мові впорядкованості й краси, саме вони відрізняють стиль справжнього художника слова від наслідувачів. Думки Сен-Сімона стосовно ролі розділових знаків у художньому дискурсі, зокрема перекладному, актуальні та близькі ідеології сучасних досліджень комунікативно-прагматичного спрямування в галузі пунктуації (В.І. Гак, Л.І. Веденіна, Г.Г. Крючков).

Прирівнювання ролі перекладача до ролі художника-копіїста, визнання можливості й необхідності перекладу, якнайближчого до оригіналу, на думку Сен-Сімона, накладає суттєве обмеження на перекладача, якщо той бачить своє завдання лише в наслідуванні: «Було б несправедливо вимагати від літературного копіїста того, що визнається неможливим для художника, навіть якби він копіював власний твір. Лише вогонь генія, який творить, здаєть дати цю душу й енергію, яку ніколи не можна схопити наслідуванням. Ми зачаровані оригіналом, тоді як копія може щонайбільше нас зворушити або сподобатись. Такою повинна бути межа амбіцій того, хто не є автором.

Скільки відтінків, тим не менше, може відрізнати заслугу або задовольняти самолюбство цих двох видів копіїстів!» [7, с. 6–7]. Відтак Сен-Сімон добре розуміє обмеженість поширеного протиставлення функцій автора, який укладає вогонь свого генія у твір і дає йому душу, і перекладача, роль якого зводиться до простого наслідування, не здатного в принципі передати душу та енергію твору. Результат його праці – лише копія, яка може подобатись, але ніколи не зможе зачарувати нас так само, як оригінал. Водночас він визнає, що обидва види копіїстів, і художник, і перекладач, можуть мати різні амбіції й заслуги, наближаючись тією чи іншою мірою до оригіналу, і не виключає творчої складової в їхній праці. Заслуга Сен-Сімона полягає в тому, що у власній концепції перекладу він вимагає від перекладача якраз подолати цю межу простого наслідування й піднятися до відтворення енергії авторського оригіналу.

Вірність перекладу, передання духу та енергії твору Сен-Сімон пов'язує передовсім із відтворенням стилю автора. Удаючись знову до метафоричної аналогії перекладу з картиною, він зазначає, що творча уява повинна не обмежуватися імітацією, відтворенням рис, а передавати все багатство відтінків кольору оригіналу: «Той, хто хоче перекладати правильно й передати дух, повинен ближче познайомитися зі стилем свого автора. Найживіша уява може по-рабському скоритись імітації, коли вона обмежується лише відтворенням рис. Якщо дати їй можливість вибирати барви, вона стає веселішою, надаючи картині всього розмаїття її відтінків, й англійська, перекладена французькою, стає з монохромної червоної картини монохромною синьою» [8, с. 19]. Отже, протиставляючи просту імітацію, яка відтворює лише лінії оригіналу, перекладові, що дає волю уяві та передає багатство відтінків авторського тексту, Сен-Сімон вступає в діалог із Ж.-Б. Дюбо, автором поширеного метафоричного уподібнення перекладу гравюрі [3, с. 496]. Метафоричні образи кольорового забарвлення тексту Сен-Сімон вибудовує на основі художнього терміну *samaïeu*: *samaïeu rouge* і *samaïeu bleu*, тобто «монохромна картина в червоних тонах» і «монохромна картина в синіх тонах». Словник TLFi [9] подає для цього слова значення “*Technique picturale consistant à n’employer qu’une seule couleur (exceptionnellement deux) avec des tons différents. Synon. peinture monochrome*”, фіксує його метонімічне вживання: **P. méton.**

“*Tableau peint suivant cette technique*”, наводить визначення зі словника П. Ляруса: “*Toile peinte en une seule couleur*” (Lar. 19e). Образи, запропоновані із цього приводу Сен-Сімоном, перегукуються з так популярними пізнішими метафорами перекладів як прозорими та кольоровими скельцями в М. Гоголя та Ж. Мунена. Прикметно, що в Сен-Сімона не лише переклад, а й оригінал подається як «кольорове скельце», тобто монохромна картина, своєрідна кольорова стилізація дійсності засобами мови оригіналу, якій відповідає переклад, – така ж монохромна картина, але в іншому кольорі, виконана засобами іншої мови. Уживши метафору *samaïeu rouge* для позначення оригіналу й *samaïeu bleu* для його перекладу, Сен-Сімон робить акцент на універсальному принципі – особливій мовній забарвленості будь-якого тексту. Таке бачення співвідношення оригіналу й перекладу відповідає уявленню філософської граматики про репрезентацію дійсності мовними знаками.

Отже, Сен-Сімон наголошує на національному колориті оригіналу та перекладу. А оскільки кожна мова має свій дух і свою будову, перекладач мусить бути творцем власного стилю, який має свою красу, так само як стиль оригінального твору. Його основні складові – стислість, жвавність, напруженість композиції, живляться духом мови перекладача й наповнюють переклад енергією оригіналу: «Позаяк кожна мова має свій спосіб вислову, перекладач стає автором власного стилю. Саме в її дусі він повинен черпати цю стислу жвавність, яка наповнює твір вогнем, із її духу має вирватися ця палкість композиції, що приковує увагу читача, прив'язує його, зацікавлює та збуджує, так що він не наважується перервати читання. Стиль перекладу здатний мати свої красоти, так само як стиль [оригінального] твору» [8, с. 19]. Так, у передньому слові до поем Оссіана Сен-Сімон подає свою концепцію енергійного перекладу, спрямовану передовсім на створення тексту, рівноцінного за своїм впливом на читача, який досягається завдяки творчому переданню стилю авторського тексту.

Як уже було сказано, Сен-Сімон вибудовує принципи своєї теорії «енергійного перекладу», взявши за основу ідеї сенсуалізму Локка та філософії мови Кондільяка. На його думку, кольори й форми предметів сприймаються органами чуттів і створюють у душі позитивні (тобто пізнавані) образи, які викликають лише пасивний ефект, подібний до відбиття в дзеркалі. Це є природним наслідком

їх наявності й дії на органи чуття. Щоб цей ефект став активним, призвів до певних модифікацій душі, вона повинна звернути увагу на ці образи, порівняти їх з іншими, оцінити їх і далі може висловити про них своє судження за допомогою певних виразів, які несуть у собі цю активну енергію. Сен-Сімон поширює ці принципи на копіювання природи мистецтвом, копіювання картин художником і копіювання оригіналів перекладачем: *«Комбінуючи стосунки копій до оригіналів, я сказав собі, що природа єдина й людство тільки єдине. Природа пропонує всюди однакові образи, людство їх отримує всюди однаково. Кольори є для очей, а букви – для розуму. Природа залежно від відмінностей у кліматі видозмінює свої образи, народи також залежно від різних звичаїв змінюють свої відчуття і свої вирази»* [7, с. 7–8]. Міркування Сен-Сімона із цього приводу близькі до висновків сучасних когнітивних досліджень, зокрема, Е. Рош, А. Вежбицької та ін. з проблем концептуалізації досвіду сприймання кольорів і його представлення в різних культурах, в основі якого лежать однакові когнітивні схеми.

Отже, виходячи з універсальності природи і її сприйняття, Сен-Сімон, стверджує універсальність мистецтва, заснованого на справжній красі й гармонії, і робить висновок про можливість і необхідність збереження енергії образів під час перекладу. Попри розмаїття пропонованих авторами образів природи, попри відмінності між людьми та їхніми мовами, саме природа викликає всі пристрасті людства, саме її гармонія є джерелом справжньої краси, яка заснована на правді: *«Літературна республіка, яка підпорядковує своїй владі всі освічені нації, незалежно від їхнього розташування на земній кулі, вчить їх отримувати й передавати свої відчуття за допомогою образів, які повинні бути схожими, незважаючи на різницю у виразах. Різноманітність мови не вносить жодної різноманітності у відчуття. Так, вираження звичного образу має бути енергійним у будь-якій мові, бо воно належить до того самого типу і сприймається такими самими очима»* [7, с. 9]. Саме цю енергію виразів мусить намагатися передати перекладач. Фактично слова Сен-Сімона спрямовані проти ідей лінгвістичного релятивізму, які почали набувати популярності завдяки працям Мопертюї (*Pierre Louis Moreau de Maupertuis, 1698–1759*) [6]. На противагу їм, Сен-Сімон утверджує в новому історико-фі-

лософському контексті доби Просвітництва картезіанський принцип єдності світу й універсальності людського розуму, поширюючи його на художнє пізнання світу.

Такому універсалізмові, на переконання Сен-Сімона, сприяє й взаємне збагачення мов і культур у Європі: *«Вільне спілкування людей і порівняння їхніх мов було достатньо, щоб збагатити одні мови виразами інших. Європа, просякнута цим удалим змішуванням, робить кожен із цих народів енергійним. Даремно її звинувачують у тому, що вона не зберігає чистоти жодної мови; те, що вона позичає в одному місці, щоб віддати його в іншому, є лише умовним і стає власністю кожної нації. Не має значення, що слово було взято з грецької чи латини, якщо французька або якась інша мова, приймаючи його, робить із нього відтінок, що збагачує картину її думок»* [7, с. 9–10]. Ці слова Сен-Сімона звучать напрочуд актуально в багатонаціональній Європі та сучасному глобалізованому світі, охопленому процесами міжкультурних і міжмовних обмінів і взаємовпливів.

Сен-Сімон прекрасно усвідомлює неповноту й недосконалість будь-якої мови, процесу номінації в кожній із яких визначаються практичними потребами й обмежені природними та суспільними умовами існування народу: *«Слова в будь-якого народу народжуються лише з потреби [...] жоден народ не отримав усі різноманітні враження від різних кліматичних умов і ніколи із самого початку виключно не володів усіма знаннями. Кожен раз, коли він набуває нових знань, його мова збагачується новими словами та виправляє ті, які не мають точного зв'язку з правдою образів»* [7, с. 10–11]. У цій ситуації, як справедливо зазначає Сен-Сімон, *«досконалість і чистота мови – це лише уявна ідея, яка не була й ніколи не буде здійснена»* [7, с. 12], народи завжди допомагали один одному й будуть продовжувати це робити, обмінюючись знаками для своїх думок і почуттів своїх душ. Наведеними вище міркуваннями Сен-Сімон рішуче відмежовується від поширених спекуляцій про розвинені мови цивілізованих народів і примітивні мови варварів чи дикунів, до яких навіть Вольтер не вагався зараховувати Шекспіра та його мову, й утверджують важливу для доби Просвітництва ідею рівності народів і їхніх мов.

Тим не менше недосконалість мови, відсутність у ній прямих відповідників для позначення почуттів, образів, думок оригіналу, на переконання Сен-Сімона, не мають стояти на

заваді перекладові: *«Перекладач не повинен лякатися й тим більше зупинятися перед суворістю мови. Хай йому представлять в іншій мові звичні образи, він повинен передати їх своєю мовою подібними образами. Оскільки всі вони мають спільну для літературного людства енергію, а природа пропонує лише той самий образ для представників різних націй, енергія повинна бути такою самою або принаймні дуже близькою від однієї мови до іншої. Шукати досконалої рівності двох картин тієї самої думки – означало б гнатися за химерою»* [7, с. 12–13]. Отже, для Сен-Сімона досконалий буквальный переклад є неможливим через відмінності між мовами. Зате природа пропонує представникам різних народів подібні образи, які мають спільну для різних літератур енергію. Тому перекладач не повинен шукати досконалої рівності двох виразів і лякатися невідповідностей між мовами, а мусить шукати у своїй мові подібні образи, які несуть однакову енергію впливу на читача. Саме в цьому полягає основна ідея прагматичної, по суті, концепції «енергійного перекладу», запропонованої Сен-Сімоном, яку він доносить до читача, ще раз звертаючись до метафори перекладу як копіювання.

Сен-Сімон наголошує на природності розбіжностей між мовами. Подібні відмінності в способах позначення та образах під час передання ідентичної думки дуже часто спостерігаємо й у межах однієї мови, наприклад, у розмаїтті й енергії образів одного й того самого предмета в прозі та поезії. Тим більше немає жодних підстав вимагати повної відповідності в образах і способах позначення об'єктів дійсності в різних мовах [7, с. 13–14]. Звичайно, перекладачі прагнуть знайти якнайближчі відповідники до образів і слів оригіналу, бо від цього залежить вартість їхньої праці, але практичний досвід лише підтверджує, що досягти такої відповідності важко. Саме цей досвід, на думку Сен-Сімона, спонукав перших перекладачів відмовитися від прагнення до повної досконалості в переданні незвичних образів і важких виразів і вдовольнятися переданням духу автора. Урешті-решт, така реакція на труднощі перекладу призвела, на його думку, і до негативних наслідків для перекладу, аж до зміни статусу перекладача, який перебирає на себе роль редактора й навіть автора [7, с. 14–15]. Сен-Сімон однозначно засуджує започатковану прихильниками перекладів жанру *les belles infidèles* практику втручання до авторського тексту з метою його виправлення та покращення,

яка набула масового поширення в його часи: *«Трудність перекладу й написання твору розширили вольності до такої міри, що читачі почали жалітися, і мали для цього підстави, що вони часто не бачать у копіях жодних рис оригіналу й знаходять тим часом абсолютно протилежні думки. Коментарі та примітки, замість прояснювати предмет мови, робили ще темнішою вуаль, яка приховує вже спотворені красоти: замість того, щоб доречно використовувати примітки, вони дозволили собі виправляти найбільш величні оригінальні твори літератури, щоб їх пристосувати до ідей, абсолютно чужих авторові. Який художник наважиться б коли-небудь виправляти картини, які повинен був копіювати!»* [7, с. 15–16]. Відзначимо в цьому контексті влучне й ефективне продовження метафори перекладу як копіювання картини, яке Сен-Сімон обирає, щоб привести до тями майстрів пристосування оригіналу до нових французьких смаків. Її підсилює метафора словесної вуалі, яка приховує красоти оригіналу. Вона належить до того самого парадигматичного ряду оптичних метафор.

Насамкінець варто зазначити, що Сен-Сімон в «Есеї» зупиняється також на проблемі неперекладного. *«Справжня краса, на його переконання, висловлюється із силою в будь-якій мові»*, і завдання перекладача полягає в тому, щоб знайти відповідники, які передавали б енергію цих виразів. За межі можливого в перекладі Сен-Сімон виносить різного роду надумані дотепи, двозначності, гру слів та інші *«майстерно вибудовані ілюзії духу»*, які можуть додати привабливості творові, але становлять лише скороминущу забаву для розуму й не зачіпають душу. Для Сен-Сімона вони залишаються *«химерами»*, що не мають зв'язку з правдою природи та далекі читачам, тому не можуть бути передані під час перекладу [7, с. 16–17].

Висновки з проведеного дослідження. Оригінальність внеску Сен-Сімона в розвиток риторико-стилістичного напрямку французької теорії перекладу у XVIII ст. полягає в тому, що на основі запропонованої ним енергетичної концепції художнього твору, яка спирається на ідеї філософської граматики й сенсуалізму, він розширює функції перекладача, виводить його з-під нав'язаної концептуальною живописною метафорою дихотомії по-рабському буквального перекладу та свавілля «невірних красунь», ставлячи перед ним завдання передати не слова й вирази, а енергію тексту оригіналу та повертаючи так переклад у царину

справжньої творчості. Думки Сен-Сімона щодо енергії слова і її передання в перекладі суголосні з «енергетичною» концепцією мови, яку невдовзі розробляє В. фон Гумбольдт, і, ширше, з прагматичним напрямом розвитку сучасної науки про переклад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. D'hulst Lieven L. (éd.). Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré (1748–1847). – Lille : Presses Universitaires, 1990. – 256 p.
2. Dictionnaire de la langue française, par É. Littré (en ligne) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.littre.org/>.
3. Dubos J.-B. Réflexions critiques sur la poésie et sur la peinture. Seconde partie. – Paris : P.-J. Mariette, 1719. – 529 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62795731>.
4. Encyclopédie de d'Alembert, 1e éd. – 1755, t. V. (en ligne). – 1011 p. – P. 651. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Encyclop%C3%A9die/Volume_5#ENERGIE.2C_FORCE.
5. Gillet J. Une approche sensualiste de la traduction: le marquis de Saint-Simon // Revue de littérature comparée. – 1989, vol. 63, N 2, pp. 155–164.
6. Maupertuis P.L.M. de. Réflexions philosophiques sur l'origine des langues & la signification des mots, 1740, 47 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626902w>.
7. Saint-Simon M.-H. de. Essai de Traduction littérale et énergique // Par le Marquis de Saint-Simon. – Harlem : Jean Enschede, 1771. – P. 1–18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ZaYTAAAAQAAJ&dq=Saint-Simon%20Essai%20de%20traduction&hl=ru&pg=PR3#v=onepage&q>.
8. Saint-Simon M.-H. de. Discours préliminaire // Temora. Poème épique en VIII chants composé en langue erse ou gallique par Ossian fils de Fingal. Traduit par M. le Marquis de St. Simon. A Amsterdam, Chez D.J. Changuion, M DCC LXXIV, p. 1–54. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01004446493#?page=1>.
9. Le TLFi // Le Trésor de la Langue Française informatisé [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://atilf.atilf.fr/>.

УДК 81'25:33

ФІНАНСОВИЙ ПЕРЕКЛАД: ПРАКТИЧНИЙ І ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**Набережнєва Т.Є., к. філол. н.,**

асистент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто можливі шляхи подолання труднощів у фінансовому перекладі, що здійснюється не галузевим експертом, а перекладачем із філологічною освітою. Описано підходи до навчання галузевого перекладу, зокрема фінансового.

Ключові слова: фінансовий переклад, текстові перекладацькі ресурси, паралельні неперекладні тексти, перекладацький проект.

В статье рассматриваются возможные пути преодоления трудностей финансового перевода, производимого не отраслевым специалистом, а переводчиком с филологическим образованием. Описываются подходы к обучению специальному переводу, в частности финансовому.

Ключевые слова: финансовый перевод, текстовые переводческие ресурсы, параллельные непереводные тексты, переводческий проект.

Naberezhnieva T.Ye. FINANCIAL TRANSLATION: PRACTICAL AND DIDACTIC ASPECTS

The paper focuses on the ways of handling problems in financial translation done not by an expert in the field, but by a translator of a linguistic background, as well as discusses approaches to teaching specialized translation, in particular financial translation.

Key words: financial translation, textual translator's resources, parallel untranslated texts, translation project.

Постановка проблеми. Згідно з даними незалежної агенції маркетингових досліджень Common Sense Advisory, що спеціалізується на ринку лінгвістичних послуг і перекладу, фінансовий сектор світової економіки є одним із найбільших користувачів перекладацьких послуг [1, р. 1]. У деяких європейських регіонах фінансовий переклад за обсягами посідає друге місце після юридичного й технічного, у Канаді – третє після медичного та наукового [2, р. 102–103]. І хоча точних підрахунків на українському ринку перекладів не наводять, перекладацькі агенції в Україні відзначають традиційно високий попит на переклади у фінансовій і банківській галузях, який продовжує зростати завдяки посиленню глобалізаційних процесів і, як наслідок, виникненню транснаціональних структур, глибшій інтегрованості української банківської системи до світової тощо. Для задоволення зростаючої потреби фінансових інститутів та організацій у якісному письмовому й усному перекладі необхідно готувати перекладачів, які б відповідали основним вимогам, що висувають до виконавців перекладу в цій галузі. Експерти Common Sense Advisory відзначають, що для фінансового сектора пріоритетом у виборі виконавця є гарантія безпеки інформації. Далі йдуть точність перекладу та фонові знання в цій сфері [1, р. 4–6]. Проте ідеальне

для замовника поєднання фахової фінансової освіти й диплома перекладача трапляється не так часто, тому постає питання: як досягти високої якості перекладу лінгвістичні, фахово підготовленому перекладачеві?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність як вузької спеціалізації перекладачів у певній галузі, так і фахової освіти в цій галузі тривалий час обговорюють теоретики й перекладачі-практики. Багато в чому їхні погляди збігаються: вузька спеціалізація дає змогу працювати ефективніше, витрачаючи значно менше часу на пошук відповідної термінології, допомагає перекладачеві вирізнятися з-поміж колег в умовах жорсткої конкуренції [2; 3; 4]. Водночас дослідники зазначають, що, дійсно, в ідеалі переклад здійснюється перекладачем за освітою, який постійно спеціалізується в обраній царині, опановуючи нові перекладацькі ресурси та вдосконалюючи методи їх використання, працюючи разом із галузевими фахівцями й так заповнюючи прогалини у своїх знаннях зі сфери спеціалізації. До того ж ці знання є пасивними або утилітарними, оскільки необхідні перекладачеві для розуміння, а не створення абсолютно нових текстів чи активної діяльності в цій галузі [2, р. 104].

Перекладачі-практики стверджують, що надвисокі темпи розвитку людської цивілізації, збільшення знань у різних галузях та й

загалом кількості цих галузей, а разом із тим і сучасний розвиток перекладацьких технологій і термінологічних ресурсів роблять професію перекладача залежною від знань галузевих експертів, і перекладачеві передовсім важливо навчитися користуватися різноманітними джерелами інформації. На їхню думку, кількість текстів, які дійсно потребують залучення вузькоспеціалізованих експертів, збільшують. Навпаки, фонові знання з якомога більшої кількості сфер є набагато кориснішими для кваліфікованого перекладача [4], тим більше, що галузі знань не є ізольованими одна від однієї. Навіть якщо переклад ділять на юридичний, економічний, науковий тощо, цей поділ є умовним, оскільки межі між цими видами є нечіткими [5, р. 50–51].

Так, в англійськомовному перекладознавстві виокремлюють фінансовий переклад і близько споріднені з ним економічний і комерційний. При цьому фінансовий переклад іноді є різновидом економічного, але здебільшого автори розрізняють усі три види перекладу, як у статті “*Some Tips for Designing and Lecturing an Undergraduate Course in Economic, Financial and Commercial Translation*” [6]. В українськомовному перекладознавстві, вочевидь, під впливом термінознавства й загальних традицій класифікації галузей знань переклад текстів фінансової, економічної, бізнес-тематики часом називають фінансово-економічним перекладом, хоча поширеним є також поділ на окремі види – фінансовий та економічний.

Серед публікацій останніх років із фінансового перекладу привертають увагу дослідження сучасних тенденцій розвитку цього виду перекладу в США та Євросоюзі [7], змісту університетських курсів із фінансового перекладу [2; 6], методики навчання усного перекладу у фінансово-банківській галузі [8].

Однак у мовній парі «англійська – українська» проблематика фінансового перекладу порівняно з економічним розроблена вкрай недостатньо. Зараз в Україні практично відсутні підручники та навчальні посібники з фінансового перекладу.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати чинники, що ускладнюють переклад фінансових текстів нефахівцями у сфері фінансів чи споріднених галузях, визначити можливі шляхи подолання труднощів у фінансовому перекладі й розглянути завдання, які необхідно вирішити під час навчання фінансового перекладу на філологічних спеціальностях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий переклад включає переклад текстів у кількох різних сферах: банківська справа, бухгалтерський облік та аудит, оподаткування, страхування, управління інвестиціями, фінансовий консалтинг та інші фінансові послуги – для забезпечення комунікації як фахівців фінансової галузі один із одним, так і з нефахівцями (клієнтами, громадськістю).

На відміну від юридичного перекладу, де на статус прототипного тексту претендують договори, закони, рішення суду й інші різновиди юридичної документації і визначити домінуючий жанр не видається можливим, основним текстовим жанром у фінансовому перекладі є звіт (фінансовий звіт; аудиторський звіт; податковий звіт; звіт про випуск, розміщення та обіг цінних паперів тощо). Утім це не єдиний жанр у фінансовому перекладі. Інші – договір, страховий поліс, проспект, наукова стаття, прес-реліз, список можна продовжувати, оскільки доволі складно визначити, які тексти є об’єктом фінансового перекладу, а які не входять до його меж, що доводить слушність думки, висловленої Р. Асенсіо, про те, що наявні класифікації перекладу занадто спрощують поняття про переклад як діяльність. Поділ на фінансовий, юридичний, економічний та інші види перекладу відбувається непослідовно: то на основі змісту текстів, то через формальну належність тексту до певної галузі. Щоб уникнути такого спрощення, Р. Асенсіо як ілюстрацію розподілу перекладу за видами пропонує уявити черепицю, що накладається одна на одну, або запозичену з когнітивістики модель риби-якої луски. Так і види перекладу тісно пов’язані один із одним [5, р. 52–55]. Отже, надто вузька спеціалізація в перекладі не є перевагою.

Для перекладача з філологічною освітою, який розпочинає кар’єру у фінансовому перекладі, найважливішими стають уміння користуватися перекладацькими ресурсами, зокрема текстовими.

До текстових перекладацьких ресурсів належать паралельні перекладні та паралельні неперекладні тексти. Паралельними перекладними текстами є тексти, поєднані функціонально-еквівалентними зв’язками, які виникли в результаті перекладу. Паралельними неперекладними текстами є оригінальні тексти джерельною й цільовою мовами, об’єднані й/або належністю до одного жанру, й/або спільною тематикою. Уважаємо за доцільне використання термінів «паралельні

перекладні» та «паралельні неперекладні тексти» задля уникнення термінологічного різнобою, викликаного різними традиціями вжитку термінів «паралельні» й «зіставні тексти» в англійськомовному та українськомовному перекладознавстві, а також у корпусній лінгвістиці [9, с. 187–188].

У багатьох випадках текстові перекладацькі ресурси, насамперед паралельні неперекладні тексти, мають значно вищу ефективність і потенціал, ніж лексикографічні. Як саме вони стануть у нагоді перекладачам у фінансовому перекладі?

По-перше, паралельні неперекладні тексти, об'єднані спільною тематикою, або, за термінологією А. Нойберта і Г. Шрева, фонові тексти [10, р. 137] є для перекладача і джерелом інформації в певній галузі, і своєрідним контекстуальним словником термінів. Особливої цінності цей ресурс набуває в умовах асиметрії фінансових систем. Наприклад, схему погашення кредиту, яку в Україні називають стандартною або класичною і яка полягає в нарахуванні відсотків на залишок тіла кредиту й, відповідно, передбачає зменшення платежу наприкінці строку погашення, не вважають класичною, скажімо, у США чи Великобританії, де для неї використовують термін *straight-line amortization schedule*. Класичною схемою погашення кредиту з характерним однаковим розміром платежу для цих країн є *annuity* – укр. *ануїтет*. Ця класична для США та Великобританії схема передусім асоціюється з іпотечними кредитами, тому її ще іноді називають *mortgage-style amortization*. Такі відомості зазвичай не подають у перекладних словниках, тому тут на допомогу перекладачеві приходять паралельні неперекладні тексти.

По-друге, паралельні неперекладні тексти містять «приховані» одиниці перекладу, готові «будівельні блоки» для конструювання перекладного тексту [11, р. 1024], що дають змогу не калькувати, а використовувати те, що диктує узус. Так, опрацювання паралельних неперекладних текстів, що описують умови розміщення вкладів в українських і британських/американських/канадських банках, дає можливість виокремити ті словосполучення чи речення, які описують одну й ту саму умову: *no (additional) deposits permitted/allowed – без можливості поповнення (вкладу); deposits are covered by ... – вклади захищені ...*

Оскільки узуальна сполучуваність є однією з ознак автентичного тексту, перекладачам радять використовувати готові блоки, дібрані

з паралельних неперекладних текстів, які створюватимуть ефект оригінальності тексту. Безумовно, робити це треба з неабияким чуттям мови та вмінням працювати з текстом.

По-третє, згідно з класичним розумінням паралельних неперекладних текстів (А. Нойберт, Г. Шрев, К. Шефнер та ін. [10; 12]), вони являють собою зразки жанрів у певній лінгвокультурі, які перекладач використовує як орієнтир для дотримання жанрового канону, врахування особливостей організації і структури тексту, а також стилю в мові перекладу, що покращує сприйняття перекладного тексту цільовою аудиторією [10, р. 137; 12, р. 83]. Звернення до них є особливо доцільним у так званому інструментальному (К. Норд) або прихованому (Дж. Гаус) перекладі, коли цільовий текст має статус оригінального й виконує ті самі функції, що й джерельний текст. Наприклад, створюючи англійську версію банківського сайту з інформацією про банківські продукти, варто звернути увагу на особливості таких текстів у цільовій культурі.

Отже, паралельні неперекладні тексти видаються одним із найкращих шляхів подолання труднощів фінансового перекладу, з якими може зіштовхнутися перекладач із філологічною освітою. Навички ефективного використання текстових та інших перекладацьких ресурсів майбутній перекладач повинен набути ще під час навчання.

Університетський спецкурс із фінансового перекладу має забезпечити комплексну підготовку до здійснення перекладу й інших видів мовного посередництва у сфері фінансів. Ця комплексна підготовка включає таке:

1) розвиток перекладацьких компетенцій, необхідних для здійснення мовного посередництва в професійно орієнтованій комунікації та націлених на подальший саморозвиток перекладача;

2) формування мовної компетенції, яка давала б змогу користуватися фаховою мовою цієї галузі як в англійськомовній, так і в українськомовній комунікації;

3) ознайомлення студентів із базовими поняттями та найсучаснішими тенденціями в обраній галузі.

Одним із рішень для проведення такої комплексної підготовки, впроваджених в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, є поєднання спецкурсу «Фахові мови» зі спецкурсом із галузевого перекладу. Так студенти мають змогу опанувати мовний матеріал і застосувати його в практичній перекладацькій діяльності.

Спецкурси з перекладу повинні імітувати професійну діяльність в академічному контексті. Це вкрай важливо з огляду на півтисячолітнє використання перекладу як методу навчання іноземної мови, яке, на жаль, позначилося на стереотипних підходах до викладання перекладу як дисципліни. Принцип навчання перекладу як «реальний», а не дидактичний діяльності був уперше сформульований представницею функціональної теорії перекладу К. Норд. У рамках цієї теорії дослідниця запропонувала свій варіант перекладацького аналізу тексту, який допомагає студентам зрозуміти культурний і соціальний контекст, здійснювати навчальний переклад, як і переклад у реальному житті, у цьому контексті, а не поза ним. У результаті аналізу тексту за схемою К. Норд студенти фактично отримують перекладацьке завдання, виконання якого вони звіряють у процесі перекладу й пізніше, оцінюючи перекладний текст [13].

Термін «перекладацьке завдання» (нім. *Übersetzungsauftrag*) є поширеним серед прибічників функціоналізму. В англійськомовних працях більш звичним є термін “brief”, а не скалькований із німецької “translation assignment”. Перевагою терміна “brief”, запровадженого Дж. Фрейзер, на думку К. Норд, є його імпліцитне порівняння з терміном “brief”, який використовують баристери. А brief – ‘a summary of the facts and legal points in a case given to a barrister to argue in court’. Подібно до баристерів, перекладачі отримують інформацію про статус кво та бажаний результат, а далі як відповідальні професіонали у своїй галузі вільні обирати стратегію своїх дій [14, р. 46].

У реальному житті замовники, на жаль, нечасто формулюють свої побажання в письмовій формі через брак часу, недостатнє розуміння процесу перекладу тощо. Певну інформацію про джерельний текст і вимоги до цільового тексту перекладач може отримати від замовника під час обговорення деталей проекту. Часом перекладачеві доводиться покладатися тільки на свій досвід роботи з текстами певного жанру, конкретним замовником і на норми, характерні для цільової лінгвокультури. Тому під час навчання важливо формулювати перекладацькі завдання так, як їх мав би давати замовник, тобто вказуючи вид перекладу (повний, вибіркового, реферативний, анотаційний), призначення цільового тексту (для публікації чи для інформації), його функції (інформувати, переконувати

тощо). Необхідно зазначати, чи джерельний і цільовий тексти виконуватимуть одну функцію, чи перекладачеві потрібно внести зміни, наприклад, перекласти інформативний текст так, щоб він містив приховану рекламу. У перекладацькому завданні повинні міститися також відомості про цільову аудиторію, її вікові, гендерні, соціальні характеристики, рівень знань у певній галузі тощо. Якщо текст перекладається англійською мовою, то – який варіант англійської використовується, чи англійська є рідною для цільової аудиторії. Усі ці чинники впливають на перекладацькі рішення, і тому адекватність перекладу залежить також від повноти й коректності формулювання перекладацького завдання.

Оскільки замовники зазвичай надають неповну інформацію, перекладач має вміти самостійно визначати певні параметри. Наприклад, наклад періодичного видання допомагає визначити гетерогенність читацької аудиторії: чим більше примірників, тим більш різно-рідні категорії читачів цього видання.

Уважаємо, що навчання під час читання спецкурсів із перекладу, зокрема фінансового чи іншого галузевого, має бути організовано як типовий перекладацький проект, який складається з кількох етапів: підготовчого (аналіз перекладацького завдання, обговорення деталей проекту із замовником, планування проекту, перекладацький аналіз тексту, укладання глосарію, консультації з галузевими експертами), написання чорнового варіанта, редагування перекладу, вчитка, перегляд перекладу замовником, форматування, перегляд зверстаного документа, надсилання остаточного варіанта перекладу замовнику. Інакше традиційний формат завдання «прочитати й перекласти текст» подекуди зводиться до одного з етапів – написання чорнового варіанта. Чорнового – не за зовнішньою формою подачі тексту (студенти можуть подавати текст без закреслень та інших недоліків в оформленні матеріалу), а за ступенем готовності тексту до публікації. При цьому підготовчий етап, а також процес редагування й вчитки можуть залишатися поза увагою.

Максимальне наближення навчання перекладу до реального життя, використання всіх доступних ресурсів і перекладацьких інструментів здатні підготувати лінгвіста до перекладацької діяльності в такій, часто вузькоспеціалізованій сфері, як фінансова.

Висновки з проведеного дослідження. Переклад текстів у галузі фінансів, незважаючи на значну кількість вузькофахових тер-

мінів, може якісно здійснюватися лінгвістом за умови добре сформованої перекладацької компетенції, інформаційної грамотності, постійного саморозвитку, самовдосконалення, розширення фонових знань.

Здійснене дослідження може послугувати основою для розробки методики навчання фінансового перекладу для студентів філологічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ray R. Translation in the Financial Services Sector: What Providers Need to Know / R. Ray., B. Whittaker. Common Sense Advisory, 2012. – 36 p.
2. Penalver E.A. Financial Translation: First Steps towards Curricular Design / E.A. Penalver // Handbook of Research on Teaching Methods in Language Translation and Interpretation. – Hershey : IGI Global, 2014. – P. 102–117.
3. Borja A. Freelance Translation for Multinational Corporations and Law Firms / A. Borja // Legal Translation in Context. Professional Issues and Prospects. New Trends in Translation. – Oxford, UK : Peter Lang, 2013. – P. 53–74.
4. Martin Ch. Specialization in Translation – Myths and Realities / Ch. Martin // Translation Journal. – 2011. – Vol. 16 (No. 2). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://translationjournal.net/journal/56specialist.htm>.
5. Asensio R.M. Specialized Translation: A Concept in Need of Revision / R.M. Asensio // Babel. – 2007. – Vol. 53:1. – P. 48–55.
6. Jordan-Nunez K. Some Tips for Designing and Lecturing an Undergraduate Course in Economic, Financial and Commercial Translation / K. Jordan-Nunez // Current Trends in Translation Teaching and Learning. – 2014. – Vol. 1. – P. 83–114.
7. Gil J. Hot Topics in Financial Translation / J. Gil // The ATA Chronicle. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.atanet.org/chronicle/feature_article_may2013.php.
8. Світлична О.Р. Навчання усного послідовного двостороннього професійно орієнтованого перекладу у фінансово-банківській галузі / О.Р. Світлична // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка». – 2014. – № 1. – С. 120–126.
9. Набережна Т.Є. Текстові перекладацькі ресурси, їх види та особливості використання / Т.Є. Набережна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2016. – Вип. 22. – С. 187–189.
10. Neubert A. Translation as Text / A. Neubert, G. Shreve. – Kent – London : The Kent State University Press, 1992. – 171 p.
11. An Encyclopaedia of Translation: Chinese – English, English – Chinese / ed. by S. Chan, D. Pollard. – Hong Kong : The Chinese University Press, 2001. – 1150 p.
12. Schäffner C. Parallel Texts in Translation / C. Schäffner // Unity in Diversity: Recent Trends in Translation Studies. – Manchester : St. Jerome, 1998 – P. 83–90.
13. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text Analysis / C. Nord. – Rodopi, 2005. – 274 p.
14. Nord C. Defining Translation Functions. The Translation Brief as a Guideline for the Trainee Translator / C. Nord // *Ilha do Desterro* (Brasilien). – 1997. – Issue 2. – P. 39–53.

УДК 811.133.1' 25:82-92

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАНЦУЗСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ

Пустовойт Н.И., к. филол. н., доцент,
доцент кафедры филологии и перевода

*Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна*

В статье исследуются вопросы, связанные с переводом французской публицистики, дается ее общая характеристика. Рассматриваются разные виды перевода с определением каждого из них, уделяется внимание способам трансформации лексических конструкций при переводе с французского языка на русский. Важным моментом в исследовании является поиск правильного выбора значения полисемантического слова или выражения, которое как можно точнее соответствовало бы значению оригинала. Изучаются фразеологические единицы, ситуативные фразеологизмы и приемы, способствующие их адекватному переводу.

Ключевые слова: перевод, публицистика, трансформация, фразеологические выражения, ситуативные фразеологизмы.

У статті досліджуються питання, пов'язані з перекладом французької публіцистики, дається її загальна характеристика. Розглядаються різні види перекладу з визначенням кожного з них; увага приділяється способам трансформації лексичних конструкцій під час перекладу з французької мови російською. Важливим моментом у дослідженні є пошук правильного вибору значення полісемантичного слова або виразу, яке якомога точніше відповідало б значенню оригіналу. Вивчаються одиниці фразеологізмів, ситуативні фразеологізми й прийоми, що сприяють їх адекватному перекладу.

Ключові слова: переклад, публіцистика, трансформація, фразеологічні вирази, ситуативні фразеологізми.

Pustovoit N.I. THE PROBLEMS OF THE FRENCH JOURNALISM RENDERING

The article deals with the issues related to the translation of French journalism, its general characteristic is given. The different types of translation with the definition of each of them are considered, the attention is focused on lexical structures transformation methods in the translation from French into Russian. The important point in this study is to find the correct choice of polysemantic word or expression meaning, which would as accurate as possible match the meaning of the original. The phraseological units, situational idioms and techniques that contribute to their adequate translation are studied.

Key words: translation, journalism, transformation, phraseological expressions, situational idioms.

Постановка проблемы. Влияние средств массовой информации на современное общество трудно переоценить. Каждый из нас сталкивается ежедневно с разными источниками информации: интернет, газета, телевизор, радио. Чтобы эта информация дошла до читателей разных стран, требуется качественный перевод публицистического материала.

Предметом статьи является лексико-стилистическая характеристика газетной публицистики и ее трансформации при переводе с французского языка на русский.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема адекватного перевода публицистических текстов и приемы трансформации, необходимые для его осуществления, изучаются многими лингвистами. А.С. Микоян дает характеристику газетным статьям и подчеркивает разнообразие публицистической лексики [4, с. 235]. М.П. Брандес и В.И. Провоторов считают, что политические тексты индивидуализированы по группам людей: возрастным, образовательным, социальным, идеологическим, по интересам и

т. д. [2, с. 123]. А.Г. Назарян рассматривает фразеологизмы современного французского языка, широко используемые в газетных статьях [5, с. 288]. С особенностями фразеологической лексики связаны также исследования В. Бардоши и Ш. Эттингера [1, с. 248]. Анализ исследований лингвистов, занимающихся различными явлениями, связанными с этой проблемой, приводит нас к выводу о том, что изучение данного вопроса остается по-прежнему открытым и требует своего дальнейшего развития. Поэтому считаем необходимым и новым исследовать лексико-стилистические особенности французской публицистики и способы перевода фразеологических единиц, встречающихся в газетных статьях.

Постановка задачи. Целью исследования является анализ и изучение функционирования лексических конструкций, используемых во французской прессе, в сопоставлении с аналогичными лексемами русского языка.

Для решения поставленной цели анализируется специфика газетной публицистики, изучаются различные средства и приемы,

необходимые для перевода газетного текста, исследуется проблема эффективности коммуникации политического характера.

Материалом для исследования послужили известные источники французской прессы, такие как “Le monde”, “Le Figaro”, “Paris Match”, “Le nouvel observateur”.

Изложение основного материала исследования. Тенденция к интернационализации информационного процесса затрагивает весь мир, поэтому проблема качественного перевода французских газетных статей является актуальной и востребованной.

Перевод газетных и журнальных статей – один из наиболее сложных видов перевода. Главной целью материалов публицистического стиля является сообщение информации, но с определенных позиций для достижения необходимого воздействия на целевую аудиторию. Газетные статьи отражают явления, связанные с жизнью и интересами общества. Поэтому в публицистике необходимо точное обозначение понятий и явлений при сообщении каких-то фактов. Лексика, что используется в публицистике, изобилует политическими терминами, которые, однако, обладают как свойствами, характерными для терминологической системы, так и большей свободой употребления и зависимостью значений некоторых терминов от идеологических концепций. Поэтому в политических статьях можно встретить многозначные термины, терминологические синонимы, сокращенные термины, широко используются клише, вводные обороты, штампы.

Качество перевода газетных текстов зависит в определенной степени от его детализации. В связи с этим встает вопрос: какого вида должен быть данный перевод? При адекватном переводе должно быть максимальное достижение уровня эквивалентности, соблюдение норм языка, жанрового и стилистического соответствия данного текста.

Синонимом адекватного перевода можно считать понятие эквивалентного перевода текста, когда воспроизводится содержание на одном из уровней эквивалентности.

Точный перевод может быть частично эквивалентным, однако в нем эквивалентно отражена лишь предметно-логическая часть оригинала при частичном несоблюдении жанрово-стилистической нормы и правил употребления языковой нормы.

Следует подчеркнуть, что все вышеизложенные виды перевода между собой тесно связаны и имеют лишь незначительные различия.

Буквальный или свободный перевод отличаются в значительной мере от вышеперечисленных видов, потому что буквальный перевод основывается лишь на формальных элементах оригинала, а свободный перевод является вольным пересказом оригинала. Использование буквального или свободного перевода может быть тоже востребованным, в зависимости от целей, поставленных заказчиком.

Среди особенностей, свойственных публицистике, А.С. Микоян выделяет следующие: высокая степень стандартизации используемых средств, экспрессивность языка, насыщенность разнообразными реалиями. Кроме этого, используется разговорная, сленговая и ненормативная лексика, фразеологизмы и прочие стилистические средства, приемы и фигуры речи, особенные заголовки статей, построенные на каламбурах, цитатах, аллюзиях и идиомах [4, с. 235].

Высокая степень стандартизации используемых средств выражается в большом количестве устойчивых и клишированных выражений, штампов, метафор, стандартных терминов, все это позволяет автору создать впечатление объективности и беспристрастности.

Экспрессивность языка выражается в расстановке акцентов, использовании оценочных эпитетов, прямых обращений к читателю.

К особенностям публицистического стиля можно также отнести насыщенность разными реалиями, связанными с общественной, политической и культурной жизнью, а также использование аллюзий из литературы, истории и кино.

Разнообразие фразеологизмов, идиом, каламбуров, пословиц и поговорок, характерных для газетных статей, обогащает и придает больше выразительности языку.

Гиперболы, литоты, образные сравнения, метафоры, метонимические высказывания, эвфемизмы и прочие стилистические средства делают язык печати образным, ярким и привлекающим внимание.

Особая роль в газетной периодике отводится заголовкам, которые часто построены на цитатах, аллюзиях, игре слов и каламбурах. Этот прием играет очень важную роль в образном представлении предмета обсуждения.

Перевод публицистического материала начинается с общего восприятия статьи на всех уровнях текста. Без предварительного осмысления документа невозможно полное понимание исходного материала.

Очень важным моментом в переводе статьи является правильный выбор значения полисемантического слова или выражения, которое не всегда четко можно определить по двуязычному словарю, а нужно использовать также и толковые словари. Для адекватного перевода оригинала переводчик обязан знать, что слова, эквивалентно переведенные с двух языков, могут иметь разную смысловую структуру. Слово “l’engagement” – многозначно: 1) закладывание, заклад, отдача в залог; 2) (добровольное) обязательство; engagements internationaux – международные обязательства, договоры; faire honneur à ses engagements – честно выполнять свои обязательства; 3) зачисление на службу, наем, ангажемент; 4) добровольное поступление на военную службу; 5) введение в бой; 6) схватка, стычка, бой; 7) вложение, вкладывание (капиталов и т. п.); 8) спорт. Начало игры; 9) помолвка; 10) мед. начало родов [6, с. 311]. В словарной статье французского толкового словаря [7, с. 286] дается следующее определение: 1. Action d’engager, d’embaucher: signer un engagement dans une maison de disques. 2. Fait de s’engager: promesse par laquelle on s’engage: faire honneur à ses engagements. 3. Prise de position sur les problèmes politiques ou sociaux. 4. Sports. Action de mettre le ballon en jeu. 5. mil. Bref combat. 6. Enrôlement volontaire d’un soldat. 7. Engagement physique: utilisation maximale par un sportif de ses qualités corporelles. Хотя уровень эквивалентности этих слов в русском и французском языках довольно высокий, но все же есть несовпадение значений «помолвка» и «начало родов». Если следовать фонетической форме этого слова, то в русском языке «ангажемент» используется в узком значении: получить ангажемент на гастроли по Японии.

В качестве другого примера можно назвать слово “l’observatoire”, определение которого наводится во Французско-русском словаре К.А. Ганшиной, а именно: 1) обсерватория; 2) воен. наблюдательный пункт [6, с. 580]. Во французском языке это слово имеет более широкое значение: 1. Etablissement pour les observations astronomiques et météorologiques. 2. Lieu quelconque d’où l’on observe [7, с. 555]. В статье, посвященной светскому характеру образования во Франции, выражение “L’observatoire de la laïcité” обозначает “le Comité de surveillance sur la laïcité” – Комитет за соблюдением светского характера образования. Проблема перевода некоторых слов

заключается в том, что не учитывается разница в смысловых структурах и сочетаемости слов, что может ввести в заблуждение.

Общее понимание текста позволит переводчику избежать ошибок и сделать перевод текста адекватным. Однако даже квалифицированный переводчик иногда может допускать типичные ошибки, примером которых могут служить следующие предложения: “En mars dernier, la Cour de cassation a annulé le licenciement d’une employée voilée de la crèche Baby-Loup dont vous êtes l’avocat” – В марте прошлого года Кассационный суд отменил увольнение служащей, носящей чадру, которая работала в яслях Бэби-Лу, где вы являетесь адвокатом. Буквальный перевод этого предложения не искажает полностью смысл данной фразы, но звучит нечетко: «Прошлым мартом Кассационный суд отменил запрет на работу служащей, носящей чадру, в яслях Бэби-Лу, адвокатом которой вы являетесь». Следующий пример предложения покажет, насколько уровень эквивалентности значений используемых слов соответствует адекватному переводу. “Quels sont les parents non musulmans qui voudront mettre leur enfant dans une crèche où le personnel est voilé?” – Какими же должны быть родители не мусульмане, которые захотят опривить своего ребенка в ясли, где персонал носит чадру? При буквальном переводе эта фраза прозвучит несколько иначе: «Какие родители не мусульмане, которые захотят поместить своего ребенка в ясли, где персонал с чадрой? В буквальном переводе теряется эмоциональная сторона данной фразы.

“Légiférer ne reviendrait-il pas “stigmatiser l’islam”, comme le disent les partisans du statu quo?” – Составлять законы, не означает ли это «клеймить ислам», как об этом говорят сторонники религиозного направления? В отличие от адекватного перевода, использование глагола “revenir” в прямом его значении сделало бы этот перевод буквальным.

“Cela signifierait que cette police de la pensée a gagné” – Тогда это бы значило, что запрет на критику ислама одержал победу. В этом предложении использование выражения “la police de la pensée” подразумевает запрет на критику ислама, о чем было сказано в предыдущих предложениях: “Avec l’arme de l’ “islamophobie”, on est en train d’empêcher toute critique de l’islam, qui mérite d’être critiqué comme toutes les religions” – Исламофобия – это оружие, которое создает препятствия любой критике ислама, хотя

последний должен подвергаться критике, как и все другие религии.

Таким образом, понятие адекватности перевода предполагает не только точное использование лексических эквивалентов, но также учет всех факторов, заключенных в содержании текста, чтобы малейшие нюансы смысла были учтены и верно трактовались.

Современная французская пресса характеризуется большим количеством фразеологизмов. Они эмоционально окрашивают текст и привносят элемент экспрессивности и оценки сообщения. Тем не менее, многие фразеологизмы не имеют соответствий в русском языке, и их интерпретация требует от переводчика поиска средств, с помощью которых ему удастся передать всю специфику оригинала.

Согласно классификации В.В. Виноградова, все фразеологизмы делятся на фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания и фразеологические выражения [3, с. 639].

В статьях французских СМИ можно встретить фразеологические сращения или идиомы, смысл которых нельзя вывести из элементов их составляющих. Например: *battre de l'aile*; *bomber la torse*; *levée de boucliers*; *être à la bouffe*; *pousser à bout*; *bras de fer*. Примером фразеологических единств, устойчивых оборотов, в которых сохраняются признаки семантической раздельности компонентов, могут служить следующие выражения: *avoir tort*, *brider son imagination*; *avoir mal au coeur*; *avoir du coffer*; *l'échapper belle*; *tueur à gages*.

Особенностью политической лексики является использование клише, которые представляют в основном фразеологические выражения, хотя многие лингвисты их не считают таковыми. Однако их сочетаемость и частота использования свидетельствуют о том, что они являются фразеологизмами. Например: *la noblesse oblige*; *l'affaire est dans le sac*; *mieux vaut tard que jamais*; *entre chien et loup*; *de bouche à l'oreille*.

Самым простым способом перевода французского фразеологизма является поиск его русского эквивалента. В случае отсутствия его эквивалента переводчик вынужден трансформировать фразеологизм, чтобы найти соответствие оригинала и языка перевода. Например: *"mettre des oeillères"* во фразе *"Sur la laïcité, le gouvernement a mis des oeillères"* – Правительство закрыло глаза на проблему светскости воспитания. Таким образом, выражение «надеть шоры на глаза» мы заме-

нили на «закреть глаза», заменив метафору нейтральным словосочетанием. В выражении *"baisser les bras par peur d'être taxée d'islamophobie"* есть фразеологизм «опускать руки», который является эквивалентом французскому выражению *"baisser les bras"*, как и словосочетание *"d'être taxée d'islamophobie"* – «обвиняться в исламофобии». Фразеологизм *"sanctuariser l'enfance en assurant l'existence de crèches laïques"* может быть представлен в виде метафоры «превратить в неприступную крепость детство, обеспечивая существование светских детских учреждений».

Трансформация и повторная метафоризация фразеологизмов при переводе на русский язык наблюдается в следующем примере: *"Si la gauche cède le terrain par peur d'être qualifiée d'islamophobe ou par crainte de la bienséance du VIIe arrondissement, elle aura la responsabilité d'avoir donné le thème de la laïcité comme patrimoine au Front national"* – Если левые уступят поле брани из-за страха прослыть исламофобами или из-за боязни не соблюсти приличия в VII округе, они будут ответственны за то, что появление темы светского образования стало достоянием Народного фронта. Выражение *"cède le terrain"*, которое мы на русский перевели как «поле брани», заменив французское выражение «уступить место», подверглось повторной метафоризации, этот прием встречается часто при переводе французских фразеологизмов.

Часто во французских текстах используются фразеологизмы, основанные на образе технических приспособлений или действий, в виде медицинских или спортивных терминов. Например: *"En ce sens, ce document est plus le symptôme d'un malaise profond qu'une thérapeutique de fond"* – В этом смысле такой документ является скорее симптомом серьезного недомогания, чем его терапией. *"Pour s'en convaincre, il faut constater qu'il est désormais nécessaire de les écrire noir sur blanc comme une sorte de code de la route d'une école déjà lourdement accidentée"* – Чтобы в этом убедиться, нужно констатировать, что отныне необходимо писать об этом черным по белому как своего рода правила дорожного движения для тяжело травмированной школы. Как видно из этих примеров, автор использует медицинские термины «симптом недомогания», «терапия», «тяжело травмированный» для того, чтобы выразить эмоции и образно передать свои мысли.

В газетных статьях можно встретить намного больше фразеологических оборотов,

которые создаются самим автором в определенной ситуации. Например: “De ce point de vue, la critique du nouveau président du Conseil français du culte musulman, Dalil Boubakeur, recteur de la Grande Mosquée de Paris, a le mérite de poser le vrai problème: “90% des musulmans, dit-il, vont avoir l’impression d’être disés par cette charte alors que dans 99% des cas, ils ne posent aucun problème à la laïcité” – С этой точки зрения критика нового председателя Французского совета по делам мусульманства Далила Бубакера, руководителя Главной Мечети в Париже, заслуживает внимания при постановке действительной проблемы: «90% мусульман, – говорит он, – считают себя обделенными этой хартией, тогда как в 99% случаев они не видят никакой проблемы в светскости образования. Выражение «обделенные хартией» является примером ситуативного фразеологизма. Le héraut des petites gens, Bill de Blasio, outsider sorti de nulle part, convoite le trône de Mike Bloomberg – Глашатай маленьких людей, Билл Блазью, аутсайдер, появившийся из ниоткуда, стремится занять трон Майка Блумберга. В этом предложении выражение «занять трон» выступает тоже как ситуативный фразеологизм. Ситуативные фразеологические выражения используются авторами для достижения эффекта воздействия на читателя как способ привлечения внимания к данной информации.

Выводы из проведенного исследования. В заключение следует отметить, что в публицистической лексике используется политическая терминология, которой свойственны свобода употребления многозначных, синонимичных и сокращенных терминов и зависимость значений некоторых терминов от идеологических концепций. В газетных статьях можно встретить клише, вводные обороты, штампы, заголовки статей носят особый характер.

Вид перевода (адекватный, свободный, буквальный или точный) зависит от цели, которую ставит перед собою переводчик. При адекватном переводе необходимо иметь,

прежде всего, общее представление о материале, который будет переводиться, для максимального достижения уровня эквивалентности при соблюдении норм языка, жанрового и стилистического соответствия.

Уровень эквивалентности слова в двух языках может быть разным, что может привести к его неверному переводу, так как не учитывается разница в смысловых структурах и сочетаемости слов.

Наличие фразеологизмов, которыми изобилует публицистика, объясняется потребностью эмоционально окрашивать текст и привносить элементы экспрессивности и оценки сообщения. Фразеологизмы, не имеющие соответствий в русском языке, требуют от переводчика поиска средств, чтобы передать специфику оригинала. Для этого используются трансформация и повторная метафоризация, фразеологизмы, основанные на образе технических приспособлений или действий, в виде медицинских или спортивных терминов, ситуативные фразеологизмы.

Использование разного рода трансформации помогает переводчику донести информацию эстетично и содержательно, не искажая ее смысла.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бардоши В. Фразеологизмы французского языка : [словарь-практикум] / В. Бардоши, Ш. Эттингер. – Уральское изд-во, 2002. – 248 с.
2. Брандес М.П. Переводческий анализ текста / М.П. Брандес, В.И. Проворотов. – М. : НВИ-ТЕЗАУЗНС, 2001. – 123 с.
3. Виноградов В.В. Русский язык / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1972. – 639 с.
4. Микоян А.С. Проблемы перевода текстов СМИ / А.С. Микоян. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 235 с.
5. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка : [учебное пособие] / А.Г. Назарян. – М. : Высшая школа, 1987. – 288 с.
6. Ганшина К.А. Французско-русский словарь / К.А. Ганшина. – М. : Советская энциклопедия, 1971. – 912 с.
7. Le dictionnaire de la langue française et de la culture essentielle. – Paris : LAROUSSE, 2006. – 1042 p.

УДК 821.111.7.08

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКОМ АРСЕНАЛЕ В ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

**Семенко И.В., старший преподаватель
кафедры иностранных языков**

ВГУЗ «Буковинский государственный медицинский университет»

Бицко Н.И., к. филол. н.,

старший преподаватель кафедры иностранных языков

ВГУЗ «Буковинский государственный медицинский университет»

Пьеса «Дом, где разбиваются сердца» Бернарда Шоу принадлежит к лучшим произведениям мировой литературы, в которой рассматриваются злободневные темы, актуальные для всех времен и народов, а именно о взаимоотношении в семье и в социальных кругах, о чем в разных странах написано много интересных и поучительных произведений. К лучшим литературным произведениям на эту тему принадлежат, в частности, «Отец Горио» Оноре де Бальзака, «Собственник» Д. Голсуорси, «Война и мир» Л.Н. Толстого, «Отцы и дети» И.С. Тургенева и другие. В статье сделан анализ речевой характеристики персонажей пьесы, что позволяет читателям лучше понять не только характер данных персонажей, но и их отношение к окружающему миру.

Ключевые слова: литература, литературоведение, литературные персонажи, литературные образы, речевая и портретная характеристика.

П'єса «Будинок, де розбиваються серця» Бернарда Шоу належить до найкращих творів світової літератури, в якій розглядаються актуальні питання, важливі для всіх часів і народів, а саме про взаємини в сім'ї та соціальних колах, про що в різних країнах написано багато цікавих і повчальних творів. До найкращих творів світової літератури на цю тему належать, зокрема, «Батько Горіо» Оноре де Бальзака, «Власник» Д. Голсуорсі, «Війна і мир» Л.М. Толстого, «Батьки і діти» І.С. Тургенєва й багато інших. У статті проаналізовано мовну характеристику персонажів, що дає читачам змогу краще зрозуміти не лише характер героїв п'єси, а і їхнє ставлення до навколишнього середовища.

Ключові слова: література, літературознавство, літературні персонажі, літературні образи, мовна й портретна характеристика.

Semenko I.V., Bytcko N.I. TO THE QUESTION OF LEXICO-STYLISTIC ARSENAL IN STUDY OF LITERATURE

The play "Heartbreak house" by Bernard Shaw is thought to be the best masterpieces of the world literature, where the urgent problems actual for the peoples and different times are being considered. To such problems belong the relationship in the family, problems in social spheres and many interesting and instructive works have been written in different countries. We can find these topics in such novels as: "Father Goriot" by Honore de Balzac, "The Man of Property" by John Galsworthy, "War and Peace" by L.N. Tolstoy, "Fathers and sons" by I.S. Turgenev and many others. The speech characteristic of the heroes of the following play has been analyzed in this work which helps us to make it possible not only to know the individual feature of the character, but the attitude to the surrounding environment.

Key words: literature, literary science, literary characters, literary images, speech and portrait characteristic.

Постановка проблеми. Бернард Шоу являється видаючимся англійським драматургом ірландського походження, мастером ремарок, діалогів, побудови неординарно складної сюжетної лінії. Він великокопнено розкриває характери персонажів, даючи всім своїм героям можливість не тільки пояснити свої поступки, але й спробувати виправити себе і свою життя. Однією з поставлених завдань є аналіз дослідження стилістических прийомів і специфіки їх застосування, вивчення схожостів і відмінностей оригіналів окремих видів синонімів і їх перекладу на український мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. П'єса «Дом, де розбиваються

сердца» состоит из трёх актов. Работа предусматривает пять частей. В первой части, которая называлась «Речевая характеристика персонажей пьесы «Дом, где разбиваются сердца», основное внимание было направлено на самого хозяина дома – капитана Шотовера, а также членов его семьи – двух дочерей Гесиону и Лэди Эттеруорд. Во второй части выполнен анализ речи, манер и поведения зятя капитана Шотовера – Гектора. В дальнейшем планируется рассмотрение манер, поведения, речи представителей из народа, а также проведение сравнительной характеристики персонажей пьесы с пьесой «Вишневый сад» А.П. Чехова.

Постановка задачі. Цель статьи состоит в анализе речевой характеристики персонажей пьесы, что позволяет читателям лучше понять не только характер данных персонажей, но и их отношение к окружающему миру.

Изложение основного материала исследования. Пьеса известного драматурга Бернарда Шоу «Дом, где разбиваются сердца» была написана в промежутке между 1913 и 1917 годами. Сам автор называл ее «Фантазией в русском стиле на английские темы» [1, с. 461], тем самым намекая на связь английского образа жизни с жизнью простых людей в России. Автор написал пьесу после прочтения пьес А.П. Чехова «Вишневый сад», «Дядя Ваня» и «Чайка», которые ставились в Англии.

«Дом, где разбиваются сердца» – это не просто название пьесы, это культурная, праздная Европа перед войной [1, с. 463]. Так писал Б. Шоу в статье, которая являлась предисловием к пьесе.

Первым гостем, который появляется в доме капитана Шотовера, является молодая девушка Элли. Знакомясь с ней уже на первых страницах произведения, нельзя не заметить, что она вежлива, начитанна, обожает Шекспира, произведения которого являются ее настольными книгами и сопровождают ее в поездках. Мы обращаем внимание на доверчивость Элли, которая граничит с легковерием. Обо всем мы узнаем из бесед Элли с обитателями дома капитана Шотовера и его гостями. Элли часто и активно вступает в разговор на любую тему. Ее высказывания представляют особый интерес в том плане, что возникает возможность проследить разительную метаморфозу, а именно то, как из скромной, наивной, доверчивой “*weak, innocent, delicate, sweet, helpless*” девушки, она превращается в “*miserable little matrimonial adventurer*”, по меткому определению миссис Хэшебай [2, с. 191]. Эволюцию душевного состояния, манеры поведения, характера Элли можно проследить и в авторских ремарках, характеризующих ее речь. Ключевыми высказываниями первого акта можно считать ремарки: *dignified, natively, innocently, blushing, flushing*.

Во втором акте по мере накала страстей и приближения кульминации на смену отмеченным выше приходят ремарки: *very angrily, fiercely looking, with irritation, almost dangerous* [2, с. 193] – и, наконец, в третьем акте, где происходит душевный надлом Элли, появляются ремарки: *scornfully, wearily, heartbroken* и т. д.

Обладая способностью гипнотизировать других, Элли длительное время сама находится как бы в состоянии гипноза. Постепенно она прозревает, но это прозрение достигается ценой разбитого сердца. Показательно, что именно Элли называет дом капитана Шотовера «домом, где разбиваются сердца»: “*This silly house, this strange house, this agonizing house, this house without foundations; I shall call in Heartbreak House*” [2, с. 231].

«Да, этот дурацкий дом... Это нелепо счастливый дом, это душевраздирающий дом, дом без всяких основ. Я буду называть его домом, где разбиваются сердца» [1, с. 594]. Анафорическое повторение *this house*, эпитет *agonizing* как нельзя лучше передают отношение Элли к дому Шотовера.

Самого Шотовера Элли также разоблачает раньше всех: “*I thought you were very wise. I have found you out. You pretended to be busy, and think of fine things to say, and run in and out to surprise people by saying them and before they can answer, you get away*” [2, с. 210].

Разочаровавшись в окружающих людях, их высказываниях и поступках, Элли говорит: “*There seems to be nothing real in the world except my father and Shakespeare. Marcus's tigers are false. Mr. Mangan's millions are false: there is nothing really strong and true about Hermione but her beautiful black hair and Ariadna's too pretty to be real. The one thing that was left to me was the captain's seventh degree of concentration: and that turns out to be... rum*” [2, с. 237].

«Выходит, в мире нет ничего настоящего, кроме моего отца и Шекспира. Тигры Майкла поддельные. Миллионы мистера Менгена поддельные. Даже в Гесионе нет ничего по настоящему сильного и неподдельного, кроме ее прекрасных черных волос, а леди Эттеруорд слишком красива, чтобы быть настоящей. Единственная вещь, которая для меня еще существовала, – это была седьмая степень самозерцания капитана. Но и это, оказывается... Ром» [1, с. 589].

В данном высказывании, помимо намеренного повторения эпитета *false*, интерес представляет для нас возможность двоякого толкования слова *rum*: 1) ром; 2) сленг, чудачества, которые по отношению к капитану Шотоверу могут быть объяснены частым употреблением им рома.

Вполне очевидно, что высказывания Элли характеризуют не только ее саму, но и окружающих, а вместе помогает лучше понять идейное содержание произведения.

Презираемый всеми, “*bloated capitalist*” [2, с. 172], Менген в большинстве своих реплик концентрирует внимание на деньгах и способах их получения. Одним из его высказываний по существу является его кредо, а именно: “*I don't boast, but when I meet a man that makes a hundred thousand a year I take off my hat to that man and stretch out my hand to him and call him brother*”. На это, между прочим, Шотовер иронически замечает: “... *halfbrother*” [2, с. 163], подразумевая, что у Менгена лишь половина этой суммы.

Менген не скрывает грязных путей в достижении своей цели и даже ничего не подозревавшей ранее Элли заявляет: “*I ruined your father on purpose*” [2, с. 179]. Немного позже он добавляет: “*I just smoked others out like a hire of bees...they were no more to me than a heap of squeezed lemons*” [2, с. 180].

Использованные им метафоры и эпитеты подчеркивают его жестокость и трагизм тех, кто трудится подобно пчелам (для сравнения возьмем Байроновских “*Bees of England*”) и в результате оказывается выкуренным из улья. Говоря о своих деловых качествах, Менген не скупится на слова, и его высказывания нередко выливаются в 30–40 строчек, где он как бы смакует пути разорения тех, кто попадает в его сети, восхищаясь самим собой: “*I may not know anything about my own machinery but I know how to stick a ramrod into the other fellows. And now they all look the biggest fools...*” [2, с. 225]. Говорит Менген, как бы упиваясь своими речами, что дает основание Шотоверу сделать меткое замечание: “*He talks like a movie, not like a man*” [2, с. 162].

Образ Мадзини – один из интереснейших образов пьесы и прежде всего потому, что он олицетворяет представителей фабианского общества, к которому, как известно, принадлежал сам автор.

Что же представляет собой образ Мадзини? В первом акте из уст его дочери Элли мы узнаем, что его родители были культурными людьми, интеллигентами в лучшем смысле этого слова, которые привили ему любовь к книгам, искусству, но не оставили денег. Фамилия Мадзини, совпадающая с фамилией известного итальянского деятеля национально-освободительного движения *Giuseppe Mazzini* (1805–1872), предполагает идею “*Another soldier born for freedom*” [2, с. 149], которая с явной иронией выражается другими персонажами пьесы. В жизни так случилось, что отцу Элли ни с чем, кроме собственной бедности, сражаться не пришлось,

да и бедность не удалось победить, так как он оказался крайне непрактичным и нерешительным человеком. Мадзини плохо разбирается в людях, поэтому все обитатели дома кажутся ему, как он сам признает: “... *very charming people, most advanced, unprejudiced, frank, humane, unconventional, democratic, freethinking and delightful to many people*” [2, с. 232]. Эпитеты, подобранные для характеристики собравшихся в доме капитана Шотовера людей, частично характеризует и Мадзини, показывая его отношение к этим людям. Именно из-за своей непрактичности, незнания людей и жизни в целом этот “*concentrated soldier of freedom*” [2, с. 186], как он сам себя называет, попадает в зависимость к разорившему его Менгену, который, по словам Элли, “*is not good enough to clean her father's shoes*” [2, с. 182].

Примечательно то, что, попав в полную зависимость к Менгену, “*this Napoleon of industry, blasted capitalist*” [2, с. 152], Мадзини восхищается его деловыми качествами, искусством делать деньги и в то же время считает этого “*exploiter, slave-driver, boar*”, по словам миссис Хэшебай, “*the most helpless of mortals*” [2, с. 186], давая тем самым еще один пример парадокса, которыми так богата пьеса.

Высказывания Мадзини в защиту Менгена свидетельствует о том, что практика выступления на собраниях, сочинения статей много дали ему в плане красноречия. В его рассуждениях можно увидеть разные стилистические приемы, наиболее характерными из которых являются:

эпитеты, в том числе постоянный эпитет *poor*, который по отношению к Менгену в действительности звучит парадоксально: “*And the worst of all is poor Mangan does not know what to do with his money when he gets it (his money)*” [2, с. 187];

повторы ... *We should ruin the business in a year... We should spend too much on everything. We should improve the quality of the goods and make them too dear. We should be all of us very sentimental* [2, с. 187] – объясняет Мадзини миссис Хэшебай, почему он и ему подобные не берут дело в свои руки.

Мадзини умело использует идиоматические выражения, понимает игру слов и легко подхватывает ее, что можно, в частности, пронаблюдать на следующем диалоге между миссис Хэшебай и Мадзини:

Mrs. Hushabye. Well, really are you quite sure you won't let me tempt you into a second grand passion?

Mazzini: *What a very witty application of the expression I used!* [2, с. 189]

Мадзини доволен тем, как он отпарировал миссис Хэшебай: “*You don't strike matches at my box and certainly I should not strike yours*”, иными словами, «вы не загорелись от меня» и я не «загорюсь» от вас. Подхватывая эту метафору, миссис Хэшебай отвечает: “*Your marriage was a safety match*”, создавая игру слов, основанную на том, что *safety match* может означать как «безопасную спичку», так и «удачный брак».

А вот разговор Мадзини с капитаном Шотовером:

Captain Shotover: “*Every drunken skipper trusts to Providence. But one of the ways of Providence with drunken skippers is to run them off the rocks.*”

Mazzini: *Very true, no doubt, at sea. But in politics, I assure you; they only run into jelly fish. Nothing extraordinary happens*” [2, с. 234].

Run off the rocks означает «разбиться о скалы»; *run into jelly fish* дословно означает «наткнуться на медузу», как на что-то неприятное, в тексте же это означает оскандалиться, «сесть в лужу». Основная мысль здесь та, что в политике существенные изменения не произойдут, Мадзини разочаровался в своем пребывании в разных обществах, о которых говорил абзацем выше: “*Nothing happened, except, of course, the usual poverty and crime and drink that we were used to. Nothing ever does happen*” [2, с. 234]. При этом пессимизм Мадзини подчеркивается повтором-обрамлением.

Таков Мадзини, которого капитан Шотовер долгое время принимал за вора, “*a thief, a pirate and a murderer*” [2, с. 168], и который на самом деле не способен муху убить.

Его образ – это образ типичного социалиста-фабианца, мечтавшего о бескровном переходе от капитализма к социализму во главе с интеллигенцией. Именно поэтому автор подчеркивает такие типичные черты его характера как безволие, нерешительность, мягкотелость, что прекрасно обнаруживается в его репликах, высказываниях, общении с другими людьми, в манере поведения.

Рэндэл Эттеруорд – незванный гость капитана Шотовера, приехавшего по пятам жены своего брата, леди Эттеруорд, в которую он влюблен. Автор дает в его адрес единственную, но очень существенную ремарку: “*... a gentleman whose first-rate tailoring and frictionless*” (безупречные) *manners proclaim the well-bred West Ender*” [1, с. 201].

Рэндэл – типичный представитель фешенебельного *West End*, обитатели которого ничего не делают, лишь наслаждаются жизнью, пожиная плоды других. Не случайно, леди Эттеруорд, прекрасно знающая его образ жизни, изрекает: “*If ever there was any idle man on earth never doing anything, his name is Randall*” [2, с. 211], обращаясь к нему непосредственно, добавляет: “*You are as much trouble in the house as a child of three. You couldn't live without your valet a day*” [2, с. 217].

В обществе Рэндэл слышит скучным человеком, и даже когда сплетничает, не представляет никакого интереса; вообще он плохой собеседник; красноречив лишь его костюм, а сам он далек от красноречия. Его высказывания лишены какой-либо образности, говорит он значительно меньше других, при этом в основном о себе, о своей неразделенной любви к леди Эттеруорд, которой он порядком надоел и которая то и дело издевается, подтрунивает над ним, как только может.

Появляется Рэндэл во втором акте, где ему принадлежит 28 незначительных реплик, между некоторыми, например, между 9-ой и 10-ой, кажется, проходит целая вечность, когда он садится в кресло, полностью выключается из разговора, и о нем другие собеседники забывают. Все его высказывания, вернее, попытки что-то сказать характеризуются короткими эллиптическими предложениями, недомолвками типа: “*I want to speak*»..., *I..., I ...* [2, с. 216]; *You see, This is ..., Ariad...* [2, с. 217]; *Can I...*” [2, с. 217], дают яркие примеры *apocoinese*. Апосиопез – умолчание, перерыв в конце фразы [3, с. 66].

Большинство из его реплик остаются недосказанными из-за того, что он либо испытывает затруднение подобрать слово, высказаться, либо его обрывают, причем часто на полуслове, о чем свидетельствует приведенный выше пример из его беседы с Ариадной:

Jealous! Jealous! There is not an atom of... [2, с. 217];

You must not misunderstand me ... in a higher sense. In a Platonic sense (говоря о своих чувствах к Ариадне) [2, с. 219].

В тех случаях, когда ему удастся высказаться до конца, он нередко попадает впросак, как, например, в разговоре с Гектором по поводу своих отношений с Ариадной, когда он говорит: “*I am on intimate terms with her*”, делая логическое ударение на глаголе **am** (быть, находиться) и при этом еще добавляет: “*I have known her for years*” [2, с. 214].

В результате получается эффект игры слов, основанной на том, что “*to be on intimate terms*” может иметь двоякий смысл:

- 1) быть на короткой ноге;
- 2) обращаться фамильярно;
- 3) быть в интимных отношениях.

В общем все, что говорит Рэндэл, характеризует его далеко не с лучшей стороны, и уже задолго до конца пьесы читателю становится ясно, что единственная ремарка, приведенная в тексте выше (*first-rate tailoring and frictionless manners*), включает в себе иронию.

Выводы из проведенного исследования.

Таковы гости капитана Шотовера, которые прибывают, приходят, проникают в его дом, заставляя нас вслушиваться, всматриваться, переживать вместе с ними и следить за происходящими событиями с особым вниманием. Разная тематика разговоров гостей и домо-

чадцев капитана Шотовера, искусная манипуляция автора синонимами, антонимами, омофонами и омографами, идиомами и стилистическими приемами; с помощью всего этого автору удалось создать достоверную картину не только индивидуальных характеров и портретов персонажей, но и их социального положения, поведения, отношения к себе, ко всем и всему.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Шоу Б. Полное собрание пьес : в 6 т. / Б. Шоу ; пер. с англ. – Л. : Искусство, 1980. – Т. 4 / ред. тома И.В. Ступников ; послесл. А.С. Ромм ; примеч. С.Л. Сухарева, А.Н. Николюкина, И.Б. Комаровой. – 1980. – 654 с.
2. Shaw Bernard / Bernard Shaw; Foreword by A.A. Anikst. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1952. – 355 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад.: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк; відп. ред. Г.П. Півторак; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

СЕКЦІЯ 2 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 811.111'27

“NEGATIVE POLITENESS” STRATEGIES IN THE ENGLISH VERBAL DISCOURSE

Аксютіна Т.В., старший викладач
кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено категорію «негативна ввічливість» у контексті англосаксонської культурної традиції та виявлено лінгвокультурологічну специфіку функціонування лінгвістичних засобів вираження зазначеної категорії в англійській мові. У рамках досліджень категорії мовної ввічливості вивчено принципи і практичне застосування сучасних стратегій ввічливості в англійському словесному дискурсі. Як об'єкт дослідження розглянуто основні положення теорії ввічливості Брауна й Левінсона, що дало підставу для класифікації англійської культури як «негативно-ликої», орієнтованої на ухильність і ввічливість у міжособистісній комунікації.

Ключові слова: комунікація, мова, культура, теорія ввічливості, «негативна ввічливість», «позитивна ввічливість».

В статье исследована категория «негативная вежливость» в контексте англосаксонской культурной традиции и выявлена лингвокультурологическая специфика функционирования лингвистических средств выражения данной категории в английском языке. В рамках исследований по категории языковой вежливости изучены принципы и практическое применение современных стратегий вежливости в английском словесном дискурсе. В качестве объекта исследования рассмотрены основные положения теории вежливости Брауна и Левинсона, что дало основание для классификации английской культуры как «негативно-ликой», ориентированной на уклончивость и вежливость в межличностной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, язык, культура, теория вежливости, «негативная вежливость», «позитивная вежливость».

Aksiutina T.V. THE STRATEGIES OF “NEGATIVE POLITENESS” IN THE ANGLO-SAXON LINGUISTIC CULTURE

The article deals with the notion of “negative politeness” within the context of Anglo-Saxon cultural ethos and considers its linguistic realization in the English language. The article reviews a substantial part of the research on linguistic politeness, with the objective to examine the principles and practices of current politeness strategies in the English verbal discourse. The paper extends the validity of Brown and Levinson’s politeness theory with reference to the Anglo-Saxon “prototypical “negative face” culture with a strong emphasis on indirectness and politeness in interpersonal communication.

Key words: communication, language, culture, politeness theory, “negative politeness”, “positive politeness”.

Introduction. Linguists and anthropologists, considering the culture-communication correlation issues, have long recognized that communication is always culturally bound [1; 3; 4; 7; 9]. Its efficient implementation requires compliance and aptitude for learning cultural differences, as well as social interactional and pragmatic norms, determining the choice of specific communication strategies, tactics and patterns which constitute the conversational style of the target language community, formed by cultural values and reflecting them.

Communication is not only the transmission of information. In Grice’s view, part of successful communication is “to mutually understand and employ politeness strategies for the given situation in order to acknowledge social

relationships, maintain harmony, and understand the real meaning of the language used” [7, p. 41]. In this sense, politeness can be viewed as one of the social phenomena that regulates the interpersonal communication, whose purpose is to consider others’ feelings, establish levels of mutual comfort, and promote “rapport” or “save face” [6, p. 349].

Recent Research Analysis. Politeness has been given a great deal of attention in various fields: anthropology, linguistics, pedagogy, psychology [2; 4; 5; 6; 7; 9]. In pragmatic linguistics, Grice’s Cooperation Principle, J. Searle and J. Austin’s Speech Act Theory have long remained its anchor points. For the last 20-30 years dozens of articles and manuscripts have appeared on “politeness” theory [4; 6; 7; 9] whose authors study the ‘politeness’ category as the system of

ritualized communicative strategies, aimed at a comfortable, conflict-free interaction in compliance with social ethics, and, therefore, determining the choice of appropriate tactics and linguistic devices. In 1987 P. Brown and S. Levinson proposed a politeness model which analyses politeness in two broad groups with reference to Goffman's construct of "face" ("public self-image that every person wants for himself in interaction" [6, p. 23]: positive politeness (intended to avoid giving offense by highlighting friendliness) and negative politeness which is "avoidance based" [7, p. 146] (ensuring that the speaker will not interfere with the addressee's freedom of action by showing deference). Consequently, positive politeness is concerned with demonstrating closeness and affiliation, while negative – with distance and formality. P. Brown and S. Levinson suggested that the communicator's choice of strategies (positive and negative politeness, or bald on record and off-record) depend on distance, power and level of the imposition. As power, distance and imposition increase, individuals will use higher level strategies. In other words, politeness theory suggests that "negative politeness" strategies are more polite than positive ones.

According to P. Brown and S. Levinson's politeness theory, the Anglo-Saxon culture is oriented towards "negative politeness". It is not surprising for the community where personal autonomy (privacy) appears to be one of the most important cultural values. Granting this fact, it seems that delving into the nature of this strategy can be of great interest and help to researchers and practitioners.

So, **the focus of this article** is "negative politeness" strategy and its linguistic realisation in the Anglo-Saxon verbal discourse. Using the framework of cultural concepts to link theoretical work on cognitive linguistics, and research in cross-cultural pragmatics, **this article posits the hypothesis** that "negative politeness" regulates the English communicative behavior, eliciting the preferred rapport tactics and linguistic means within the conceptual framework of the English culture. **The objective** is to find out which conceptual and communicative dimensions determine the speaker's choice of "negative politeness" strategies and how these dimensions trigger the selection of specific form types and correlate with their semantic and grammatical features.

The topicality of this study is due not only to the growing interest to pragmatic researches of language and especially politeness category

in view of developing international cooperation, but also to the lack of comprehensive description of linguistic realisation of politeness strategies in the English language. There is a need in investigating the specific communication categories in their correlation to cultural values, social interactional norms and mental identities.

Presentation of the basic research material.

There is a claim that a society can be identified in terms of a unique "ethos" which is manifested in the strategies and patterns which constitute a conversational style that can be thought of as a "summation of the social norms tied to a linguistic and cultural framework" [5, p. 713]. Brown & Levinson characterize the Anglo-Saxon ethos as a "prototypical negative face culture with a strong emphasis on indirectness and politeness in interpersonal communication" [4, p. 160]. Cultural differences in communication and politeness system can be understood in the context of culture specific social relations, cultural values and concepts.

The basic premise of the Anglo-Saxon cultural tradition, which is considered individualistic, is egocentric personal autonomy. Each person is viewed as one having the inalienable right to autonomy, who can't stand interference and imposition on others and show tolerance and deference for individual identities. The notion of personal autonomy in the English language correlates with the special concepts of "privacy" and "distance".

'Privacy', defined as "the right to the freedom from intrusion or public attention" [2, p. 43], is "one of the country's informing principles", in J. Paxman's view [9, p. 117–118]. Echoing him, T. Larina asserts that, "personal space (privacy) is sacred in the English culture; so, any intrusion into privacy is the most flagrant breach of communicative norms" [2, p. 234]. The reason is "the want of a Speaker that his action be unimpeded by others" [6, p. 156], i.e. the desire to save his "negative face", that includes being indirect, not being open, being apologetic, being avoidant, being uncertain, and being professional. These categories correspond to Brown and Levinson's "negative politeness" strategies of "being indirect, hedging, being pessimistic, minimizing the imposition, being deferential, and being apologetic" [ibidem, p. 167].

Byrnes, using the methodology of starting from stereotypes suggests that English conversational style "is weighted towards "negative politeness" strategies [8, p. 86], i.e. toward more indirect approaches which highlight avoiding imposition by providing options for the recipient.

She characterizes the British conversational style as subtly “negative”, i.e. deferential. She hypothesizes that such conversational style allows the individualism which the British favor ideologically, in that respect for the individuality of others protects one’s own by maintaining reciprocal respect. P. Brown and S. Levinson call “negative politeness” strategy the “heart of respective behaviour” [7, p. 129]. As no other strategy, it helps the English to smooth over the differences in a talk, and therefore, it results in successful and comfortable communication.

Many researchers agree that the notions of indirectness and politeness play a crucial role in the negotiation of “face” during the realisation of speech acts of requests [2; 3; 4; 6; 8]. According to Brown and Levinson’s “politeness theory” [4], requests are intrinsically face-threatening speech acts (FTAS), since, by making a request, the speaker infringes on the recipient’s “negative face”. One way for the speaker to minimize the imposition involved in the request is to employ indirect (referring to contextual preconditions necessary for its performance as conventionalized in the language) strategies rather than direct ones.

On a linguistic level, the range of available linguistic means to manipulate the imposition and soften the impact of the request involves a set of lexical (word choice, interpersonal and emphatic markers, hedges and down-toning expressions), grammatical and syntactical mitigators (modals, active and passive voice forms, interrogative constructions, subjunctive mood, etc.). Modality plays a very important role in the linguistic realisation of “negative politeness” strategies. Modal verbs in English are strong indicators of the degree of politeness inherent in a request. They help to avoid “the appearance of trying to control or impose on the hearer” [7, p. 156] and, therefore, seem to be more polite. There is, above all, the system of modal verbs – *can, could, may, might, must, ought to, will, would, shall, should* and quasimodal verbs *have (got) to, need to, had better*.

Could, might, would in interrogative constructions are much milder than *can, may, will* and are employed to make request/offers, critical remarks sound less imperative and direct: ‘**Could** you please bring me...’; ‘**Will/would** you do that for me?’; ‘How **would** you feel about doing... whatever?’ The English use them in interpersonal communication to avoid direct expression of their will. They are involved in numerous ‘fixed’ polite formulae as patterned constructions – conditional, subjunctive and interrogative.

Modal verbs are often preceded by various

hedges (*‘I don’t know’*) or mental verbs (*see*) which make request more tentative and polite, followed by a suppositional clause: ‘**I don’t know if you could** give me a ride here to the closest gas station or if you would be able to tell me how um to take a taxi or something to get there’. The patterns ‘would+ *say, call, think*’ (‘I’d say.../I’d think...’), or ‘would+*like/prefer*’ (‘I’d like to.../I’d prefer...’) which are more common in wishes and offers make them more polite. In requesting for advice: ‘There’s something I’d like to ask you to do’; ‘; ‘I’d like to know your opinion/what you think about this’ they imply respect for the person asked.

The use of conditional or subjunctive forms to convey an indirect request seems to be the preferred strategy to produce a politeness effect: ‘*If I were you, I’d...*’; ‘*It would be better if...*’; ‘*It would be good/nice if you could do...*’ This kind of an internal modification may serve as a distancing tactic to express deferential politeness.

A number of researches [2; 3; 15] suggested including in the set of linguistic elements, expressing modality, modal expressions *be able, be going to*, modal adjectives and adverbs *necessary/necessarily, probable/probably, possible/possibly, presumably, definitely, perhaps*, and some parentheticals *I think, I believe, I’m sure*: ‘*Is this film worth seeing? – Yes, I think so*’; ‘*Perhaps you’d better not do that/ It might be better for you not to do that*’; ‘**I don’t think I can/ I’m afraid I can’t/ I don’t really agree with you**’.

The speaker might also try to reduce the size of imposition of the request and use past-tense and future-tense verb forms that distance the speaker from the subject of request/question, shifting the latter somehow into past or future and, so giving freedom in choosing responses. Instead of very imperative ‘*Leave the room*’; ‘*Join us in five minutes*’, correct English would be ‘*You will need to leave the room*’; ‘*Will you join us in five minutes?*’ or ‘*I was wondering if I could talk to you...*’; ‘*I was really hoping if I could have the weekend free*’. The past indefinite and continuous forms make the request seem less direct and urgent.

The continuous-tense forms make requests/questions sound as casual remarks, and intentions or offers tend to be less demanding. Compare: ‘*Will you be leaving this afternoon?*’ (enquiring about one’s plans); ‘*Are you going to leave this afternoon?*’ (pressing for a decision) and ‘*Will you leave this afternoon?*’ (request/ordering).

The other ways of distancing in English are *understatement* and *overstatement*. Both tactics are intended to make communication emotion-

ally neutral, polite and natural.

Understatement tends to reduce the significance and the importance of what is actually said, and aims to carefully treat the interlocutor and his/her feelings. When it comes to something very intimate, delicate (sharing one's feelings/impressions, announcing grave news), or, on the contrary, something very negative (negative attitude, complaints), we employ *understatement* strategy. In such situations, the main goal is to keep a friendly talk, avoiding any discomfort and uneasiness of the utterance: 'I am not too well at the moment' instead of 'I'm very ill'; 'It's not good enough' instead of 'It's very bad', etc. Some scholars interpret this strategy as "Language of Doublespeak" [2, p. 55]. The "weight" of the utterance and the severity of imposition on the hearer can be regulated with different mitigating devices:

1. Devices that nullify undesirable emotions when making an excuse or apologizing, and help to conceal despise (*just, a bit/a little, only; somehow, somewhat*): 'She could give **a little** more attention to details'.

2. Fillers (*a kind of, a sort of, so to speak, more or less, etc.*): i.e. items that soften the directness of the utterance: 'You see, I **kind of** borrowed your son's car, **so to speak**, it worked more or less alright but then suddenly the engine **sort of** ceased to work'.

3. Verbs of intention (*to be inclined, to tend, to intend*): 'He **tends to** be rather critically minded lately' instead of 'He criticizes everyone lately'.

4. **Negation** as a way of realising the significance of the utterance is presented in three constructions: direct negation, hidden (implied) negation and double negation. The direct negation relates to the verb, or is transferred to the verb of thinking (*transferred negation*), or can be expressed with non-assertive words. The direct negative construction tends to replace the emotionally-coloured word in the positive construction by choosing a more neutral synonym: 'It's not too exciting' instead of 'It's dull'; 'I'm not quite clear on...' instead of 'I don't understand'; 'I'm not particularly fond of snakes' instead of 'I'm afraid of snakes'.

The hidden negation can be presented "implicitly" in positive sentences by replacing the direct negation with negative adverbs (*hardly, barely, scarcely*) or adverbs minimizing the significance (*few, little*), or appropriate verbs and participles (*fail, lack*): 'He **barely** touched his drink' instead of 'He didn't touch his drink'.

When negative words with negative prefixes or prepositions are used in negative sentences,

we deal with double negation: 'He **doesn't** look **unfriendly**; he **is not likely** to be **devoid** of human weaknesses' (= 'He looks friendly and human').

Overstatement, unlike *understatement*, exaggerates and enhances what is said to produce a positive effect in spoken and conversational discourse. The English apply it when praising, expressing sympathy, thanks and gratitude, or apologizing, etc. The strategy of *overstatement* employs a number of hedging and intensifying devices with adjectival or adverbial modifying functions: emphatics and amplifiers *how, so, too, extremely, terribly, awfully, much, exact, total* are common in positive and exclamatory sentences, expressing praise or complimenting: 'You were a great help, and I am really thankful'; 'Thank you for a most lovely party!'; 'All those extremely funny surprises!'; 'That was very considerate of you!'

Another way to exaggerate the significance of the utterance is to employ emotionally-coloured, semantically positive verbs *love, hate*, or adjective *great, awful, silly* with intensifying function. In answer to an invitation such as 'Would you come to our place for dinner next Friday?' the English version is 'I'd be delighted/glad/I'd love to'. A few simple phrases will suffice for most situations (bothering someone, bumping into someone, having forgotten something, giving unintentional offence): 'I'm (so/really) sorry, please, excuse me'; 'I hate to bother you during the lecture/I'm awfully sorry to interrupt your lecture but...'

In the same vein, the English are inclined to follow the rules of *a small talk*. Trying to win the interlocutor, they say what the former would love to hear, exaggerating their merits and their weaknesses and showering praises and compliments. On the whole, speakers of English lingua cultures use the "addressee's positive evaluation" strategy more often (e.g. *It looks gorgeous/fantastic/wonderful/superb/fabulous!*) than Ukrainian or Russian speakers.

Research Findings. To sum up, the preference for conventional indirectness and elaboration in "negative politeness" strategies, which prevail in everyday encounters, reflects the importance of personal autonomy in the Anglo-Saxon culture. The English seem to place a higher value on privacy, cultural norms demand a more "distant and formal system of behavior" [3, p. 240].

Culturally-specific politeness strategies form a culturally distinct interactional communicative style. In interpersonal communication the English style is indirect, deferential. It can be called "hearer-oriented". The main emphasis is put on

the form of the utterance and on softening the imposition. It manifests itself on different linguistic levels – lexical, grammatical syntactical (modal verbs, understatements, overstatements, nominatives, etc.).

REFERENCES:

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М. : 1985. – С. 400.
2. Джioева А.А. Английский менталитет сквозь призму языка: концепт “privacy” / А.А. Джioева // Россия и Запад: диалог культур. – М., 2003. – Вып. 10. – С. 41–59.
3. Кузьменкова Ю.Б. От традиций культуры к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян / Ю.Б. Кузьменкова. – М., 2005. – С. 56–64.
4. Ларина Т.В. Стратегии негативной вежливости, или стратегии отдаления в английской коммуникации (в сопоставлении с русской) / Т.В. Ларина // Россия и Запад: диалог культур. – М., 2003. – Вып. 10. – С. 315 с.
5. Blum-Kulka Sh., House J., Kasper G. Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies. / Sh. Blum-Kulka et al. (Eds.). – Norwood : Ablex, 1989. – P. 1–34.
6. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown and S. Levinson (eds.). – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 324 p.
7. Byrnes D. Interpersonal attraction and attitude similarity / D. Byrnes // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1986. – No. 62. – P. 713–715.
8. Goffman E. Relations in Public / T. Goffman. – N.Y. : Harper&Row, 1971. – 280 p.
9. Grice H. Logic and conversation / P. Cole and J. Morgan (eds.) // Syntax and Semantics, Speech Acts. – Vol. 3. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
10. Ide S. Formal forms and Discernment: Two Neglected Aspects of Universals of Linguistic Politeness / S. Ide // Multilingua. – 1989. – No. 8 (2/3). – P. 227–243.
11. Wierzbicka A. Different Cultures, Different Languages, Different Speech Act / A. Wierzbicka // Journal of

Pragmatics. – 1985. – No. 9. – P. 10.
УДК 811.521

ЯВИЩЕ ГІПО-ГІПЕРОНІМІЇ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Аністратенко Л.С., здобувач

кафедри мов та літератур Далекého Сходу та Південно-Східної Азії

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються родовидові зв'язки однієї з галузевих термінологій – фахової мови японського літературознавства. Досліджуються зовнішні та внутрішні особливості гіпо-гіперонімів японської літературознавчої термінології – способи побудови гіпо-гіперонімів, установлюються типи класифікаційних схем.

Ключові слова: термінологія, японська мова, гіпо-гіперонімія, японське літературознавство.

В статье анализируются родовидовые связи одной из отраслевых терминологий – языка японского литературоведения. Исследуются внешние и внутренние особенности гипогиперонимов японской литературоведческой терминологии – способы построения гипогиперонимов, устанавливаются типы классификационных схем.

Ключевые слова: терминология, японский язык, гипогиперонимия, японское литературоведение.

Anistratenko L.S. THE PHENOMENA OF HYPONYMY AND HYPERNYMY IN THE JAPANESE LITERARY TERMINOLOGY

Author in the article analyzes genus-specific connections of one of the branch terminology – Japanese professional language literature. The study is an analysis features internal and external forms of genus-specific connections Japanese literary terminology: definition of word-building methods hyperons, identifying types of classification schemes.

Key words: terminology, Japanese language, hyponymy and hypernymy, Japanese literary criticism.

Постановка проблеми. Спираючись на аксіоматичне твердження термінологів про системність як базову ознаку термінології [3, с. 78; 5, с. 12; 11, с. 5; 12, с. 38], яка виражається в семантичних зв'язках термінологічних одиниць [4, с. 54–55; 10, с. 121–122], уважаємо за необхідне зупинитися на дослідженні родовидових зв'язків однієї з галузевих термінологій – фахової мови японського письменства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нам відомо, що родовидові зв'язки фахових термінологій ставали об'єктом наукових зацікавлень учених [1; 2; 16]. Дослідження гіперо-гіпонімічних зв'язків японської літературознавчої термінології, за нашими даними, не проводилося.

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз особливостей зовнішньої та внутрішньої форм термінів японської літературознавчої термінології, що перебувають у гіперо-гіпонімічних зв'язках: визначення словотворчих способів побудови гіпонімів, виявлення типів класифікаційних схем.

Джерельною базою дослідження є японські літературознавчі терміни, відібрані нами зі словників [15; 17; 18] і поетичних трактатів [19; 20].

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «гіпонімія» (від гр. *hupo* – під і *ónoma* – ім'я) матимемо на увазі вияв мовної парадигматики, наявність у мовній системі родовидової ієрархії позна-

чень понять, що ґрунтується на відношеннях несумісності як відсутності перетину обсягів цих понять. Гіпонімія передбачає наявність гіпероніма й гіпонімів: перший є родовим позначенням класу об'єктів чи ознак, другі підпорядковуються першому як позначення видів цього класу [14, с. 87]. При цьому зміст видового поняття виявляється ширшим від родового, а обсяг – вузьчий. Звідси значення слів-гіпонімів (видових понять) включає в себе більшу кількість семантичних компонентів, ніж значення слів-гіперонімів (родових понять) [3, с. 59; 8].

Отже, розглянувши вище визначення та функції гіперо-гіпонімічних процесів у термінології, можемо констатувати одноставність думки вчених про важливість родовидових зв'язків у термінологіях. Така важливість зумовлена творенням на основі гіперо-гіпонімічних явищ однієї з головних умов існування термінології – системності.

Нескладно передбачити, що японська літературознавча термінологія, яка є системою, має певну кількість термінів, що перебувають у родовидових зв'язках. На користь існування гіперо-гіпонімічних явищ у досліджуваній термінології можемо додати екстралінгвістичний чинник, а саме відому схильність японців (як творців цієї термінології) до систематизації й упорядкування навколишнього світу, що виявляється в чіткій соціальній ієрархії, у детальному описі одягу персонажів

класичних романів, у чітко вказаному місці дії тих чи інших подій художнього твору тощо¹.

Спираючись на теоретичні праці фахівців [8; 12, с. 28–30], практичні дослідження галузевих терміносистем [6, с. 159–164], а також узявши до уваги власні спостереження над досліджуваною термінологією, вважаємо за можливе класифікувати родовидові зв'язки термінологічних одиниць японського літературознавства за такою схемою:

- прості (лінійні);
- складні (багаторівневі) [6, с. 174–175].

Розглянемо на конкретних прикладах задекларовані види гіперонімів.

Складні (багаторівневі) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології

Насамперед зазначимо підстави виокремлення певної групи термінів у класифікаційну схему. Д.С. Лотте, рекомендуючи вимоги до побудови класифікаційних схем, зазначав: «Для понять одного роду, які стоять на одній класифікаційній сходинці, ознаки, які кладуться за основу побудови їх термінів, мають бути також одного роду; разом із тим і конструкція термінів повинна бути однаковою» [12, с. 29]. Отже, підставою для організації групи термінів у схему є спільна семантична ознака, а також бажаною є тотожна зовнішня форма термінів.

Розглянемо особливості родовидових зв'язків у термінологічному полі «Ші» (詩, *досл.*: «вірш», «поезія»). Термінологічною одиницею, яка максимально повно містить у своїй внутрішній формі ознаки всіх видових понять термінологічного поля «Ші», за нашими спостереженнями, є архілексема «ші» (詩, *досл.*: «вірш», «поезія») – термін, яким від давніх часів позначають поезію різних форм і жанрів). Термін *ші* є родовим поняттям, оскільки містить ознаки всіх видових понять термінологічного поля.

Ознакою, за якою формується перша сходинка класифікаційної схеми архілексеми «ші» (詩), є мова написання вірша. З історії

японської літератури відомо, що вся сукупність японської поезії умовно ділиться на японськомовну та китайськомовну літературу. Видовими лексемами, які конкретизують значення архілексеми «ші» (詩) з погляду мови написання, є *вака* (和歌, *досл.*: «японська поезія») та *ханші* (漢詩, *досл.*: «китайська поезія»).

Гіпоніми до термінів *вака* 和歌 та *ханші* 漢詩 пропонуємо класифікувати за ознакою жанрової характеристики. Лексемами, які уточнюють значення терміна *вака* за жанрами, є такі: власне *вака* (和歌, *досл.*: «японська пісня») – придворна поезія всіх форм і жанрів, у тому числі *чока*, *седока*, *танка*, *буссоку-секі-ута* тощо; *ренга* (連歌, *досл.*: «нанізани/зчеплені/з'єднані пісні/вірші, строфи») – жанр японської поезії, оригінальна колективна поема, яка складалася кількома поетами й налічувала 2, 5, 10, 12, 16, 20, 30, 36, 50, 100, а то й більше віршів-*танка*; *хайку* (俳句, *досл.*: «комічні рядки») – жанр пейзажної лірики японської поезії зі строфічною формою 5–7–5; *кіндайші* (近代詩) – загальна назва сучасної японської поезії нових форм, яка поєднала елементи європейської поетики з набутками традиційної японської поетики.

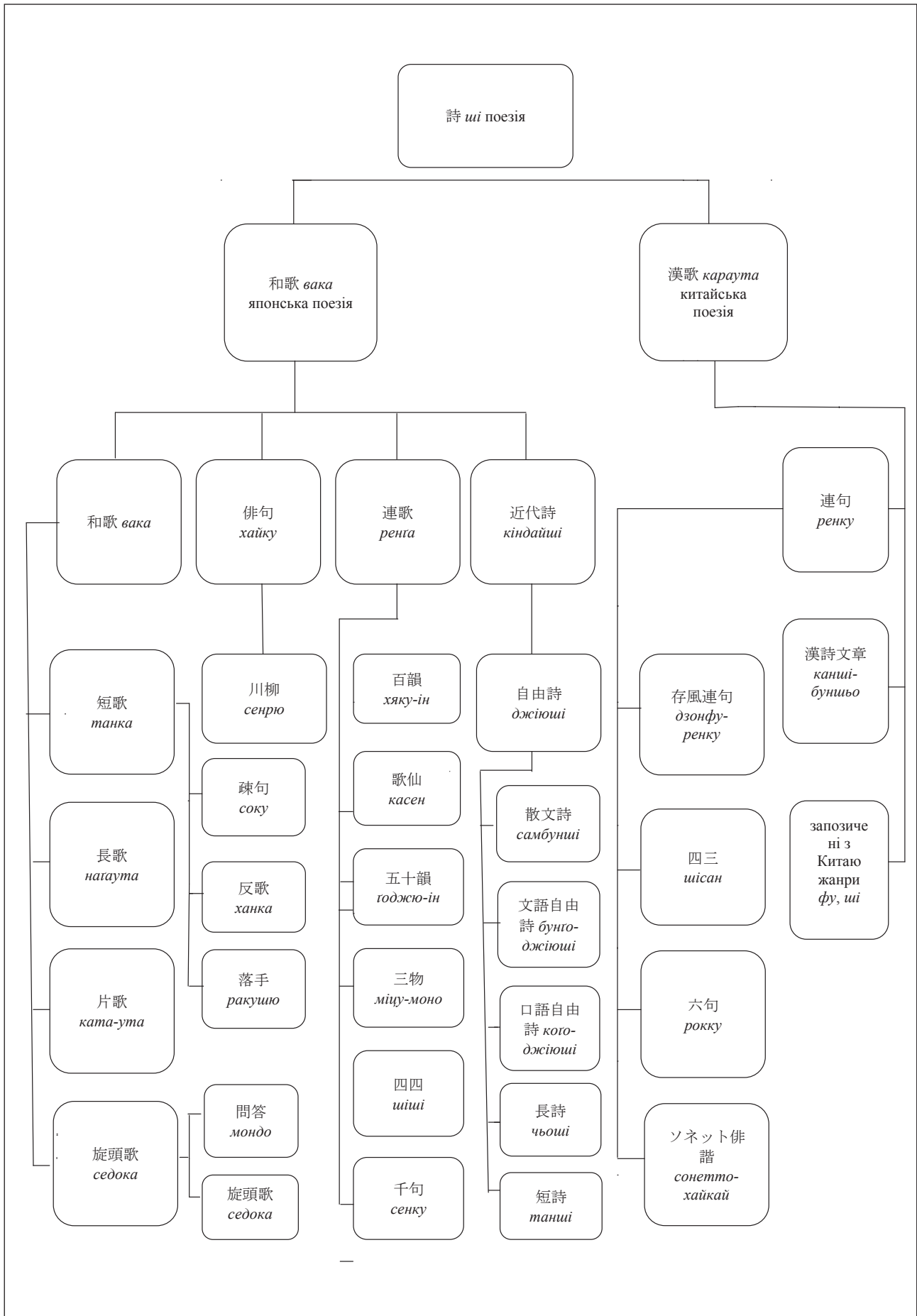
Согіпонім терміна *вака* 和歌 *ханші* 漢詩, у свою чергу, є гіперонімом до таких термінологічних одиниць: *ханші-буншю* (漢詩文調) – китайський стиль поезії *хайкай*; *ренку* (連句, *досл.*: «зчеплені рядки») – *ренга*, написана японськими поетами китайською мовою; запозичені з Китаю жанри *фу*, *ші* тощо.

Номінанти жанрів японської поезії є гіперонімами до групи видових термінів, класифікованих за спільною ознакою різних строфічних форм. Такі гіпоніми містять спільну ознаку жанру, але різняться за зовнішньою формою вірша.

Термін *вака* 和歌 (як жанр придворної поезії) є родовим поняттям до термінів: *седока* (旋頭歌, *досл.*: «пісня човняра») – давній поетичний жанр, строфічна форма якого будувалася за схемою: 5–7–7–5–7–7 складів у кожному окремому рядку вірша, відповідно; *танка* (短歌, *досл.*: «коротка пісня») – один із провідних жанрів японської класичної поезії (*вака*) зі строфічною формою 5–7–5–7–7–7; *ката-ута* (片歌, *досл.*: «напівпісня») – одна з найдавніших поетичних форм зі строфічною формою 5–7–7 і 5–7–5 складів у кожному стовпчику.

Термінологічна лексема *ренга* 連歌 є гіперонімом до групи термінів на позначення віршів різних строфічних форм, об'єд-

¹ На думку авторитетних учених, здатність до детального структурування ближнього простору, уміння бачити й помічати найменші зміни в ньому виникли в японській ментальності через дві причини: по-перше, високий ступінь осілого способу життя населення природно передбачав інтенсивність освоєння саме ближнього простору разом із високою щільністю населення й порівняно невеликою площею адміністративних одиниць; по-друге, семантика погляду (погляду саме на світ, який знаходиться в просторово-статистичному стані) – ритуально-магічний спосіб дії на світ (або предмет), який згодом став естетичним методом освоєння цього світу [13, с. 17, 77]. О.М. Мещеряков назвав японський феномен пильного погляду на ближній світ «короткозорістю» культури [13].

наних належністю до жанру *ренга*: *тоджюін* (五十韻, *досл.*: «п'ятдесят строф») – *ренга*, яка складається з п'ятдесяти строф-куплетів; *хяку-ін* (百韻, *досл.*: «сто строф») – *ренга*, яка складається зі ста строф; *касен-ренга* (歌仙連歌) – класичний вірш *ренга*, який, на відміну від традиційного 100-строфного вірша-*ренга* (*хякуін-ренга*, *яп.*: 百韻連歌), має у своєму складі 36 строф; *чьокагьо* (四十息, *досл.*: «48 звуків») – *ренга* зі сорока восьми строф; *шічіджю ніко* (七十二候, *досл.*: «72 сезони») – *ренга*, яка складається зі 72 строф; *міцу-моно* (三物, *досл.*: «три речі») – *ренга*, яка має у своєму складі лише три строфи: *хокку*, *маеку*, *дай сан*; *ніджюін* (二十韻, *досл.*: «20 строф») – *ренга* з 20 строф; *йойоші* (世吉) – *ренга*, яка складається із 44 строф; *тан-ренга* (短連歌, *досл.*: «коротка ренга») – *ренга* у строфічній формі *танка* (5–7–5–7–7), де перші три рядки одного автора поєднувалися з двовіршем іншого; *ура-шіро* (裏白, *досл.*: «біла зворотна сторінка») – *ренга*, яка складається із 6–8 строф, що записуються на першій лицьовій сторінці листа, залишаючи вільною зворотну сторінку; *шіші* (四四, *досл.*: «чотири по чотири») – *ренга*, яка складається із 16 строф; *танкако* (短歌こう, *досл.*: «зібрання коротких віршів») – *ренга*, яка складається з 24 строф і записується на двох листах-*орі* (4 сторінки); *сенку* (千句, *досл.*: «тисяча строф») – *ренга*, яка складається з тисячі строф (зазвичай таку велику *ренга* пишуть не під час одного конкурсу, а складають разом із 10 стострофних *хяку-ін/ ренга*, написаних раніше); *ніджюхачі-шюку* (二十八宿, *досл.*: «28 готелів») – *ренга* з 28 строф.

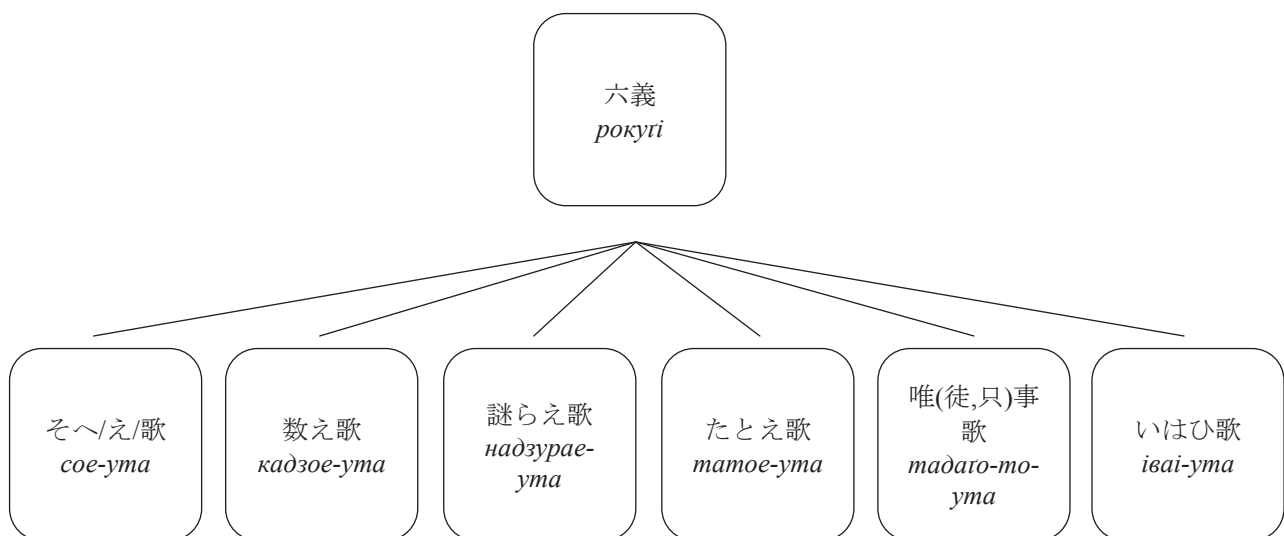
Детальніше родовидові зв'язки термі-

нологічного поля «Ші» (詩, *досл.*: «вірш», «поезія») презентуємо у вигляді бінарного дерева.

Як бачимо, архілексема *ші* 詩 «поезія» є простою односкладовою одиницею *канго*, що підтверджує аксіому лексикологів про вираження гіперонімів простими одиницями [3, с. 59; 14, с. 87]. Інші терміни презентованої класифікаційної схеми є переважно складними лексемами *канго* та в меншій кількості – *ваго* (напр., *міцу-моно* 三物, *нагаута* 長歌). Об'ємні за зовнішньою формою основоскладні одиниці позначають видові поняття (напр., *бунго-джюші* 文語自由詩, *досл.*: «верлібр, написаний класичною літературною мовою»; *дзонфу ренку* 存風連句, *досл.*: «*ренку* живого вітру»). Такі терміни є найбільш віддаленими від головного гіпероніма *ші* 詩 «поезія» і становлять четверту сходинку класифікаційної схеми. Багатокомпонентність і описовий характер зовнішньої форми видових понять, очевидно, є виразником «широкого змісту видового поняття» [3, с. 59; 8]. Причиною складної будови гіпонімів вважаємо також їх порівняно з гіперонімами невеликий час існування. Як зазначають термінологи, розлогі терміни (словосполучення, у нашому прикладі основоскладні одиниці) утворюються й існують переважно на початковому етапі винайдення позначуваного цими термінами поняття, а з часом спрощуються [9, с. 85]. Ключовий корінь *ші* 詩 та його синонім *ута* 歌 є як присутніми, так і відсутніми в термінах класифікаційної схеми.

Прості (лінійні) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології

Проаналізувавши на конкретному при-

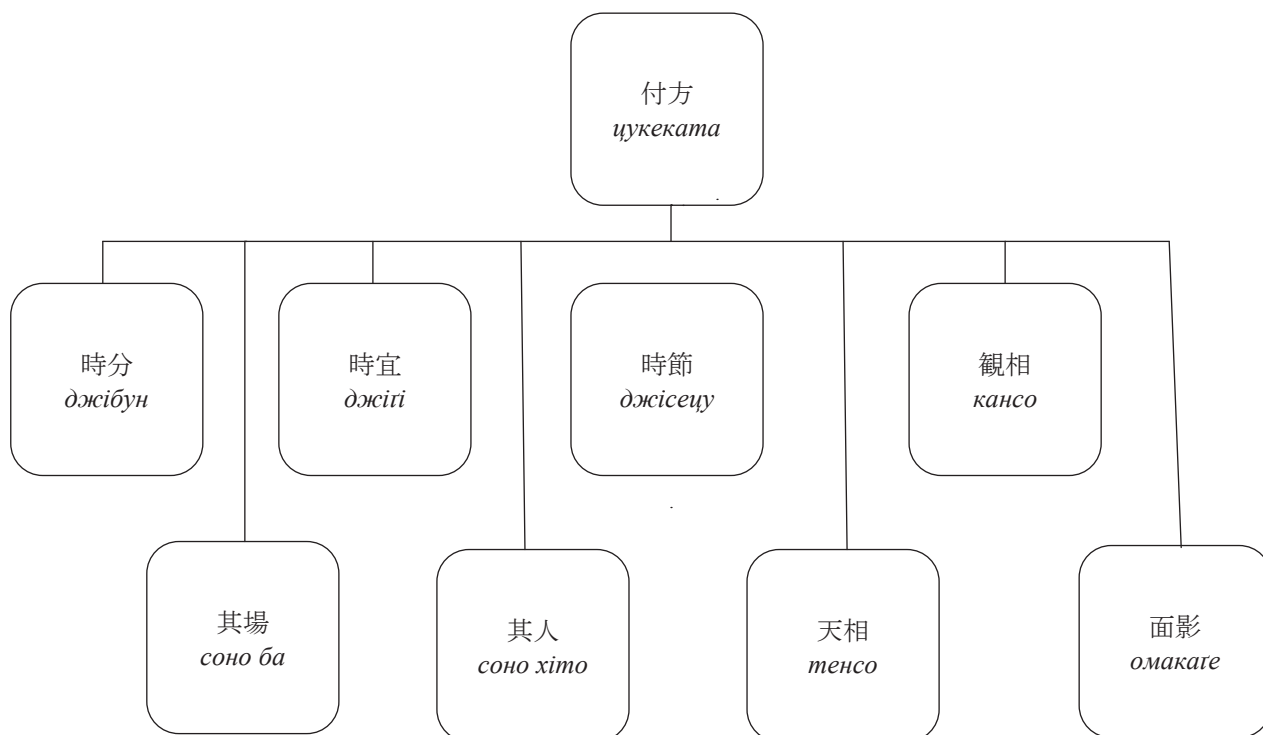

Лінійна класифікація стилів вака Кі-но Цураюкі

кладі явище складної класифікаційної схеми досліджуваної термінології, зупинимося на задекларованому вище різновиді простих (лінійних) класифікаційних схем термінології японського літературознавства. Під поняттям «прости (лінійні) родовидові зв'язки» матимемо на увазі таку схему, яка містить у своєму складі один гіперонім і лише один рівень гіпонімів. Очевидно, що обмеження одним рівнем гіпо-гіперонімичних зв'язків передбачає певну ізольованість лінійної схеми. У японській літературознавчій термінології групами термінів, які мають своєрідну автономію, вважаємо «авторські» класифікації поетичних чи прозових жанрів, їх стилів тощо. Такі класифікації, на нашу думку, можна зарахувати до лінійних родовидових схем. Проаналізуємо кілька прикладів подібних лінійних класифікацій. Насамперед розглянемо авторську класифікацію шести стилів або принципів складання *вака* (рокугі 六義), запроваджену Кі-но Цураюкі (X ст.). Гіпонімами гіпероніма *рокугі* 六義 є одиниці на позначення стилів або принципів складання *вака*: *сое-ута* (そへ/え/歌) – пісня-натяк, вірш алегоричного змісту; *кадзое-ута* (数え歌, досл.: «пісня-переказ») – вірші описового характеру; *надзурае-ута* (謎らえ歌, досл.: «пісня-уподібнення» або ще «пісня-загадка») – різновид *вака*, зміст у яких виражається опосередковано, тобто шляхом

натяків, загадок тощо; *татое-ута* (たとえ歌) – пісня-порівняння, в якій художній образ створюється через алюзію; *тадагато-ута* (唯(徒, 只)事歌, досл.: «пісня про звичайні речі») – вірші, зміст яких розкривався без залучення будь-яких художніх засобів, тропів чи образів-символів, а лише за допомогою слів, ужитих у прямому значенні; *івай-ута* (いはひ歌, 祝歌) – пісня-вітання, славослів'я.

Розглянемо інший приклад лінійної схеми родовидових зв'язків – класифікацію восьми стилів поєднання строф *ренга*, запропоновану учнем Мацуо Башьо Шіко Кагамі у праці «Хайкай кокіншю». Гіпоніми цієї схеми групуються за спільною ознакою диференціації того чи іншого стилю на основі порівняння або протиставлення конкретних образів у суміжних строфах. Гіперонімом є пропонуваний Шіко термін *цукеката* (付方, досл.: «спосіб поєднання»), який поєднує вісім гіпонімів: *джібун* (時分, досл.: «час») – спосіб поєднання строф *ренга*, за яким автор другої строфи (*цукеку*) описував час подій, що відбулися в першій, попередній строфі (*маеку*); *джігі* (時宜, досл.: «обставини часу») – поєднання строф *ренга* шляхом натяку в другій строфі на пору року, за якої відбувалися події, описані поетом-попередником у першій строфі; *джісецу* (時節, досл.: «пора року») – поєднання строф *ренга* шляхом прямої, неопо-

Лінійна класифікація способів (стилів) поєднання строф *ренга* Шіко Кагамі

середкової вказівки в другій строфі *ренга* на сезон або пору року дії попередньої строфи; *кансо* (觀相, *досл.*: «спостереження») – стиль поєднання строф *ренга*, який полягає в відображенні почуттів людини до пейзажу, зображеного в попередній строфі; *омакаге* (面影, *досл.*: «образ») – принцип поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі розкривається один із образів, згаданих у першій строфі; *соно ба* (其場, *досл.*: «це місце») – стиль поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі описується й деталізується географічний об'єкт або місце дії, згадані в першій строфі; *соно хіто* (其人, *досл.*: «ця людина») – стиль поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі описується й деталізується персонаж, згаданий у першій строфі; *тенсо* (天相, *досл.*: «погода») – спосіб поєднання строф *ренга*, який полягає у використанні образів погодних явищ і небесних тіл у нейтральній строфі *нітеку*, що є перехідним містком між двома сусідніми строфами.

Викладемо виявлені лінійні класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології графічно.

Як бачимо, на відміну від складних класифікаційних схем, лінійні схеми японської літературознавчої термінології мають у своєму складі гіпероніми складної будови (коренескладні / 六義 *рокугі* / або основоскладні одиниці / 付方 *цукеката*), що свідчить про невисокий ступінь абстрактності родових понять лінійних класифікаційних схем. Терміни на позначення видових понять аналізованих простих схем не утворюють складних синтаксичних одиниць (словосполучень), як у дослідженому вище різновиді складних гіперо-гіпонімічних схем, обмежуючись творенням термінів за допомогою коренескладання (напр., 時宜 *джігі*, 天相 *тенсо*) та основоскладання (напр., たとえ歌 *татое-ута*, 数え歌 *кадзе-ута*). Аналогічність способів будови видових і родових понять лінійних класифікаційних схем японської літературознавчої термінології, очевидно, можна пояснити однорівневою структурою таких схем, а отже, відсутністю умови віддаленості гіперонімів і гіпонімів, яка, як правило, провокує творення складних синтаксичних термінологічних одиниць, притаманних гіпонімам складних класифікаційних схем.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши вище явище гіпо-гіперонімії японської літературознавчої термінології, можемо констатувати наявність як складних класифікаційних схем, так і про-

стих у межах досліджуваної терміносистеми. Досліджені родовидові зв'язки переважно підтверджують теоретичні напрацювання термінологів у галузі гіпо-гіперонімії: у складних класифікаційних схемах гіпероніми є простими однослівними одиницями, що є виразником високого ступеня абстрактності гіперонімів; найбільш віддалені в класифікації від гіпероніма гіпоніми мають складну синтаксичну будову (словосполучення). Простими (лінійними) класифікаційними схемами ми запропонували вважати автономні від традиційного японського літературознавства «авторські» класифікації, пропоновані свого часу тим чи іншим японським літератором. На відміну від гіперонімів складних класифікаційних схем, виражених графічно, як правило, одним словом, гіпероніми простих схем мають складнішу двослівну або двоколеневу будову, що свідчить про менший ступінь абстрактності, конкретність змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмуківич І.В. Гіперо-гіпонімія в авіації Асмуківич І.В. Гіперо-гіпонімія в авіаційній терміносистемі англійської мови / І.В. Асмуківич // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К., 2011. – № 20. – С. 10–17.
2. Бурсина О.А. Терминология социальной работы: структура, семантика и функционирование (на материале англоязычной литературы для социальных работников) : дисс. ... канд. филол. наук / О.А. Бурсина. – СПб., 2014. – 324 с.
3. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М., 1987. – 104 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М., 1977. – 248 с.
5. Д'яков А.С. Основы терминотворения: Семантические та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К., 2000. – 218 с.
6. Комарницька Т.К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології : дис. ... канд. філол. наук / Т.К. Комарницька. – К., 2010. – 247 с.
7. Комарницька Т.К. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс : у 2 т. / Т.К. Комарницька, К.Ю. Комісаров. – К., 2012. – Т. 1. – 2012. – 320 с.
8. Кочерган [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/9809-gpero-gpronmya-leksichna-konversya.html>.
9. Лейчик В.М. Люди и слова / В.М. Лейчик. – М., 1982. – 176 с.
10. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – М., 2007. – 256 с.
11. Лотте Д.С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов / Д.С. Лотте. – М., 1941. – 26 с.
12. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии / Д.С. Лотте. – М., 1961. – 162 с.

13. Мещеряков А.Н. Япония в объятиях пространства и времени / А.Н. Мещеряков. – М., 2010. – 560 с.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава, 2006. – 716 с.
15. Аністратенко Л.С. Словник японських літературознавчих термінів / Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко. – К., 2012. – 208 с.
16. Халіновська Л.А. Тематичні групи на позначення назв «літальних апаратів» та «повітряних суден» в українській авіалексичі / Л.А. Халіновська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 2009. – № VIII.
17. 新編文学用語辞典/ 福田陸太郎・村松定孝. 東京, 1987.
18. 新潮日本文学辞典 / 磯田光一. 東京, 1988.
19. 新古今和歌集・日本古典文学全集. 東京, 1989. Vol. 50.
20. 古今和歌集・日本古典文学全集. 東京, 1971. Vol. 7.

УДК 81'373.612.2

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ «БРАТЯ» В РОСІЙСЬКОМУ МАС-МЕДІА ДИСКУРСІ**Диба Г.Ю., аспірант**
кафедри прикладної лінгвістики*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

У статті розкриваються особливості мовної концептуалізації російсько-українських відносин на матеріалі текстів російських мас-медіа. Аналіз текстів відповідної тематики дав змогу виділити такі метафоричні моделі, що вживаються в описі російсько-українських відносин: 1) «братя»; 2) «соседи»; 3) «партнёры»; 4) «друзья»; 5) «супруги». Увагу сконцентровано на розгляді моделі «братя». Цю метафоричну модель ми розглядаємо як частину більш складної системи концептуальних структур, що представлені у фреймі СЕМЬЯ, який практично повністю вербалізований у текстах, присвячених російсько-українським відносинам у російському мас-медіа дискурсі. Разом із цим у результаті аналізу вдалося виявити деякі особливості функціонування цієї моделі: 1) метафора «братя» виявляє тенденцію до зміни аксіологічного вектора (карнавалізація), що, у свою чергу, свідчить про її важливе місце в системі метафоричного моделювання російської мовної свідомості; 2) ціннісна парадигма родинності піддається «ідеологічній корекції»; 3) амбівалентність метафоричних моделей («братя»/«партнёры») свідчить про суперечливі установки суб'єкта оцінювання в російському мас-медіа дискурсі.

Ключові слова: метафорична модель, концептуалізація, фрейм, слот, мас-медіа дискурс.

В статье раскрываются особенности языковой концептуализации российско-украинских отношений на материале текстов российских масс-медиа. Анализ текстов соответствующей тематики позволил выделить следующие метафорические модели, употребляемые в описании российско-украинских отношений: 1) «братья»; 2) «соседи»; 3) «партнёры»; 4) «друзья»; 5) «супруги». Внимание сконцентрировано на рассмотрении модели «братья». Данная метафорическая модель рассматривается как часть более сложной системы концептуальных структур, представленных во фрейме СЕМЬЯ, который практически полностью вербализован в текстах, посвященных российско-украинским отношениям в рассматриваемом дискурсе. Наряду с этим в результате анализа удалось выявить некоторые особенности функционирования данной модели: 1) метафора «братья» обнаруживает тенденцию смены аксиологического вектора (карнаваллизация), что, в свою очередь, свидетельствует о ее важном месте в системе метафорического моделирования российского языкового сознания; 2) ценностная парадигма родства подвергается «идеологической коррекции»; 3) амбивалентность метафорических моделей («братья»/«партнёры») свидетельствуют о противоречивых установках субъекта оценки в российском масс-медиа дискурсе.

Ключевые слова: метафорическая модель, концептуализация, фрейм, слот, масс-медиа дискурс.

Diba A.Yu. METAPHORICAL MODEL “BROTHER” IN THE RUSSIAN MEDIA DISCOURSE

The article describes the features of the linguistic conceptualization of russian-ukrainian relations on the material of russian mass-media texts. The analysis of texts on relevant topics made it possible to identify the following metaphorical models that are used in the description of the russian-ukrainian relations: 1) “brothers”; 2) “neighbours”; 3) “partners”; 4) “friends”; 5) “spouses”. In this article we focus on the consideration of the model “brothers”. This metaphorical model is considered as part of a complex system of conceptual frameworks presented in a frame FAMILY, which is almost completely verbalized in texts devoted to the russian-ukrainian relations in this discourse. In addition, as a result of the analysis, it was possible to identify some of the peculiarities of this model: 1) a metaphor “brothers” tends the change of axiological vector (carnivalization), which in turn indicates its important place in the system of metaphorical simulation of the russian language consciousness; 2) value paradigms relationship undergoes an “ideological correction”; 3) ambivalence metaphorical models (“brothers”/“partners”) indicate conflicting installations subject assessment in the russian mass media discourse.

Key words: metaphorical model conceptualization, frame, slot, media discourse.

Постановка проблеми. Політична метафорологія, що сформувалася на межі політичної лінгвістики й метафорології, є одним із перспективних напрямів досліджень сучасної когнітивістики [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [5], що вже стала класичною, розглядає метафоризацію як універсальний спосіб, за допомогою якого в процесі пізнання відбувається рух від конкретного знання, заснованого, зокрема, на

тілесному досвіді людини, до більш віддалених і одночасно менш ясних сфер фізичного, ментального й соціального досвіду.

На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, когнітивні схеми, які стоять за концептуальною метафорою (ідеалізовані концептуальні схеми й вербалізовані фрейми), не тільки структурують і розширюють знання про світ, а й впливають на поведінку людини, тобто визначають характер і напрям наших дій.

Сьогодні, в період особливо напруженої, кризової суспільно-політичної ситуації, коли

вкрай важливими є проблеми налагодження відносин, дослідження в галузі метафорики не втратили своєї актуальності й практичної спрямованості, а, навпаки, стають усе більш затребуваними. Особливо це стосується політичного мас-медіа дискурсу, який і став об'єктом аналізу в роботі.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити особливості мовної концептуалізації російсько-українських відносин на матеріалі текстів російських мас-медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз текстів відповідної тематики дав змогу виділити такі метафоричні моделі, що вживаються в описі російсько-українських відносин: 1) «братья»; 2) «соседи»; 3) «партнёры»; 4) «друзья»; 5) «супруги». У статті ми сконцентруємо увагу на розгляді моделі «братья».

Метафора «братья» функціонує в текстах російських мас-медіа не ізольовано. Вона є частиною більш складної системи концептуальних структур, представлених у фреймі СЕМЬЯ, який практично повністю (за

винятком слоту «свекровь, невестка тощо») вербалізований у текстах, присвячених російсько-українським відносинам у дискурсі, що розглядається. Ця фреймова структура виглядає так (табл. 1).

Отже, розглянемо більш докладно слот «братья и сёстры» у складі фрейму СЕМЬЯ.

Слот 4. Братья и сёстры (відносини між представниками II покоління).

Росіяни й українці можуть метафорично позначатися як братья і сёстры, тобто діти однієї матері. Братські відносини можуть існувати між державами, суспільством і державою, а також між іншими суб'єктами політичної діяльності.

«Очередной выбор для Украины: рвануть навстречу Европе или в «**братские**» объятия России?» (2013 р.).

«Вспомнить главные источники конфликтов между Россией и Украиной, чтобы понять, почему два государства так и не научились жить действительно «**по-братски**»» (2015 р.).

Опять же необходимо быть реалистами. Все «**братские**» чувства между странами,

Таблица 1

ФРЕЙМ «СЕМЬЯ»						
Субфрейм «Кровное родство»				Субфрейм «Родство по супружеству»		
Слот 1 «Семья в целом»	Слот 2 «Родители»	Слот 3 Дети»	Слот 4 «Братья и сёстры»	Слот 1 «Жених и невеста»	Слот 2 «Муж и жена»	Слот 3 «Свекровь, невестка и др.»

Таблица 2

Період	Приклад
Радянський період	«Украина – это замечательная страна с нашими родными жителями – сёстрами и братьями... » (1989 р.)
Період обговорення ймовірності вступу України в Митний союз	«... в конечном итоге эта необъяснимая колористика заставляет вспомнить о национальных цветах бывших родственников , а ныне просто соседей – украинцев» (2012 р.). «Нам не нужны братские чувства , нам нужны прочные экономические и политические могучие пути, чтобы удерживали» (2013 р.). «Распад Советского Союза превратил границу между поистине братскими народами в линию размежевания» (2013 р.). «Я не понимаю, зачем Евразийскому Союзу нужен Янукович, почему мы должны принимать этого человека и его режим в свои братские объятия? » (2013 р.)
Період обговорення перспектив України підписати договір про асоціацію з Європейським Союзом	«Неожиданный и мало освещённый визит президента Украины Виктора Януковича в минувшую субботу в Москву многие эксперты связывают с сомнениями лидера братской страны по поводу перспектив подписания договора об ассоциации с ЕС, которое может состояться 28 ноября в Вильнюсе» (2013 р.). «Можно ли сорваться и проиграть? Разгадывая хитрый трюк России, ЕС снимает все нехорошие условия, и Янукович торжественно въезжает в Вильнюс, оставляя Россию с носом? Допустим, но что мы теряем в таком случае – выпускаем из братских объятий человека, который один раз уже предал нас и обязательно сделает это повторно, как только представится минимальная для этого возможность. Симпатии народа Украины – сомневаюсь, что они пребудут с нами, если мы будем с Януковичем» (2013 р.)

когда кто-то кому-то был должен, прошли еще в начале 90-х годов. Дальше – начались чисто прагматичные отношения (2013).

Метафорично «сімейними» можуть бути названі відносини, які пов'язують людей із близькими політичними поглядами, захоплених однією ідеєю, членів одного колективу.

«С НТВ примерно такая же история. Те, кто остался там, – **братья и сестры**» (2013 р.).

У цьому слоті вербалізована метафора «сестра» в системі концептуалізації російсько-українських відносин.

«А что касается старшей **сестры** (России – прим. авт.) – у неї сейчас есть какие-то ходы для того, чтобы набирать сейчас очки в свою пользу? И относительно всех живущих вокруг, – чтобы её перестали считать тираном и деспотом, и чтобы с младшей **сестрой** (Украиной – прим. авт.) в итоге разобраться» (2014 р.).

«По сути, две страны с XVII века существовали втеснейшей близости, бок о бок, **по-сестрински**» (2015 р.).

Зарубіжні й вітчизняні дослідники політичної метафори відзначають, що існує залежність між частотністю метафор і громадськими кризами, поворотними, значущими моментами суспільно-політичного життя. Подібні факти підтверджують тезу про важливу роль метафори як засобу впливу на процес прийняття рішень та інструмента подолання проблемних ситуацій у політичному дискурсі [2; 7].

Так, метафора «братья» в російському мас-медіа дискурсі активно використовувалася для номінації відносин з Україною в період СРСР, а також у період обговорення ймовірності вступу України в Митний союз із Росією та в період обговорення перспектив України підписати договір про асоціацію з Європейським Союзом.

У радянський період ідеологічна метафорична модель «братства» всіх республік упродовжувалася офіційним дискурсом у мовну свідомість.

Стійкими стали словосполучення *братские республики, братские народы, города-побратимы* тощо. Пор.: *брат*, а, м. 1. перен. *Старший брат*. Патет. или ирон. О русском народе по отношению к другим народам СССР. *Почему именно русский? Потому что это язык старшего брата и самого верного друга всех народов СССР – русского народа* [6]. Цінність родинності, втілена в метафорах сімейного зв'язку, давала змогу формувати у свідомості радянських людей несуперечливе

уявлення про суспільство без акцентування національних відмінностей.

Метафори родинності давали можливість примирити уявлення *о русском языке как родном* для всіх народів СРСР (для цього було введено поняття *второй родной язык*). Отже, цінність родинності органічно вписувалась у загальну систему метафоричних понять епохи Н.С. Хрущова та Л.І. Брежнєва [8].

Сучасний російський дискурс мас-медіа має справжній арсенал метафор для мовної концептуалізації російсько-українських відносин. Рівень активності їх уживання залежить від конкретного політичного завдання, що виконує влада в той чи інший момент часу. Наприклад, у тих текстах, де йдеться про побудову взаємовигідних відносин України та Росії, збільшується частота вживання метафори «братья» (українці й росіяни – «братские народы»).

«*Даже на монументальных сооружениях – памятниках и стелах, еще недавно свидетельствующих о «вечной дружбе братских народов», выросших в одной семье под названием СССР»* (2016 р.).

Брати, згідно зі слов'янськими сімейними традиціями, повинні допомагати один одному, жертвувати собою заради брата тощо. Поняття «братство» є складовою частиною значущого в російській мовній свідомості ціннісного макроконцепта РОД [8].

«*Моя позиция такова: Россия готова развивать многогранные уважительные отношения с **братской** Украиной. Взаимовыгодные и эффективные...*», – заявив глава російського уряду Дмитро Медведєв (2014 р.).

Звернемо увагу на те, що в цьому висловлюванні ціннісні орієнтири автора суперечать один одному. Братські відносини не передбачають взаємовигідність і ефективність. Подібні характеристики визначають партнерські відносини.

«*Нас – россиян – вполне устраивает весьма абстрактное и приблизительное понимание, что **братские республики по-братски** что-то там через таможеню возьят*» (2013 р.).

«*Под разговоры о **братстве** и единстве русских и украинцев, о **нерушимой дружбе, сотрудничестве и партнерстве** России и Украины произошла радикальная и необратимая трансформация самой сущности украинства*» (2015 р.).

Для текстів, які відображають важливість установлення конкретних економічних відносин між Україною та Росією, більш харак-

терно вживання іншої метафори – «партнёры», її пріоритетна позиція.

«России нужна сильная и стабильная Украина. Предсказуемый и экономически состоятельный партнёр. А не бедный родственник, вечно стоящий с протянутой рукой. Обо всём этом вчера было сказано новым украинским правителям», – додав прем'єр-міністр Росії (2014 р.).

Ми спостерігаємо співіснування двох метафоричних моделей, які можуть уживатися в одному часовому відрізку, навіть в одних і тих самих текстах, але виконують різні комунікативні завдання.

Отже, ціннісна амбівалентність метафоричних моделей свідчить про суперечливі установки суб'єкта оцінювання в російському мас-медіа дискурсі. Братські відносини, родинність припускають взаємодопомогу, безкорисливість і навіть жертвовність у відносинах, співчуття. Формування партнерських відносин засноване на взаємовигоді, жорсткому економічному розрахунку [8], тобто саме на тому, що виключає «братские» відносини.

Окремої уваги вимагає таке явище, як карнавалізація, характерне для текстів російського мас-медіа дискурсу. Як відомо, сьогодні в центрі концепції карнавалізації – ідея про «інверсії двоїчних протиставлень», тобто перевертання смислу бінарних опозицій.

У монографії С.Г. Воркачев розглядає карнавалізацію як різновид варіативності концептів поряд із дискурсивною, онтологічною та гендерною. «Можна вважати, що «сміхове ставлення» до концептів є значною мірою їх зануренням у контекст свого роду «карнавалізації» – тимчасового ціннісного звернення, коли вища стає нижчою і навпаки» [3].

«– Скажите украинцы, русские вам братья или друзья?»

Конечно, братья! Друзья бы так не поступили...»

«Но теперь они будут ненавидеть нас ещё больше, ибо часть подарков мы уже забрали обратно (зачем же оставлять врагу то, что предназначалось брату?), а часть непременно вынуждены будем отобрать в дальнейшем» (2015 р.).

Можливо, «карнавальне» перевертання традиційних цінностей родинності було викликано переглядом її значущості й уведенням у суспільну свідомість нових ціннісних орієнтирів партнерства. Цілеспрямований вплив на зміну цінностей мовної свідомості – дуже складне завдання, тоді як стихійні процеси,

що відбуваються з опорою на вже наявні в арсеналі аксіокатегорії свідомості й втілені в неасертивній семантиці мовних одиниць, відображають не стільки зміну, скільки «ідеологічну корекцію» ціннісної парадигми [8].

Субфрейм «Кровное родство», в який входить модель, що ми розглядаємо, дає змогу передусім метафорично висловити особливу «духовну близькість», прихильність, успадкування якихось властивостей. У сучасній політичній мові відповідні концепти можуть набувати негативного забарвлення, їх використання характерно й для іронічних контекстів. Відбувається зміна аксіологічного вектора.

«Про «братских» белорусов и украинцев вообще говорить не хочется...» (2012 р.).

«Все это уже привело к тому, что сегодня «старший» и «младший» братья, забыв про кровное родство и отбросив дипломатический этикет, все громче обвиняют друг друга в неполноценности и плохой наследственности» (2016).

Водночас у 2015–2016 рр. у текстах російських мас-медіа все частіше поряд із метафорою «братья» вживається лексика вороженчі.

«Эти убогие невежды также верили, что по-прежнему имеют дело с самым «братским» народом и самой «дружеской» страной» (2015 р.).

«Цена потери для нас – неминуемая война с бывшим братом» (2015 р.).

«Для того чтобы противостоять информационным атакам на Украину «старшего» брата, который также не молчит, даже были созданы дополнительные государственные структуры» (2016).

Як було зазначено вище, найбільш близькі стосунки в російському політичному дискурсі часто позначаються як *братские*. Менш близькі стосунки можуть позначатися як *отдаленное родство* (по бічній лінії тощо).

«Ассоциировать себя Украина, видимо, желает с Европой, а не с «братским» народом. Слово «братский» здесь, конечно, в кавычках. Один народ или не один – спорить можно долго, и это будет не совсем правильно. Конечно, это два разных народа, да, это две уникальные культуры, но как плотно они проросли друг в друга» (2013 р.).

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз текстів російських мас-медіа дає змогу зробити такі висновки: 1) метафора «братья» вербалізує фрейм СЕМЬЯ, який практично повністю відображений у концептуалізації російсько-українських відносин у дискурсі,

що ми розглядаємо; 2) ця метафора виявляє тенденцію до зміни аксіологічного вектора (карнавалізація), що, у свою чергу, свідчить про її важливе місце в системі метафоричного моделювання російської мовної свідомості; 3) ціннісна парадигма родинності піддається «ідеологічній корекції»; 4) амбівалентність метафоричних моделей («брати»/«партнери») свідчить про суперечливі установки суб'єкта оцінювання в російському мас-медіа дискурсі: те, що є цінністю в один період, стає об'єктом висміювання в інший період, відбувається так зване перевертання цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будаев Э.В. Политическая метафорология: ракурсы сопоставительного анализа / Э.В. Будаев // Политическая лингвистика. – 2010. – № 1 (31). – С. 9–23.
2. Будаев Э.В. Метафора в политической коммуникации / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 352 с.
3. Воркачѳ С.Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / С.Г. Воркачѳ. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 213 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живѳм / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Мокиенко В.М. Толковый словарь языка Совдепии / В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.
7. Яворська Г. Непевний об'єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі : [монографія] / Г. Яворська, О. Богомолов. – К. : ВД Дм. Бураго, 2010. – 132 с.
8. Яроцкая Г.С. Аксиогенез экономического сознания в русской лингвокультуре : [монография] / Г.С. Яроцкая. – Одесса : Одесский нац. ун-т имени И.И. Мечникова, 2013. – 551 с.

УДК 811.111'42:7.097(73)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБУДЖЕННЯ ЕМОЦІЇ СТРАХУ В КІНОТЕКСТАХ А. ХІЧКОКА

Задерій І.Ю., аспірант

кафедри англійської мови та методики її викладання

Херсонський державний університет

Стаття присвячена виявленню й аналізу мовленнєвих засобів створення напруження, використаних у кінострічках А. Хічкока. Ставиться питання про існування та функціонування емоції страху у фільмах жахів, трилерах, хорор-фільмах. Матеріалом дослідження слугували кінострічки британського режисера.

Ключові слова: емоція, страх, напруження, саспенс, хорор.

Статья посвящена выявлению и анализу языковых средств создания напряжения, использованных в кинолентах А. Хичкока. Поднимается вопрос о существовании и функционировании эмоции страха в фильмах ужасов, триллерах, хоррор-фильмах. Материалом исследования послужили киноленты британского режиссера.

Ключевые слова: эмоция, страх, напряжение, саспенс, хоррор.

Zaderiy I.Y. LINGUISTIC ASPECTS OF TENSE CREATION IN THE MOVIES BY A. HITCHCOCK

The article is dedicated to the revelation and analysis of the linguistic means of tension creation, used in the filmstrips by A. Hitchcock. The issue about existence and functioning of the emotion fear in scarey film, horror movies and thrillers is raised. Filmstrips by the British film director served as the material of the research.

Key words: emotion, fear, tension, suspense, horror.

Постановка проблеми. Останнім часом учені-лінгвісти все більше уваги приділяють емотіології (взаємозв'язку мови й емоцій). Протягом багатьох років лінгвістика ігнорувала той факт, що емоції керують процесами поведінки людини й визначають те, як вона відтворює навколишнє середовище, сприймає та породжує мову. Наприкінці ХХ ст. досить кардинально змінився погляд на взаємозв'язок між емоціями й когніціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сьогодні накопичилася велика кількість праць, пов'язаних із відображенням емоцій у мові, з емоціональними характеристиками слова й тексту, емотивними смислами та емоційними домінантами тексту, емоційними концептами й метафорами, таких учених, як С. Воркачов, Є. Димитрова, С. Іонова, Н. Красавський, В. Леонтьєв, Є. Мягкова, Н. Панченко, В. Піщальникова, Я. Покровська, Ю. Сорокін, О. Філімонова, В. Шаховський, Р. Ekman, W. Friesen, G. Lakoff, Z. Koveszes, A. Wierzbicka та ін.

Незважаючи на те що вчені займаються дослідженням різних видів емоцій, полем для нашої діяльності стала така форма вияву почуттів, як «страх». Страх є однією з домінантних емоцій людини. Людина відчуває страх перед явищами природи, невідомістю, жахами війни, хворобами, катастрофами, втратою кохання, хвилюється за життя близьких. Усі ці й інші вияви свідчать про універсальність і домінантність цього феномена.

Саме тому об'єктом дослідження є найімовірніше уявлення про страх, яке можна побудувати на основі використання відповідних мовленнєвих одиниць у кінотекстах А. Хічкока.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення шляхів пробудження емоції «страх» у глядачів під час перегляду кінострічок «Проблеми з Гаррі», «Психо» та «Запаморочення».

Поставлена мета досягається вирішенням таких завдань:

- уточненням поняття «страх»;
- виявленням номінативних одиниць англійської мови, які позначають емоцію страху у кінострічках британського кінорежисера А. Хічкока;
- висвітленням функціонування емоції «страх» у фільмах жанру хорор.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною рисою хорор-фільмів є страх, який реалізується на екрані тими чи іншими сюжетними поворотами, подіями, образами тощо. Цей емоційний елемент може розвиватися на фоні як фантастичних, так і психопатологічних дій, інших дій людини, виявів сил природи, стихії, демонстрації сцен насилля, людських нутрошків, крові.

Страх – це сильна негативна емоція, яка виникає в результаті уявної чи реальної небезпеки та являє собою загрозу для життя індивіда. Під страхом у психології розуміють внутрішній стан людини, зумовлений передбачуваною чи реальною подією [5, с. 203].

Психологи зараховують страх до емоційних процесів. К. Ізарда такий стан визначив як базову емоцію, що належить до вроджених і має генетичні й фізіологічні компоненти. Страх мобілізує організм індивіда до запобіжної поведінки. Негативна емоція сигналізує людині про стан небезпеки, яка на пряму залежить від численних зовнішніх і внутрішніх, набутих чи вроджених факторів [2, с. 314].

Те, про що йде мова, – це наявність у фільмі певної сукупності художніх прийомів, яку можна назвати технологією страху, спрямованою на налагодження контакту з глядачем. Саме наявність технології страху, а зовсім не присутність на екрані деякого «предмета страху» (вампіра, привида, інопланетного чудовиська), врешті-решт, забезпечує жанрову ідентифікацію відтворення фільмів жанру хорор [3, с. 105].

Інакше кажучи, хорор-фільми, – це не те, **що** показують, а те, **як** показують. Наприклад, сцени вбивств можуть бути наявні в будь-якому жанрі – від детектива до комедії. Але лише в хорор-фільмах вони являють собою самодостатні видовища, атракціони, схожі на музичні номери в музиці, на так звані шоу-стопери. Пролонгованість цих сцен, як правило, не викликана потребами наративу. Вони тривають набагато довше, ніж це вимагається логікою дії, і нерідко являють собою дещо на кшталт фільму в фільмі – зі своєю зав'язкою, кульмінацією й розв'язкою. При цьому сцени вбивств у хорор-фільмах спрямовані не лише на те, щоб викликати страх, а й на те, щоб задовольнити потреби публіки, майстерно вибудовуючи сам спосіб виконання вбивства, наскільки оригінальна його «хореографія», а також зйомка, освітлення й монтаж. Звичайний глядач може навіть не звернути уваги на такі речі, але саме ними визначається загальне враження, яке він отримує від фільму (цей же принцип стосується сцен нагнітання напруження – вони також можуть бути самодостатніми шоу-стоперами) [3, с. 108].

Ця залежність хорору від стилістичних прийомів і засобів виразності змусила американського режисера Брайана де Пальму на радикальне твердження: «З усіх жанрів фільм жахів найбільше наближений до ідеї чистого кіно» [4, с. 47]. Наслідком тотальної залежності фільмів жахів від питань про форму стала естетизація смерті й убивств – однієї з найпровокативніших якостей цього жанру, яка з часом перетворила його в об'єкт культури.

Вищесказане не означає, що власне предмети страху (ті, кого остерігаються персонажі фільму: вампір, маніяк-убивця та ін.) не мають зовсім ніякої значущості. Проте їх зв'язок із технологією страху умовний. Предмети страху є породженням соціокультурного контексту, в якому створюється твір, вони можуть «застаріти», вийти з моди, бути заміненими новими. Століттями культура продукує й накопичує предмети страху. У цьому виявляється одна з її найважливіших функцій: подолання універсального базового страху людства – страху хаосу, усвідомлення власної закінченості. Подолання страху відбувається шляхом його «називання», опредметнення та локалізації в конкретному персонажі або явищі. Неможливо перемогти хаос, але можна знищити маніяка-убивцю, який є уособленням цього хаосу. Звісно, базовий страх при цьому не зникає, а саме тому вимагається безперервне виробництво все нових предметів страху, замість «переможених». Вампіри й перевертні, божевільні вчені та озвірілі автомобілі, євреї й комуністи, шпигуни та шкідники, терористи й інопланетяни – кожна епоха породжує як власні предмети страху, так і частково успадковує ті, що були створені раніше [3, с. 110].

Смисл технології страху протилежний: вона повинна подолати локалізацію предмета страху, зруйнувати його межі та визволити ув'язнений у ньому базовий страх, примусити глядача побачити те, що не можна показати, хоча б на секунду випустити на екран енергію хаосу – ось надзавдання будь-якого фільму жахів, неважливо, усвідомлюють це його творці чи ні. Лише в такому випадку можливе естетичне переживання страху, з яким і пов'язано народження хорору як художнього твору.

Визнаним майстром хорор-фільмів є А. Хічкок – британський кінорежисер, автор неперевершених кіношедеврів, який підкорив Голлівуд. Його називають королем жахів і батьком сучасного трилера. Під час показу його фільмів жінки тікали з кінотеатрів, а деякі навіть утрачали свідомість. Знаменита сцена вбивства в душі з кінофільму «Психо» й сьогодні вважається найстрашнішою сценою в кіно. Він майстерно створював у фільмах атмосферу напруженого очікування та передчуття чогось жахливого. Фільми режисера ґрунтуються на невизначеності і страху, герої – люди, які стали заручниками обставин. Ефекту тривожного, напруженого очікування режисер досягав шляхом використання свого улюбленого прийому – «саспенс» (від лат.

suspensus – тривожний, невпевнений, той, хто переживає надію і страх) [1].

Прикладом такого впливу на емоції людини може стати комедійний детектив «Проблеми з Гарі» (“The Trouble with Harry”). Глядач кінокартини, постійно перебуваючи в стані напруженого очікування, задається питаннями: «Хто такий Гарі? Від чого він помер? Чи знайдуть труп цієї людини полісмени?». У моменти саспенсу глядач як ніколи (частіше за все) опиняється залученим до подій на екрані, він переживає так, ніби йому, а не екранному герою загрожує небезпека, неначе це він безпосередній учасник подій, що розгортаються у фільмі. Отже, режисер домігся глядацької емпатії. Як правило, глибоке «вживання» глядача в долю кіногероя стає наслідком використання режисером детально розробленого ним естетичного прийому зближення (з перспективою ідентифікації) точок зору персонажа та глядача: деякі кінокадри знімалися оператором неначе з точки зору персонажа, що й давало змогу тому, хто спостерігав за екранною повістю, ототожнювати себе з героєм.

Одним із основних мовленнєвих прийомів створення напруженого фону кінотекстів режисера є семантичний повтор лексем, об'єднаних спільною темою й таких, що мають стосунок до сфери діяльності злочинців: *shooting, hunting, kill, murderer, killer, police, accident, law, bury, bullets, guns*. Використовуючи фонові знання й досвід носія соціальної інформації, читач відчуває негативну конотацію представлених мовних одиниць, їх безпосередній зв'язок із деякою загрозою, хвилюванням і невпевненістю. Можна припустити, що вказані лексеми потенційно сприяють створенню психологічного напруження: *You'll have more of a job explaining a body that you didn't kill and bury, than a body that you accidentally killed and buried, right, Captain?* [7].

Як справжній майстер А. Хічкок ураховує будь-які деталі й моменти під час створення глибоких інформативних образів, які сприяють креації напруження: – *What's wrong? What's bitten you? – I only fired three bullets. Three! One for the shooting sign, one for the beer can – And one for the little man who's lying in the grave* [7]. Або інший приклад: *He thought he had shot him. The hole in the head. But as he turned out, it wasn't the captain* [7] чи *He swore at me horrible, masculine sounds* [7]. Такими, що насторожують, є вже й перші рядки роздумів протагоніста: *Fewer things in life give a man more pleasure than hunting. It satisfies his primitive nature, striding through the woods,*

picking up his kill [7]. Вони наводять нас на думку, що цей герой схильний до жорстокості й насилля.

Використання автором таких стилістичних засобів, як епітети, метафори й порівняння, сприяє створенню як загального образного фону кінотексту, так і гостроти напруження, переживання, тривожного очікування: *A good shotgun, plenty of ammunition, some corduroy britches, a plain shirt and a hunting cap, unavoidable accident, worse things, a tortured mood, strange people, an act of God, hasty reverence, sticky complications, an awful long time, a cold hard winter, a long way from home, an awkward moment, a terrible truth, a poignant story* [7].

Серед інших варто виділити ідіоматичні вислови, які мають місце в достатній кількості в цій кінострічці. Їх використано, щоб підкреслити безвихідність ситуації, показати цинізм головного героя шляхом уведення саркастичних фраз: (1) *Blessed are they who expect nothing, for they shall not be disappointed;* (2) *There's plump rabbits waiting for the frying pan;* (3) *Chase it out of your mind, for heaven's sake;* (4) *You're right as rain; I'll be there with a clean shirt and a hungry face;* (5) *Heaven's will is done, and destiny fulfilled* [7].

У психологічному кінотрилері «Психо» (“Psycho”), який вийшов у 1960 р., А. Хічкок надав нового значення слову «страх». Якщо в попередньому десятилітті кіноглядач був захоплений вампірами, монстрами-мутантами, інопланетними ящірками, то тепер нічним жахом поважної публіки стає тихий на вигляд, непримітний і нудний матусин синочок Норманн Бейтс, у якому не одразу впізнаємо психопата. Уперше в кінотрилерах з'являється псевдоперсонаж (персонаж-обманка): він входить у довіру до героїв-жертв, і вони легко потрапляють у його тенета. Пастку й сутність брехні спостерігає лише глядач, і він починає активно співпереживати постраждалим. Це напруження й дух очікування і створюють специфічну атмосферу жаху.

Використання режисером великої кількості тропів спрямовано не лише на створення багатоаспектних та інформаційно-напружених персонажів у кінострічці. Мовленнєва «гра» актуалізує підтекст, робить напруженішою загальну атмосферу контексту. У гостросюжетному трилері А. Хічкока «Психо» основним мовленнєвим засобом створення атмосфери страху є техніка нагнітання за рахунок використання семантичних повторів

лексико-тематичної групи слів зі значеннями *dimness, tension, disturbed, tragic, sordidness, shabbiness, shade, silent, crime*. Режисер використовує цей прийом у різних моментах, досягаючи певної мети.

Варто зазначити, що залучення специфічної образності спостерігається протягом усієї кінострічки, проте особливо інтенсивно ці прийоми беруть участь у кульмінаційних частинах кінотрилеру: *Suddenly we see the hand reach up, grasp the shower curtain, rip it aside* [6]. Амбіоморфні тропи допомагають неочікувано і яскраво через «раптові сплески» відтворити надприродне напруження героїні: *As she turns in response to the feel and sound of the shower curtain being torn aside. A look of pure horror erupts I her face. A low terrible grown begins to rise up out of her throat* [6].

Великий внесок в атмосферу страху в кінострічці роблять синтаксичні засоби. Використання коротких і номінативних нерозповсюджених речень, які займають сильну позицію – починають або завершують абзац, сприяє створенню напруженості, гостроті моменту: *Money. Must've needed it. Casharoonie! Just hope. Come on. Another hotel. Arbogast goes in. Norman follows. Phoenix. Very early. All right. Lila moves forward.*

Відсутність формального зв'язку між короткими реченнями, широке використання асиндетону й парцеляції сприяють передачі драматичності ситуації. Асиндетон використовується автором для передачі жаху, відчаю: *She notices the stairs, leading down to the basement, stares at them, then back to the stairs leading to the second floor; або She turned frustrated, anxious, або She holds a long moment, decides, chooses the correct door* [6].

Навпаки, довгі, поширені речення, розлогі описи приміщення викликають затягування дії і пробудження емоції страху в читачів: *The bed is four poster, but uncaped, the dressing table is fancy and flounced with satin, there is a great chiffonier, a big-doored wardrobe, a large, oval, full-length pier-glass (this against the wall directly opposite the door), a satin recamier, an upholstered armchair by the window, a white marble fireplace, its grate cold, but piled by ashes* [6].

В іншій кінострічці режисера «Запаморочення» глядач повністю ототожнює себе з головним героєм Скотті, після загибелі його коханої виявляється повністю зануреним в ірраціональний страх висоти, запаморочення. Ситуація, як з'ясовується, ускладнюється нестачею об'єкта бажання. Тепер глядач знаходиться в полоні з обох боків: ним оволо-

діває афект акрофобії й бажання повернути втрачений об'єкт.

Перший, кому було відкрито всі карти, був глядач. Флешбек демонструє нам, що насправді відбулося на вершині дзвіниці. І з того самого моменту, коли глядач уже знає правду, а герой ще ні, наша ідентифікація з протагоністом виявляється порушеною. У полі хічкоківського «Запаморочення» глядач залишається самотнім. Тепер глядач – не Скотті, а саме глядач – сам учасник страшної, пагубної для психіки персонажа змови Гевіна Елстера і Джуді Бартон. Глядач уже не Скотті, але він неначе на місці Скотті – того Скотті, який спостерігав за божевільною Меделін. Так само, як і головний герой у першій частині, глядач у другій частині спостерігає за тим, як людина наближається до загибелі. Різниця лише в тому, що Скотті нічого не знав ані про Джуді Меделін, ані про характер божевілья. Глядачеві ж відомо все, і саме це знання й дає йому змогу втілити в життя рятівну ідентифікацію з персонажем. Глядач знає, яка правда очікує на головного героя, але не уявляє, що ж буде власне з ним, із глядачем. Як і хворий на акрофобію Скотті, глядач відчуває запаморочення, у страху очікуючи вироку режисера. Саме так хічкоківський саспенс працює на те, щоб захопити аудиторію в полон, позбавити її свободи, підкорити афекту. Нам залишається лише спостерігати за тим, як Скотті крок за кроком намагається повернути на землю померлу Меделін.

Кінострічка «Запаморочення» від початку й до кінця представлена у формі діалогу, саме тому варто підкреслити відсутність авторських відступів чи роздумів головних героїв. Проте й без того цей кінотекст викликає в читачів почуття страху, напруженого очікування, тривоги та занепокоєння долею головного героя, адже сам сюжет кінофільму побудований на романі П. Буало й Т. Нарсежака «Зі світу мерців».

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналіз обраних кінострічок показав, що створення атмосфери напруження, тривожного очікування, пробудження емоції страху досягається завдяки універсальним прийомам (компаративні тропи, образність, семантичний повтор, експресивний синтаксис), які сприяють підтримці читацького/глядацького інтересу протягом перегляду кінофільмів. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні емоції «страх» на матеріалах інших кінострічок голлівудського режисера А. Хічкока.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большой латинско-русский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://linguaeterna.com/vocabula/list.php?letter=S>
2. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард ; перев. с англ. – СПб. : Питер, 1999. – 464 с.
3. Комм Д. Формулы страха: Введение в историю и теорию фильма ужасов / Д. Комм. – СПб. : БХВ-Петербург, 2012. – 224 с.
4. Brian de Palma interviews / edit. Laurence F. Knapp. – New York : Liberty, 2003. – 68 с.
5. Cambridge Dictionary of Psychology / general editor D. Matsumoto. – New York : Cambridge University Press, 2009. – 587 с.
6. Psycho [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sfy.ru/?script=psycho>.
7. Troubles with Harry [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=trouble-with-harry-the.
8. Vertigo [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://scripts-onscreen.com/movie/vertigo-script>.

УДК 811.111

СКЛАДНИКИ ПЕРСОНАЖНОГО ДИСКУРСУ В НАРАТИВНОМУ ТЕКСТОПРОСТОРИ**Кауза І.Б., викладач**
кафедри іноземних мов*Національний університет «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена дослідженню дискурсної зони персонажа у фактурі художнього тексту. У спектрі прагмалінгвістики дискурс являє собою інтерактивну діяльність учасників спілкування, обмін інформацією, вплив один на одного, використання різних комунікативних стратегій, їх вербальне й невербальне втілення в практиці мовлення. Персональний дискурс є і засобом створення образів, і засобом передачі ставлення автора до них, що призводить до його багатоплановості. Персональне мовлення – практично єдина форма зображення дійових осіб. Саме воно розкриває соціальні, психологічні, етичні якості особистості, дає досить цілісну характеристику людини.

Ключові слова: персональний дискурс, пряме мовлення, непряме мовлення, невласне-пряме мовлення.

Статья посвящена исследованию дискурсной зоны персонажа в фактуре художественного текста. В спектре прагмалингвистики дискурс представляет собой интерактивную деятельность участников общения, обмен информацией, влияние друг на друга, использование различных коммуникативных стратегий, их вербальное и невербальное воплощение в практике речи. Персональный дискурс является как средством создания образов, так и средством передачи отношения автора к ним, что приводит к его многоплановости. Персональная речь – практически единственная форма изображения действующих лиц. Именно она раскрывает социальные, психологические, этические качества личности, дает достаточно целостную характеристику человека.

Ключевые слова: персональный дискурс, прямая речь, косвенная речь, несобственно-прямая речь.

Kauza I.B. COMPONENTS OF CHARACTER DISCOURSE IN THE NARRATIVE TEXT SPACE

The article investigates character discourse areas in the sphere of a literary text. In the field of pragmalinguistics discourse is an interactive activity among participants of communication act, information exchange, impact on each other, using different communicative strategies of verbal and non-verbal expressions in speech practice. Discourse of character is a mean of creating images, and a mean of conveying the author's attitude to them, which leads to its diversity. Character discourse is practically the only form of characters' representation. It reveals social, psychological, ethical qualities of personality, provides a fairly coherent description of the person (the very character).

Key words: character discourse, direct speech, indirect speech, represented speech.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Структура мовленнєвої комунікації, лінгвістичний статус її одиниць є об'єктом багатьох досліджень (А. Белова, 2002; С. Бейкер, 2000; Л. Блумфілд, 2002; А. Большкова, 2003; М. Брандес, 2004; К. Бюлер, 2001; І. Гальперін, 1881; О. Дедова, 2001; М. Димарський, 2001; А. Залевська, 2002; В. Карасик, 2004; І. Касавін, 1999; Л. Короткова, 2001; М. Макаров, 2003; Д. Лух'єнбурс 1996; Г. Москальчук, 2003). Комунікативною одиницею вищого рангу, яка реалізує лінгвістичну та прагматичну стратегії мовної ситуації, є текст. Текст вивчається й у рамках аналізу його зовнішньої та внутрішньої структури, і з боку його прагматичної й соціолінгвістичної організації. Кожен текст, насамперед художній, є засобом спілкування. Художній текст є організованою, семіотичною комунікативною системою мовленнєвих одиниць, за допомогою яких розгортаються й конкретизуються думки, воля, почуття. Художній текст має свою інформативну наповненість, тобто висвітлює окремий фрагмент мовної картини світу з різним ступенем об'єктивності.

Стимулом для сучасних досліджень способів репродукції персонального дискурсу та суміжних із ними явищ у художньому тексті в лінгвістиці продовжують слугувати ідеї А. Палмера, В. Виноградова, М. Бахтіна, І. Бехти, К. Кусько, Л. Єльмслева, Є. Бенвеніста, Д. Бікертонна, Н. Максимова, Ю. Лотмана, П. Діксона, Е. Левінас, Ю. Кристевой, І. Труфанової, Н. Максимової, Г. Чумакова, А. Бенфілда, Л. Шелгунової, Р. Росса, З. Жовнірук, Н. Фрідмана й ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження дискурсної зони персонажа у фактурі художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікація у формі художнього тексту як процес пізнання людиною реального світу здійснюється творчим суб'єктом – автором тексту – і тим, для кого цей текст створюється – читачем. Тобто важливим є той факт, що «передача чужого мовлення має спеціальну мету й розрахована на третього, тобто на того, кому саме адресоване чуже слово» [6, с. 48]. Посередником і об'єктом

когнітивної діяльності автора-письменника й читача в художньому тексті є автор-наратор і персонаж – суб'єктні центри художнього світу. Поняття *персонаж* визначається з різних текстових підходів: персонаж – це «граматична особа» (текстолінгвістика), «літературний засіб» (літературна критика), «мовленнева позиція» (наратологія), «сема» (семіотика), «актант» (аналіз фабули), «несправжня особистість» (семантика можливих світів) [11, с. 38]. Обидва суб'єктні центри (наратор і персонаж) формують, за концепцією І. Бехти, дискурсні зони текстового комунікування – дискурсну зону наратора й дискурсну зону персонажа, де остання обіймає сегменти тексту, що передають різноманітні висловлення персонажів, репрезентовані в тексті способами та модифікаційними формами екзофазного (зовнішнього) й ендофазного (внутрішнього) мовлення. Персонажне мовлення ґрунтується на включенні мовленневої партитури іншої особи в дискурс власне наратора. Воно прогнозує іншу мовленнєву ситуацію: адресант не висловлюється сам про дійсність, а передає зміст висловлення адресатові мовлення [4, с. 249].

Із погляду змістових значень тексту і його компонентів мовлення персонажів надає висловленню двоїстого характеру, формує поліфонічну нарацію. Очевидною, з одного боку, є дискурсна зона наратора, тобто план мовця, з іншого – зона дискурсу персонажа, яка виокремлюється на тлі оповіді й через те є підпорядкована наратору. Між обома комунікативними площинами встановлюється одностороння залежність, формуються зв'язки детермінації, «за яких один член передбачає існування іншого, але не навпаки» [7, с. 28]. Тобто персонажний модус передбачає існування зони дискурсу наратора, а не навпаки. Новітні дослідницькі завдання лежать у площині з'ясування функцій системи мовленневих способів і форм дискурсної зони персонажа з урахуванням теперішньої парадигми функціоналізму в науці. Цікавими стають студії дискурсного простору художнього постмодернізму, в яких матеріалізується сфера мовлення персонажів [4, с. 248].

Конституантам сучасного художнього тексту не завжди властива однорідність структури. Таким гетерогенним утворенням є дискурсний простір персонажного модусу, який неповністю асимілюється з текстом нарації, а тому окреслюється в ньому як автономна побудова. У структурі та змісті літературного персонажа імплікується «маніфестація або екстеріоризація» мисленнево-мовленневої

діяльності [9, с. 36], яка вводиться в художньому тексті способами прямого мовлення, непрямого мовлення, невласне-прямого мовлення й вагомо впливає на читача. Способи передачі персонажного модусу – історично складений метод упровадження персонажного дискурсу у висловлення, який відображає міру його інформаційної точності та смислової повноти, з одного боку, і морфолого-синтаксичну структуру, цільову настанову, експресивне забарвлення – з іншого. Саме ці ознаки покладено в основу класифікації типів персонажного мовлення. Якщо сфера дії прямого мовлення – репрезентація автентичного, фактично вимовленого мовлення персонажа, виділення його з наративного плану в структурі художнього тексту, то для непрямого мовлення – оформлення персонажного висловлення або думок, а для невласне-прямого мовлення – показ внутрішнього світу персонажа, його переживань, сумнівів, емоцій. Відмінність між прямим і непрямим мовленням визначається місцем читача у сприйнятті персонажного модусу. Пряме мовлення зводить відстань між читачем і персонажем до мінімуму, створює ефект показу подій, а не їх повідомлення [1, с. 119–121]. При непрямому мовленні відчувається відсторонення від персонажів і їхніх висловлень. За призначенням це співвідносні конструкції персонажного мовлення, а за структурою вони двочленні, кожна з них об'єднує два мовні шари. У наративній структурі тексту їх своєрідність наголошується структурними, семантичними, синтаксичними і прагматичними рисами [1, с. 122].

Пряме мовлення – найпоширеніший самостійний спосіб об'єктивізації дискурсної зони персонажа. Як загальномовне явище пряме мовлення реалізується в усній комунікації, характеризується автентичністю мови адресанта. Визначаючи сутність прямого мовлення, дослідники виходять із різних методологічних принципів, виділяючи концепції прямого мовлення, згідно з якими воно є або дослівним передаванням мовлення персонажа, або відтворенням безпосереднього висловлення й передаванням думки, почуття, того, що не висловлене [10, с. 181–183]. Пряме мовлення може відтворювати внутрішнє мовлення від тієї особи, якій воно належить, або ж бути репрезентацією власне озвученого мовлення. Репрезентація озвученого мовлення персонажа – важлива особливість прямого мовлення, вона виокремлює його серед інших форм мовлення в дискурсній зоні персонажа,

робить чітким розуміння цього складного явища [1, с. 141].

Сутнісними ознаками прямого мовлення в дискурсній зоні персонажа є точна передача вимовленого вголос чи подумки висловлення персонажа зі збереженням його емоційних та експресивних рис через лексичні, інтонаційні, граматичні ознаки. Дієвість прямого мовлення в канві художнього тексту виникає й розвивається завдяки властивому цьому способу трансферу мовлення, наближенню до усного мовлення та вираженій персональності висловлення, що створює для письменника можливість мовленнєвої типізації й індивідуальності персонажів [1, с. 142–143].

Істотне значення для прямого мовлення персонажів, як і для усного мовлення, має типологія речень за їх безпосередньою комунікативною роллю та змістом пізнавально-емоційної настанови мовця. Наприклад:

“I suppose you are Mr. Matthew Cuthbert of Green Gables?” she said in a peculiarly clear, sweet voice. “I’m very glad to see you. I was beginning to be afraid you weren’t coming for me and I was imagining all the things that might have happened to prevent you. I had made up my mind that if you didn’t come for me tonight I’d go down the track to that big wild cherry-tree at the bend, and climb up to it to stay all night. I wouldn’t be a bit afraid, and it would be lovely to sleep in a wild cherry-tree all white with bloom in the moonshine, don’t you think?” [7, с. 24].

Ще однією формою реалізації персонажного мовлення є непряме мовлення. Непряме мовлення персонажа – «гіпотактична, бінарна конструкція, що вміщає одне висловлення, центр якого розташований у трансформі» [1, с. 175]. Існують загальні демаркаційні ознаки непрямого мовлення семантичного і структурного характеру. Граматичний – головний компонент конструкцій із непрямим мовленням, може складатись із двох або більше речень із різними типами зв’язку між ними.

Як спосіб персонажного висловлення в художньому дискурсі непряме мовлення характеризується тим, що передає його з деякими змінами. До нього вдаються, коли важливим є його зміст, закладена в ньому інформація. Непряме мовлення – форма співіснування дискурсних зон наратора й персонажа в межах тих чи інших граматизованих структур художнього твору. Наприклад:

“Mrs. Spencer said your place was named Green Gables. I asked her all about it. And she remarked there were trees around it. I was gladder than ever” [7, с. 57].

О. Єсперсен уважав непряме мовлення відтворенням точних слів, що будь-як прив’язані до обставин, у яких вони тепер застосовуються [8, с. 126].

Третьою формою передачі персонажного мовлення є невласне-пряме мовлення. Це мовно-художній прийом із широким спектром зображувальних можливостей, від репродукції сприйняття точки зору персонажа й до фрагментів його дискурсу – лексики, фразеології, синтаксичних структур, уведених у нарацію. Остання слугує гіпержанром, що охоплює різновиди художніх сюжетно-наративних висловлень, оформлених різними способами дискурсного викладу, невласне-прямим мовленням зокрема [1, с. 200–201].

Через невласне-пряме мовлення автор може вільно маніпулювати мовленням персонажа. Він може акцентувати лише на найвагомішому, потрібному для того, щоб визначити належність думки чи почуття персонажа. Невласне-пряме мовлення є засобом збереження первинного мовлення, що дає змогу стисло викласти зміст і передати індивідуальні ознаки і стиль персонажа.

Відповідно до типологізації невласне-прямого мовлення, яка здійснюється залежно від того, воно фактично висловлене чи це мовомислення, вчені виокремлюють два генетично-психологічні типи: зовнішнє та внутрішнє невласне-пряме мовлення. До першого типу належать приховане мовлення, тематичне мовлення, цитатне мовлення, колективне мовлення, мовлення в мовленні [1, с. 207]. Так, наприклад, приховане мовлення може передавати загальний зміст висловлювання, але обов’язково імплікує дійсне мовлення персонажа, надаючи сказаному особливого стилістичного забарвлення:

“When he reached Bright River there was no sign of any train; he thought he was too early. But, no, the five thirty train has been in and gone half an hour ago. So he tied his horse in the yard of the small Bright River hotel and went over to the station house” [7, с. 112].

Другий тип включає такі прийоми: внутрішні рефлексії, потік свідомості, колективні внутрішні та думку в думці [1, с. 208–209]. Використання останнього, наприклад, сприяє об’єднанню внутрішнього й зовнішнього мовлення, посилюючи структурно-семантичні зв’язки фактичного і прихованого мовлення:

“There were three plates laid, so that she thought Mailla must be expecting someone home with Matthew to tea; but the dishes were everyday dishes and there was only crab-apple preserves

and one kind of cake, so that the expected company could not be particular company” [7, с. 22–23].

Висновки з проведеного дослідження. Упровадження цих модифікацій художнього дискурсу в художні тексти значно диверсифікує типологію способів нарації, що, відповідно, проковує потребу їх поглибленого теоретичного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І.А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
2. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англомовній прозі ХХ століття / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
3. Бехта І.А. Мовне експериментаторство в англійській художній прозі ХХ століття: ендофазне пряме мовлення / І.А. Бехта // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія «Іноземні мови». – 2013. – Вип. 21. – С. 3–9.
4. Бехта І.А. Дискурсна зона персонажа у фактурі художнього тексту / І.А. Бехта. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 2012. – Вип. 29. – С. 248–250.
5. Виноградов В.В. О художественной прозе / В.В. Виноградов // Избранные труды. – М. : Наука, 1980. – С. 56–284.
6. Волошинов В.Н. Марксизм и философия языка / В.Н. Волошинов // Философия и социология гуманитарных наук. – СПб. : Acta – Нрекс LTD, 1995. – С. 330.
7. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Л. Ельмслев // Зарубежная лингвистика: новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1999. – Вып. 1. – С. 151.
8. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен ; пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. Б.А. Ильиша. – 2-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 338.
9. Gellay A. Narrative Crossing. Theory and Pragmatics of Prose Fiction / A. Gellay. – Baltimore ; L. : The John Hopkins University Press, 1987. – P. 63.
10. McHale B. Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Account / B. McHale // A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature. – 1978. – № 3. – P. 259.
11. Palmer A. Fictional Minds / A. Palmer. – Lincoln & L. : University of Nebraska Press, 2004. – 269 p.
12. Doležel L. Narrative Modes in Czech Literature / L. Doležel. – Toronto : University of Toronto Press, 1973. – P. 3.
13. Montgomery L. Anne of Green Gables : [книга для читання англійською мовою для студентів факультетів іноземних мов і філологічних факультетів] / L. Montgomery ; філологічна обробка тексту В.В. Євченко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 400 с.
14. Pascal R. The Dual Voice: Free Indirect Speech and its Functioning in the 19th Century European Novel / R. Pascal. – Manchester : Manchester University Press, 1977. – 290 p.
15. Phillis B. Character in Contemporary Fiction / B. Phillis // The Hudson Review. A Magazine of Literature and the Arts. – 2004. – Vol. LVI. – № 4. – P. 629–642
16. Potter J. Discourse Analysis / J. Potter, M. Wetherell // Rethinking Methods in Psychology. – L., 1995. – P. 80–92.
17. Zunshine L. Theory of Mind and Experimental Representations Fictional Consciousness / L. Zunshine // Narrative. – Ohio State University. – 2003. – Vol. 11. – № 3. – P. 270–291.

УДК 811.111:004:005.591.6

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ПОЯВИ Й РОЗПОВСЮДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ІННОВАЦІЙ

Кізіль М.А., к. філол. н.,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню екстралінгвальних факторів появи й поширення комп'ютерних інновацій в англійській мові. Інформатизація, комп'ютеризація англійськомовних країн і всього світового співтовариства, створення інтернет-сфери та кіберпростору, процеси глобалізації, експансії англійської мови, пріоритетність кодування її засобами понять і реалій комп'ютерно-опосередкованої дійсності є визначальними факторами появи й розповсюдження цієї групи інноваційної лексики в англійській мові.

Ключові слова: англійська мова, глобалізація, експансія, екстралінгвальні фактори, інтернет-сфера, кіберпростір, кодування, комп'ютерні інновації.

Статья посвящена исследованию экстралингвальных факторов появления и распространения компьютерных инноваций в английском языке. Информатизация, компьютеризация англоязычных стран и всего мирового сообщества, создание интернет-сферы и киберпространства, процессы глобализации, экспансии английского языка, приоритетность кодирования его средствами понятий и реальных компьютерно-опосредованной действительности являются определяющими факторами появления и распространения данной группы инновационной лексики в английском языке.

Ключевые слова: английский язык, глобализация, экспансия, экстралингвальные факторы, интернет-сфера, киберпространство, кодирование, компьютерные инновации.

Kizil M.A. EXTRALINGUAL FACTORS OF THE ENGLISH LANGUAGE COMPUTER INNOVATIONS' EMERGENCE AND SPREAD

The article is devoted to the investigation of the extralingual factors of the computer innovations' emergence and spread in the English language. Informatization, computerization of the English-speaking countries and the whole world community, the Internet-sphere and the cyberspace creations, the processes of globalization, expansion of the English language, priority of coding of the notions and realities of the computer-mediated reality by its means are considered to be the determining factors of emergence and spread of the computer innovations in the English language.

Key words: English language, globalization, expansion, extralingual factors, Internet sphere, cyberspace, coding, computer innovations.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть сфера комп'ютерних технологій стає одним із головних джерел поповнення англійської та інших мов світу інноваційними одиницями у зв'язку з появою великої кількості нових понять і реалій, які потребують мовного позначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англійськомовні комп'ютерні інновації стають об'єктом зацікавлення багатьох вітчизняних [2; 4; 7; 8; 9; 11] і зарубіжних лінгвістів [1; 3; 6; 13; 16], що зумовлено насамперед проникненням цих одиниць у різні сфери комунікації, життя й діяльності сучасної людини. Проте й дотепер у лінгвістиці остаточно не визначені ті екстралінгвальні фактори, що зумовлюють подібні процеси.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою статті є визначення екстралінгвальних факторів появи й розповсюдження англійськомовних комп'ютерних інновацій, а завданням – детальна характеристика цих факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відзначаємо, що, попри наявність великої кількості наукових праць, присвячених дослідженню інноваційних одиниць сфери комп'ютерних технологій, науковці надають різну характеристику цим одиницям, називаючи їх також по-різному. Отримуючи назви *інфонеологізмів* (від поняття «інформаційна революція» – “*informational revolution*”) [2, с. 51], *кібернеологізмів* (від поняття «кіберпростір» – “*cyberspace*”) [9, с. 33], *комп'ютерно-маркованої лексики* [11, с. 4], вказані одиниці використовуються для номінації нових понять сфери комп'ютерних технологій, понять і реалій різноманітних сфер повсякденного життя і професійної діяльності англійськомовних спільнот і світового співтовариства, існування яких опосередковано новітніми цифровими й інформаційними технологіями (напр., *BYOD (bring your own device) – the practice of allowing the employees of an organization to use their own computers, smart-*

phones, or other devices for work purposes; selfie – a photograph that one has taken of oneself, typically one taken with a smartphone or webcam and uploaded to a social media website; child supervision – when an older person, especially a parent, needs a tech-savvy kid to help him/her with computers or other electronic devices).

Уважаємо, що інноваційні одиниці на позначення понять і реалій, які з'явилися унаслідок поширення комп'ютерних технологій, є «багатофункціональними» одиницями, не закріпленими за однією визначеною сферою спілкування (наприклад, медичною, економічною тощо). Подібні одиниці можуть використовуватися в різних сферах одночасно. Багатофункціональний характер одиниць цього шару інноваційної лексики англійської мови визначається також тим фактом, що залежно від своїх функціональних і семантичних характеристик, контекстів використання вона може володіти як термінологічним, так і нетермінологічним значенням, бути елементами загальноживаного лексикону, розмовної лексики тощо.

На нашу думку, саме екстралінгвальні фактори сприяли появі, використанню та поширенню великої кількості англійськомовних комп'ютерних інновацій не тільки серед носіїв англійської мови, а й у всьому світі. До таких *екстралінгвальних факторів* варто зарахувати *інформатизацію, комп'ютеризацію* англійськомовних суспільств і всього світового співтовариства загалом, *створення та поширення Інтернет-сфери й кіберпростору*, а також *процеси глобалізації світової спільноти, експансії англійської мови, пріоритетності мовного кодування понять, реалій комп'ютерно-опосередкованої дійсності її засобами*.

Відзначаємо, що термін «*інформатизація*» було вперше використано в доповіді «Інформатизація суспільства», підготовленому в 1978 році групою французьких фахівців різних галузей на замовлення президента Франції Валері де Естена [6]. Указаний термін позначав процес використання інформаційних технологій для виробництва, переробки та збереження інформації, що починала постійно зростати і збільшуватися в ті часи в країнах Європи, США та Японії внаслідок інформаційної революції, переходу від концепції індустріальних суспільств до постіндустріальних та інформаційних, у яких інформація, знання, наукові розробки стають виробничими ресурсами й рушійними силами науково-технічного прогресу людства [5, с. 19].

Інформатизація стала можливою завдяки появі комп'ютерів, що забезпечували широкі можливості для роботи з інформацією, комунікації. Науково-технічний і соціокультурний прогрес був і залишається неможливим без інформатизації й комп'ютерів. Зумовлена науково-технічним прогресом і процесами інформатизації, здійснена наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, тотальна *комп'ютеризація* стала, на думку Л. Ленгеля, А. Томіка, «органічним і закономірним процесом, що докорінно змінив практично всі сфери життя сучасної людини» [16, с. 29]. Відзначаємо, що поняття «інформатизація» є більш широким і ємним, ніж поняття «комп'ютеризація». Інформатизація відбувалася на базі комп'ютеризації, була процесом формування нового автоматизованого середовища зародження інформації, знань, їх переробки, поширення та перетворення в потужну виробничу силу, матеріальний і соціокультурний потенціал і фактор прогресу людства.

Закономірним фактом і етапом науково-технічного й соціокультурного прогресу, процесів інформатизації та тотальної комп'ютеризації варто вважати, на думку М. Кастельса, також «поширення глобальної мережі Інтернет, масове використання її ресурсів, кіберпростору й віртуальної реальності, до яких залучено нині практично все людське співтовариство» [5, с. 30]. Зазначимо, що на початку 1997 року до мережі Інтернет було підключено близько десяти мільйонів комп'ютерів. У червні 2011 року кількість її постійних користувачів у світі становила більше ніж 2,4 млрд. осіб, більше ніж третина всього населення земної кулі користувалися її послугами у визначений час, у лютому 2013 року «споживачами» Інтернету було вже 3,2 млрд. осіб [14, с. 38]. Якщо обсяг інформації, реалізований через мережу Інтернет, у 1993 році становив лише 1%, то на 2000 рік ця цифра досягла вже 51%, а у 2007 році більше ніж 97% усієї телекомунікаційної інформації було передано через неї [15]. Право на доступ до мережі Інтернет було визнано ООН одним із невід'ємних прав людини, а відключення від неї вважається з 2011 року його порушенням [14, с. 36].

Із поняттям *Internet* тісно пов'язані широко розповсюджені нині поняття *cyberspace* (*кіберпростір*), *virtual reality* (*віртуальна реальність*). Під *кіберпростором* (поняття було введено американсько-канадським письменником-фантастом У. Гібсоном у новелі «Спалення Хром» у 1982 р.) розуміють сукупність інформаційних ресурсів, доступних через мережу

Интернет [17, с. 39]; усі системи комп'ютерних комунікацій і потоків інформації різної природи, що циркулюють у світових мережах [10, с. 17]. Важливість *кіберпростору* як штучно створеного середовища перебування сучасної людини, однієї з форм її соціальної взаємодії та способу зв'язку зі світом підкреслюють слова колишнього держсекретаря США Х. Клінтон, проголошені нею на щорічній конференції ОБСЕ у 2011 році: «Ми повинні визнати, що права людини в кіберпросторі заслуговують захисту такою самою мірою, що й права людини в реальному просторі» [10, с. 29]. Віртуальна реальність представлена сукупністю чуттєвих образів реальних об'єктів, суб'єктів і процесів різноманітної природи, створених за допомогою комп'ютерних технологій із дослідницькою чи будь-якою іншою метою (напр., розважальною, навчальною), що підлягають моделюванню та впливу з боку людини залежно від своїх характеристик і мети створення [17, с. 24].

Процеси інформатизації й загальної комп'ютеризації безпосередньо пов'язані з *глобалізацією* (від англ. *globus* – куля, *земна куля*, *глобус*; *global* – той, який має стосунок до земної кулі, *світовий*; *globalize* – перетворювати певне явище на глобальне; *globalization* – перетворення певного явища на світове, те, що стосується всієї земної кулі), під якою розуміють процес «всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації, утворення єдиного, цілісного міжнародного, економічного, правового та культурно-інформаційного простору, внаслідок якого відбуваються світовий розподіл праці, міграція й концентрація в масштабах усієї планети капіталу, робочої сили, виробничих ресурсів, стандартизації законодавчих, економічних і технологічних процесів, а також зближення й навіть злиття культур різних країн» [10, с. 11]. Глобалізація є об'єктивним процесом, який «має системний характер і охоплює всі сфери життя» [5, с. 39].

І хоча процес глобалізації фактично розпочинається ще в другій половині ХХ століття, особливих темпів він набирає саме в останні десятиліття ХХ століття й на початку ХХІ століття. Цей факт пов'язують із падінням «залізної завіси», інтеграцією Китаю у світову економіку, а також швидким розвитком і масовим поширенням комп'ютерних технологій, завдяки яким з'явилася можливість доступу до будь-якої інформації у світі [10, с. 13]. Саме завдяки розвитку комп'ютерних технологій і поширенню всесвітньої мережі Інтернет, загальному доступу до її неви-

черпних ресурсів світ починають називати «*global village*» [10, с. 16], тобто «глобальне селище».

Визначений термін був уперше використаний у творах канадського науковця, літературного критика й письменника М. Маклюєна (*The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man, 1962; Understanding Media, 1964*) для опису нової комунікаційної та соціокультурної ситуації, внаслідок яких земну кулю нібито «стиснуто» до розмірів селища в результаті існування електронних засобів зв'язку, які надають можливість миттєво передавати інформацію з будь-якого континенту на інший. Сьогодні термін «*global village*» застосовується як метафора, що описує всесвітню мережу Інтернет, можливість зв'язку й постійного спілкування між людьми з різних куточків світу [13, с. 17]. Оскільки в мережі Інтернет фізична відстань між співбесідниками не відіграє істотної ролі для спілкування, люди можуть бути залучені до справ одне одного, внаслідок чого може відбуватися їх зближення, поява спільних думок, ідей, світоглядних позицій, що також сприяє процесам всесвітньої інтеграції та глобалізації.

Неабияку роль у визначених процесах відводять англійській мові, що нині є «не просто мовою міжнародного спілкування, а однією з домінуючих мов світу, роль якої невпинно зростає в ньому» [3, с. 36]. Універсальний характер англійської та її статус світової мови американський лінгвіст Дж. Беннет пояснює низкою причин екстралінгвального й суто лінгвального характеру:

1) є мовою двох найсильніших держав світу (США та Великобританії), що посилює її значущість у світі;

2) є основним засобом міжнародної комунікації;

3) у ній спостерігається щільна концентрація німецьких, французьких і латинських запозичень, що полегшує процес її засвоєння й вивчення європейцями;

4) відрізняється великою кількістю односкладних слів, що полегшує їх вимову та процес запам'ятовування;

5) характеризується простою системою флексій і логічним синтаксисом [12, с. 12].

Англійська мова є сьогодні рідною для п'ятисот мільйонів людей у дванадцяти країнах світу, другою мовою шестисот мільйонів осіб, офіційною та напівофіційною мовою ще декількох сот мільйонів людей у всьому світі. Отже, у світі існує нині приблизно 1,4 млрд.

осіб, які розмовляють англійською мовою [13, с. 14].

Експансіонізм англійської мови натеper є безпрецедентним явищем. Цьому сприяє не тільки популярність англійської у світі й набуття нею статусу “*Lingua Franca*”, під якою розуміють «мову міжнародного спілкування, що постійно використовується носіями різних (інших) мов і лінгвокультур у всьому світі» [12, с. 45]. Провідна роль США в розробці та подальшому процесі розвитку й удосконалення сфери інформаційних (комп'ютерних) технологій сприяла особливій ролі англійської мови в інтернет-комунікації, яка стала не просто її засобом для представників англійськомовних спільнот, а і своєрідним комунікативним стандартом для різних націй і лінгвокультур. Створення нового мовного коду інтернет-ресурсів і комп'ютерної індустрії перетворили англійську на мову, з якої запозичуються одиниці на позначення різноманітних понять, реалій, фрагментів комп'ютерно-опосередкованої дійсності сучасної людини в різні мови світу (напр., укр. – *диск, чат, інсталяція*; рос. – *геймер, хакер, кликать*; нім. – *Benutzer, Benutzername, benutzerfreundlich*; франц. – *cache mémoire, ordinateur, cyberespace* тощо). Як свідчать наведені приклади, окрім термінів, до комп'ютерного лексикону інших мов світу потрапляють також англійськомовні комп'ютерні інновації, які закріплюються в них, підлягаючи процесам адаптації згідно з орфографічними, фонетичними, морфологічними, синтаксичними законами цих мов. Подібне проникнення одиниць також сприяє закріпленню комп'ютерних інновацій у самій англійській мові, набуттю нею статусу *Lingua Franca*.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, до екстралінгвальних факторів появи й розповсюдження англійськомовних комп'ютерних інновацій у різних сферах комунікації зараховуємо інформатизацію, комп'ютеризацію англійськомовних спільнот і світового співтовариства загалом, створення та поширення інтернет-сфери й кіберпростору, а також процеси глобалізації, експансії англійської мови і пріоритетність кодування понять, реалій і фрагментів комп'ютерно-опосередкованої дійсності її засобами.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в детальному аналізі інтралінгвальних (суто лінгвістичних) факторів поширення означених одиниць в англійській мові та мовленні, визначенні й дослідженні комунікативних сфер їх використання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глазырина А.И. Компьютерный подъязык: термины, жаргонизмы, профессионализмы / А.И. Глазырина // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». – 2013. – Вып. 82. – С. 77–80.
2. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю.А. Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 228 с.
3. Иванов Л.Ю. Язык интернета: заметки лингвиста / Л.Ю. Иванов // Словарь и культура русской речи. – М. : Азбуковник, 2000. – С. 35–45.
4. Ільченко О.М. Антропоцентризм комп'ютерних неологізмів: лінгвокогнітивний аспект / О.М. Ільченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2003. – № 6. – С. 406–409.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
6. Касумова М.Ю. Компьютерный дискурс как полиаспектная разнородность речи / М.Ю. Касумова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rusistica.ru/articles.php?article_id=5.
7. Лазебна Н.В. Структурно-семантичні і функціональні особливості комп'ютерної термінологічної лексики з образним компонентом у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Н.В. Лазебна. – Запоріжжя, 2013. – 212 с.
8. Махачашвілі Р.К. Динаміка англомовної інноваційної логосфери комп'ютерного буття : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / Р.К. Махачашвілі. – Одеса, 2013. – 400 с.
9. Стрельбіцька Л. Інтернет як полігон розвитку природної мови / Л. Стрельбіцька // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2005. – № 538. – С. 33–38.
10. Чернов А.А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы : [монография] / А.А. Чернов. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2003. – 232 с.
11. Чирвоний О.С. Комп'ютерний лексикон сучасної англійської мови: структурний, семантичний, функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.С. Чирвоний. – Одеса, 2009. – 20 с.
12. Bennet J.C. The Anglosphere Challenge: Why the English-Speaking Nations Will Lead the Way in the Twenty-First Century / J.C. Bennet. – Chicago : Rowman & Littlefield Publishers, 2007. – 354 p.
13. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 272 p.
14. Gilliam J. The Internet is My Religion / J. Gilliam, L. Endres. – N. Y. : NationalBuilder, 2015. – 208 p.
15. Hilbert M. The World's Technological Capacity to Store, Communicate, and Compute Information / M. Hilbert and P. López [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sciencemag.org/content/suppl/2015/02/08/sciencemag.1200970.DC1/Hilbert-SOM.pdf>.
16. Lengel L. Computer Mediated Communication / L. Lengel, A. Tomic. – London : Sage Publication Group, 2004. – 272 p.
17. Whittaker J. The Cyberspace Handbook / J. Whittaker. – L. : Routledge, 2004. – 322 p.

УДК 811.161.1+811.161.2:367

ЭКСПРЕССИВНЫЙ СИНТАКСИС УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ КАК КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Козак Р.В., к. филол. н., доцент

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко

В статье акцентируется на необходимости когнитивно-дискурсивной парадигмы, обусловленной естественным интересом ученых к основам процесса освоения реальности, переработки и передачи информации с целью влияния на сознание человека. Сфера действия экспрессивного синтаксиса в коммуникативно автономных синтаксических единицах ограничивается внутренними рамками предложения. В дискурсивно связанном высказывании экспрессивный синтаксис направлен во внешнее значение предложения. Как когнитивно-дискурсивное явление экспрессивный синтаксис появляется и продуцируется по диалектическому закону единства и борьбы противоположностей – имплицитному и эксплицитному. Такой синкретизм является отображением противоречия между формой синтаксической единицы и ее смыслом.

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивная парадигма, экспрессивный синтаксис (ЭС), антропоцентрический подход, системно-языковое явление, имплицитный, эксплицитный.

У статті зроблено акцент на необхідності когнітивно-дискурсивної парадигми, зумовленої природним інтересом учених до основ процесу засвоєння реальності, переосмислення й передавання інформації з метою впливу на свідомість людини. Сфера дії експресивного синтаксису в комунікативно автономних синтаксичних одиницях обмежується внутрішніми чинниками речення. У дискурсивно зв'язаному висловлюванні експресивний синтаксис спрямований на зовнішнє значення речення. Як когнітивно-дискурсивне явище експресивний синтаксис з'являється і продукується за діалектичним законом єдності й боротьби протилежностей – імпліцитним і експліцитним. Такий синкретизм є відтворенням суперечності між формою синтаксичної одиниці та її смислом.

Ключові слова: когнітивно-дискурсивна парадигма, експресивний синтаксис (ЕС), антропоцентричний підхід, системно-мовне явище, імпліцитний, експліцитний.

Kozak R.V. EXPRESSIVE SYNTAX AS A COGNITIVE AND DISCOURSE PHENOMENON (CASE STUDY OF THE UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES)

In the article it is accentuated on the need cognitively-diskursnoy for the paradigm, caused by the natural interest of scientists in the bases of the process of the mastery of reality, processing and peredavaniya of information for the purpose of influence on the consciousness of man. Sphere of influence ES in the communicatively autonomous syntactic units is limited to the internal framework of proposal. To diskursno connected statement ES it is directed into the external value of proposal. As cognitively-diskursnoe phenomenon ES appears and is produced according to the dialectical law of the unity and conflict of opposites – of implicit and explicit. This syncretism is mapping contradiction between the form of syntactic unit and its sense.

Key words: cognitive-discursive paradigm, expressive syntax, anthropocentric approach, system-linguistic phenomenon, implicit, explicit.

Постановка проблемы. Современная лингвистика изучает конструкции экспрессивного синтаксиса (далее – КЭС) не только на формально-синтаксическом, семантико-синтаксическом, коммуникативном уровнях, но и на когнитивно-дискурсивном. Это позволяет и комплексное описание КЭС, и исследования в связи с переориентацией науки о языке с внутреннего устройства языковой структуры на выявление тех признаков, каким образом язык выражает отношения, существующие в действительности, включая человеческий, личностный фактор. Антропоцентрическая парадигма на первое место выдвигает человека и его язык, поэтому в центре любого лингвокультурологического исследования находится человек как создатель и носитель

языка, следовательно, можно утверждать, что в центре оказывается человек с национальным языком и этнической культурой. Интересным в этом плане представляется исследование восточнославянских языков, носители которых имеют много сходств и не меньше различий. Каждый конкретный язык восточнославянского языкового пространства (украинский, русский, белорусский) представляет собой самобытную систему, накладывающую свой национальный отпечаток на сознание его носителей и формирующую их языковую картину мира. Для лингвистических исследований последнего времени, как и для всей гуманитарной науки, характерен переход от рассмотрения довольно простых, изолированных объектов исследования к более

сложным и иерархически организованным. Центральным понятием концепции человека становится понятие картины мира. Картина мира, отображающая культурное познание, как отмечают специалисты в области психосемантики, «представляет собой сложное, многоуровневое образование, которое вбирает в себя и сознаваемые, и несознаваемые пласты познания», характеризуется не только разноразноуровневостью построения и различной степенью осознанности ее составляющих, но и разной степенью их адекватности бытию [7]. При изучении закрепленного в определенном языке описания мира одним из направлений исследования является рассмотрение закономерностей организации действительности, предпочитаемых данным языком, как самим его строем, так и национально-культурным сознанием его носителей. Рациональное и субъективное в аспекте человеческого языка неразрывно связано с явлением экспрессивности, характерной для процесса речетворчества.

Анализ последних исследований и публикаций. Методологической основой исследования являются лингвистические труды по вопросам синтаксической экспрессивности дискурса в когнитивно-дискурсивной парадигме, а также по анализу проблем порождения, функционирования, восприятия экспрессивности дискурса с учетом антропоцентрической направленности лингвистической науки. Среди них особенно важны для нас работы, авторами которых являются отечественные и зарубежные лингвисты: Н. Арутюнова, Н. Бахтин, И. Бехта, Э. Бенвенист, А. Вежбицкая, Т. ван Дейк, В. Демянков, С. Жаботинская, В. Карасик, Ю. Караулов, М. Полужин, Г. Почепцов, Е. Селиванова, Дж. Серль, И. Шевченко, Е. Шейгал, Д. Шифрин и др.

Постановка задачи. Исходя из этого, целью исследования является необходимость доказать, что каждый язык характеризуется экспрессивными синтаксическими средствами, которые формируются на когнитивно-дискурсивном уровне. Достижению цели способствует решение следующих задач: определение методологической основы исследования; обоснование необходимости описания когнитивных особенностей экспрессивного синтаксиса; анализ КЭС, функционирующих в дискурсах украинского и русского языков.

Изложение основного материала исследования. В системе революционного пово-

рота внимания гуманитариев к человеку и развитию антропоцентрического подхода к изучению языка и речи стремительное развитие в украинском и русском языкознании получили исследования⁷ в которых человеческий фактор занимает доминантную позицию: ведущими стали проблемы выявления закономерностей лингвосемиотического освоения человеком окружающего материального мира и информационного пространства, стратегического строения коммуникации для реализации человеческих нужд, структурирования необходимой для коммуникантов среды. Необходимость когнитивно-дискурсивной парадигмы обусловлена естественным повышением интереса ученых к когнитивным основам процесса освоения реальности, процессам переработки и трансформации информации с целью влияния на человеческое сознание, формирования языковой личности, а также тем, как созданные ею в коммуникативных системах информационные потоки преобразуются в сложный системный продукт – дискурс.

Из многообразия дефиниций дискурса мы используем наиболее подходящее для нашей темы определение: «*Дискурс* (от фр. discours – речь, с лат. discursus – блуждать, разветвление, разрастание, круговорот) – 1) связный текст в контексте многочисленных сопутствующих фоновых составляющих – онтологических, социокультурных, психологических и др.; текст, заглубленный в жизнь; 2) замкнутая целостная ситуация (действие), составными которой являются коммуниканты и текст как знаковый посредник, обусловленная разнообразными факторами, выполняющими роль посредника общения и понимания (социальными, культурными, этническими др.); 3) стиль, подъязык речевого общения; 4) образец речевого поведения в определенной социальной сфере, имеющий определенный набор переменных» [8, с. 120–121].

Одно умение находить «свои», выразительные и эмоциональные слова еще не делает дискурс живым, если человек не владеет секретами экспрессивного синтаксиса. Ведь слова надо уметь расставить, выстроить из них такие предложения, которые позволяли бы использовать разнообразные интонации, выделить какие-то части высказывания восклицаниями, подчеркнуть логическими ударениями, наконец, умело расставить паузы, чтобы достичь определенной цели. На письме для этого служат знаки препинания, а в устной речи – эмфатическая интонация (от

греч. эмфазис – указание, выразительность). Однако и то и другое определяется синтаксическими особенностями высказывания, что считаем основным в дискурсе. Ведь синтаксис обладает огромными выразительными возможностями, позволяющими реализовать прагматические задачи высказывания.

На современном этапе развития лингвистического знания о речевом воздействии и прагматической направленности высказывания актуальность исследования категории экспрессивного синтаксиса (далее – ЭС) обуславливается её исключительной значимостью как в процессе организации письменного, так и в процессе построения устного дискурса. Считаем, что с помощью категории ЭС реализуется одна из основных коммуникативных задач дискурса – воздействие на мысли адресата при интерпретации высказывания говорящего. Именно ЭС «содействует цели речевого сообщения, обеспечивая воздействие текста на реципиента» [6, с. 185]; именно ЭС определяет потенциальную возможность любого дискурса оказывать некое воздействие на сознание и поведение того или иного получателя информации. Однако стоит заметить, что вопрос об уточнении лингвистической сущности ЭС и сопряжённых с ним понятий в украинском и русском языкознании связан с некоторыми сложностями в связи с абстрактной сущностью рассматриваемых явлений, что также в определённой мере усугубляется «издержками» метаязыка лингвистики.

В современной украинской и русской лингвистической литературе представлены разнообразные исследования, в которых изучение экспрессивности ведётся с различных позиций и в рамках одновременно нескольких теорий, что может быть объяснено многогранностью и сложностью данного явления. В результате анализа теоретических работ, посвящённых интересующему нас вопросу, представляется возможным сделать вывод о том, что явление экспрессии можно трактовать исходя из принципиального различия функционального (речевого) и системно-структурного аспектов языка. Так, в первом случае экспрессивность приравнивается к выразительности и рассматривается как свойство речи, являясь функциональной категорией, проявляющей себя в коммуникативном акте, конструктивным приёмом, повышающим выразительные возможности дискурса [3, с. 90; 10, с. 78]. Во втором случае экспрессивность оценивается как языковое явление, семантический при-

знак слова. Таким образом, вопрос сводится к выделению языковой и речевой экспрессии. С этой точки зрения справедливым представляется замечание Л. Кругликовой о том, что «термин «экспрессивность речи» шире, чем термин «экспрессивность языковых средств», так как экспрессивность речи ... проявляется в результате использования средств языка, входящих во все области языковой структуры» [4, с. 52–53]. Очевидно, что языковая экспрессия, будучи обусловленной экспрессивной функцией языка, находит своё реальное выражение в дискурсе. Исходя из вышесказанного, считаем справедливыми высказывания о некой потенциальности синтаксических экспрессивных единиц и о первостепенности речевой экспрессии.

Признавая многогранность экспрессивности, стоит отметить, что градация этой категории не заканчивается выделением её речевой и языковой разновидностей, но и на данном этапе предполагает двоякую трактовку – в узком и широком понимании. Так, в узком смысле экспрессивность определяется как увеличение степени проявления признака референта [12], а также усиление качества или количества сигнала [9] и противостоит совокупности нейтральных средств [5]. Слова и фразеологизмы, наделённые экспрессивными свойствами, легко обнаруживаются при сопоставлении с их нейтральными эквивалентами, но выявляют свою сущность в предложении. Экспрессивность в широком понимании есть не что иное, как «выразительность, то воздействие, которое оказывают на чувственную сферу человека некоторые языковые единицы» [4, с. 55].

Опираясь на результаты анализа теоретических исследований по теме, считаем правомочным признать именно КЭС основной составляющей категории экспрессивности. Наша интерпретация основывается на том, что экспрессивность «в общем случае есть усиление качества или количества сигнала» [9, с. 122].

Однако, принимая во внимание вышесказанное о лингвистической природе категории экспрессивности, необходимо, на наш взгляд, избежать неупорядоченности в представлениях о КЭС, поскольку нет на сегодняшний день ни в украинском, ни русском языкознании работ, в которых были чётко перечислены и описаны рассматриваемые нами экспрессивные синтаксические единицы.

Разграничение экспрессивных и неэкспрессивных синтаксических единиц оправ-

дано проводиться на основани наявності компонента інтенсивності і образності: якщо відбувається інтенсифікація оцінки або в дійство вступає елемент образності, то оцінці обов'язково підключається емоція і висловлювання стає експресивним [11, с. 120; 13, с. 114; 14, с. 7]. Відносно речової емоційної оцінки можна передположити, що така різновидність завжди експресивна. Подібний ефект також досягається за рахунок категорії образності і того, що «в плані позначаючого особливо важливі рідкі слова і слова, що виступають в незвичайних поєднаннях» [1, с. 182].

Відомо, що ЕС також тісно пов'язаний з категорією модальності, а категорія модальності безпосередньо пов'язана з прагматичною орієнтованістю всього висловлювання, що впливає на структуру дискурсу і вибір лінгвістических засобів його побудови. В деяких роботах дані поняття отождествляються, що представляється неоправданим. Внаслідок цього, пропонуємо розглядати споріднені поняття диференційовано. Під прагматическим аспектом дискурсу ми розуміємо його «функціональну спрямованість, тобто орієнтацію на виконання якоїсь певної наперед визначеної мети спілкування» [2, с. 16]. Хоча в лінгвістическій до сьогодення немає загальноприйнятої точки зору по багатьох питаннях розуміння категорії модальності, багато дослідників єдинодушно визнають існування об'єктивної (онтологіческої) модальності, що стосується повідомлення в план реальності/нереальності, і суб'єктивної (персуазивної), що проявляється суб'єктивно-оціночними відносинами говорящого. При цьому підкріплюється той факт, що суб'єктивна модальність набуває на об'єктивне зміст мовних одиниць. Виходячи з розуміння модальності, при якому враховується суб'єктивно-оціночний ознак, під модальною функцією мовних одиниць, що підтримуються стилістическими прийомами, цілеспрямовано розглядати роль мовних засобів в реалізації концепції автора, такими і є КЭС.

Серед КЭС, що функціонують в українському і російському мовах і забезпечують реалізацію цілей висловлювання в дискурсі, ми виділяємо, зокрема, *прантезу, еліпсис, парцеляцію, повтор, риторическі питання і вигукання, умовчання, присоединительні конструкції, сегменти*. Розглянемо деякі з перерахованих конструкцій ЕС.

Як ми вже підкріплювали вище, враховуючи той факт, що сучасна лінгвістика формується в цілому як антропологіческа, а дослідження лінгвістических процесів передполагає врахування мовної особистості, ми розглядаємо *прантетическі конструкції* в українському і російському мовах як втілення об'єктивної і суб'єктивної модальності на когнітивно-дискурсивному рівні і вважаємо, що такі конструкції є, зокрема, засобом вираження об'єктивної модальності, що втіленої в дискурсивно-інформаційному плані, виражають відносина до певного дійства, ситуації, що розглядається в основному повідомленні. В залежності від відносин експресивної прантези з когнітивно-дискурсивним планом, виділяємо два способи об'єктивної модальної координації: а) експліцитну; б) імпліцитну. Прантетическі конструкції як структури ЕС можуть виражати і суб'єктивну модальність, якщо говорящий висловлює оцінку повідомляемого. Такі конструкції розділяємо наступним чином: а) прантези раціональної оцінки і б) прантези експресивної оцінки. Наприклад: *За цей час я встигла намалювати купу картинок, написати книжку сумних віршів, позити чотири місяці в селі (більше діваюся не було куди – квартира «закінчилася») із батьками та бабусею чоловіка, яких я любила (і завжди люблю – Царство їм Небесне!) і які любили мене (Ірен Роздобудько) // І взагалі веселий (тобто мажорний) і класний (тобто помітний) чувак. С почуттям юмора, і все таке. Так сказав мій брат. Тому що коли його горбатий «Запорожець» (або як брат його називає «Запор») відмовився їхати в зовсім невеличку горілку, що є на Пушкінській, то негр вийшов і весь, як був, в білому – став горбатий «Запорожець» мого брата в горілку толкати (Татьяна Соломатина).*

Одною з особливих модальних функцій прантези на когнітивно-дискурсивному рівні є можливість створення двох паралельних речових планів, причому другим речовим планом дається можливість відобразити національну специфіку експресивності дискурсу, передати почуття говорящого, його реакцію на дійствителіність, відкрити багатий внутрішній світ, складності взаємодій. В функціонуванні прантетических конструкцій в українському і російському мовах проявляються системні особливості дискурсу.

Еллипис как конструкция ЭС в украинском и русском языках – пропуск в предложении слова, которое легко подразумевается из контекста: *Стояла лагідна, тиха погода... І раптом грім... Чому раптом грім? ... звідки?... (Олег Черногуз) // Какой-то странный страх в горле. И даже под коленками страх. На велосипеде с горки не так страшно (Татьяна Соломатина). Сознательный пропуск сказуемого в таких предложениях создает особый динамизм речи, так что «восстановление» пропущенных глаголов было бы неоправданным.*

Особая конструкция ЭС в украинском и русском языках – *умолчание*, т. е. сознательная незавершенность предложения, недоговоренность. Например: *Він ніколи собі так не дозволив би висловлюватися... Особливо при дамах... дуже вродливих дамах... Просто дуже... Які коштували мені великих грошей... якщо навіть... Ну, якщо навіть на Кудрика дихатимуть і почнуть його пудрити... Я наказав пудрити знизу... Від самих... (Олег Черногуз) // Я вообще-то не очень люблю рестораны. А вы любите китайскую лапшу? Это моя любимая! А ещё... (Татьяна Устинова).*

Говорящий как бы дает возможность слушателю задуматься и самому продолжить мысль. Умолчание раскрывает широкий простор для подтекста: на месте паузы можно предположить различный комментарий. В эмпатической речи используются приемы, нарушающие замкнутость предложения; речь становится прерывистой, незавершенной.

Широко используются в экспрессивном синтаксисе в украинском и русском языках *присоединительные конструкции*, воспроизводящие устную речь в ее живой непосредственности. Под присоединением понимается добавление к основному высказыванию дополнительных сообщений, пояснений, уточнений, возникающих в сознании не одновременно с основной мыслью, а лишь после того, как она сформировалась. Например: *Калина якраз є: вчора, слава Богу, від застуди гарну гілочку в бабці на ринку придбала. Всі ягідки – круглі, цілі. І такі пурпурово-прозорі, що аж у роті кисло стає, як подивився (Ірен Роздобудько) // Со мной у тебе стільки проблем!... Я пиво пью. Курю еще (Татьяна Устинова).*

Особая экспрессивность в украинском и русском языках присуща *парцелляциям*, понимаемой как членение предложения, при котором содержание высказывания реализу-

ется не в одной, а в двух или нескольких интонационно-смысловых речевых единицах, следующих одна за другой после разделительной паузы (после точки, вопросительного или восклицательного знака). Например: – *Я тебе дуже люблю... Душею, серцем... Я говорити гарних слів не вмю. Коли люблять, не говорять про кохання. Тоді просто відчують його. Усіма фібрами душі і серця, – шепотів і собі Миронович (Олег Черногуз) // – Хочешь, вечером в ресторан пойдём, а? – предложил Степан. Чувство вины требовало какого-то выхода. – В какой-нибудь ... итальянский. Где макароны подают (Татьяна Устинова).*

Одним из компонентов, участвующих в экспрессивном насыщении парцеллированных конструкций, является специфическая интонация, то есть такое ритмомелодическое оформление высказывания, которое способствует не только смысловой, но и экспрессивной актуализации отдельных компонентов. В такой конструкции пауза обозначает переход от менее значимой части высказывания к более значимой, при этом наиболее важный компонент оказывается выделенным в дискурсе не только позиционно, но и интонационно. Ритмомелодическое оформление парцеллированных конструкций (паузы, логическое ударение) подчеркивает естественность речевого членения дискурса, создает динамичность повествования, повышает его убедительность, раскрывает национальную специфику.

Активно функционируют в дискурсах в украинском и русском языках экспрессивные *сегментированные конструкции*, или конструкции с двойным обозначением, состоящие из двух частей: первая часть (сегмент, то есть отрезок), находящаяся в начале предложения или текста и выраженная, как правило, именительным падежом существительного или словосочетанием во главе с этой формой, называет лицо или предмет, которые во второй части (в последующем тексте) получают второе обозначение в форме местоимения. Например: *Хмари... Клуби хмар падали на землю... Просто з неба... Не знаю, чи вони сміялися, чи вони просто реготали. Але хмари від сміху заповзали під куці... Заповзали, бо їм не було місця на небі. Вони не знали, куди їм від того сорому подітися... (Олег Черногуз) // Борька! О его существовании Люда узнала, едва сделав в жизни первые шаги. Если кто и бессмертен на свете, то это он. Каждый год Борька воплощается наново, бледный и нежный, как молодой месяц, и растёт, и*

пухнет, и заполняет к осени весь свой сарай (Олег Зайончковский).

Как показывают приведенные примеры, сегмент может образовать самостоятельное предложение, может входить в состав последующего предложения, но и в этом случае высказывание членится на две части, которые разделяются паузой, что создает экспрессивность речи.

Чтобы проиллюстрировать экспрессивность приема сегментации, проведем небольшой эксперимент, сопоставив три варианта одного и того же по содержанию предложения: *Хто такі націоналісти?; Хто вони, націоналісти?; Націоналісти. Хто вони?// Кто такие националисты?; Кто они, националисты?; Националисты. Кто они?* Нетрудно увидеть, что наибольшей выразительностью обладает последний вариант: высказывание, расчлененное на две части с разделительной паузой между ними, легче и доходчивее воспринимается по этим частям, чем целиком. Анализ таких конструкций подтверждает, что, кроме функции логико-семантического подчеркивания, сегментированные конструкции выполняют функцию создания экспрессии. Большое значение при этом имеет своеобразное интонационное и ритмомелодическое оформление сегментированных конструкций. Самостоятельное логическое ударение, возникающее в сегменте, выполняя свою основную – выделительную – функцию, в зависимости от контекста и ситуации, приобретает и эмоциональное, и психологическое значение для носителя языка.

Выводы из проведенного исследования.

Таким образом, можем утверждать, что любые процессы экспрессивного синтаксиса и в украинском, и в русском языках так или иначе связаны с антропогенной активностью, потому что они являются результатом образно-ассоциативного и прагматического мышления человека, одним из выявлений которого есть аналогии между концептуальной сущностью в мегаконцепте ЧЕЛОВЕК. Конструкции экспрессивного синтаксиса, выступая инструментом познания человеком украинской или русской действительности и воплощения мировосприятия человека, становятся неизменным доказательством того, что они – когнитивно-дискурсивное явление. Перспективой дальнейших исследований может стать полный анализ когнитивно-дискурсивной

парадигмы каждой из конструкций экспрессивного синтаксиса украинского и русского языков, что будет основой для их комплексного и сравнительного описания.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Арнольд И.В. *Стилистика. Современный английский язык: [учебник для вузов]* / И.В. Арнольд. – М.: Наука, 2004. – 383 с.
2. Гальперин И.Р. *Текст как объект лингвистического исследования* / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Горделий З.П. *Параметры описания текстовой модальности* / З.П. Горделий. – М.: Издательство МГПИ иностранных языков имени Мориса Тореза, 1990. – Вып. 365. – С. 86–93.
4. Кругликова Л.Е. *Структура лексического и фразеологического значения* / Л.Е. Кругликова. – М.: Издательство МГПИ, 1988. – 83 с.
5. Майданова Л.М. *Очерки по практической стилистике* / Л.М. Майданова. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1987. – 182 с.
6. Маслова В.А. *Некоторые онтологические аспекты эмотивности текста. Язык и эмоции: сб. науч. тр.* / В.А. Маслова. – Волгоград: Изд-во Перемена, 1995. – С. 184–191.
7. Петренко В.Ф. *Анализ динамики общественного сознания* / В.Ф. Петренко, О.В. Митина. – Смоленск: Изд-во СПИ, 1997. – 320 с.
8. Селіванова О.О. *Лінгвістична енциклопедія* / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Телия В.Н. *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц* / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
10. Филонова Ю.Ю. *Когнитивные и прагмалингвистические особенности опосредованных деловых переговоров на морском транспорте (на материале английского языка): дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социалингвистика, психолінгвістика»* / Ю.Ю. Филонова. – Краснодар: Краснодарский гос. ун-т, 1998. – 214 с.
11. Хантакова В.И. *Синонимия эмоционально-экспрессивных предложений оценочной семантики* / В.И. Хантакова // *Проблемы лингвистического анализа текста: коммуникативно-прагматический аспект.* – Иркутск: Издательство Иркутского государственного педагогического института иностранных языков им. Хо Ши Мина, 1990. – С. 120–125.
12. Шаховский В.И. *Экспрессивность и оценка – компоненты детонации: образные и экспрессивные средства языка* / В.И. Шаховский. – Ростов-на-Дону: Ростовский государственный педагогический университет, 1986. – 354 с.
13. Ягубова М.А. *Основные проблемы исследования оценки* / М.А. Ягубова // *Филология.* – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1996. – С. 110–117.
14. Якушина Р.М. *Динамические параметры оценки: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык»* / Р.М. Якушина. – Уфа, 2003. – 24 с.

УДК 811.111

IMPLICIT SPEECH ACTS IN TERMS OF COGNITIVE AND PRAGMATIC APPROACH

**Kuznyetsova G.V., Candidate of Philology,
Associate Professor
Zhytomyr Ivan Franko State University**

Целью статьи является определение совокупности прагматических и когнитивных факторов, общих для разных видов имплицитной речи, для установления конкретных когнитивных процессов, с помощью действия которых авторы могут использовать и предвосхищать текстовые эффекты, создаваемые этими видами имплицитной речи.

Ключевые слова: художественный дискурс, когнитивный процесс, имплицитная речь, имплицитный речевой акт.

Кузнєцова Г.В. ІМПЛІЦІТНІ МОВНІ АКТИ В ТЕРМІНАХ КОГНІТИВНОГО І ПРАГМАТИЧНОГО ПІДХОДІВ

Метою статті є визначення сукупності прагматичних і когнітивних чинників, спільних для різних типів імпліцитного мовлення, для виокремлення конкретних когнітивних процесів, за допомогою дії яких автори використовують і передбачають текстові ефекти, створювані цими видами імпліцитного мовлення.

Ключові слова: художній дискурс, когнітивний процес, імпліцитне мовлення, імпліцитний мовний акт.

Kuznyetsova G.V. IMPLICIT SPEECH ACTS IN TERMS OF COGNITIVE AND PRAGMATIC PERSPECTIVES

The study is aimed at the determining a set of pragmatic and cognitive qualities which are similar to different types of implicit speech acts with the view of finding some common cognitive processes that enable authors use and foresee text effects created by them.

Key words: belle-lettres text, cognitive process, implicit speech, implicit speech act.

Problem statement and its connection with important scientific and practical tasks. The ways and methods of performing pragmatic tasks (informative, aesthetic, emotive, etc.) of a belles-lettres piece have always been and still are in the focus of linguistic research. That is why it is always interesting to analyze those speech means which are capable of performing these tasks, especially when the author's ideas, evaluations and intentions are not presented literally, i.e. presented implicitly. Implicit communication and implicit speech acts have repeatedly been the subject of study, mostly in the aspect of their ability to convey some intended meaning [8; 13, p. 8; 16; 17; 18, p. 127–148; 20; 22], or as the cause of communication failures [2; 11; 20; 29]. It is understandable that linguistic means which actualize implicit speech acts are hardly fit for any structuring as they do not fall into any system; but the question of definite kinds of such speech acts is far from being investigated enough.

It is well known that there exist some definite kinds of implicit speech, in other words, definite speech acts the inherent nature of which (and their main pragmatic feature) is to serve for conveying implicit meanings. Some of them are studied thoroughly in pragmatics and stylistics, for example a play-on-words. Some particular kinds of implicit speech – hints – have recently become the subject of detailed study in pragmatics and discourse linguistics [1, p. 10; 12, p. 57; 26, p. 162–164], others seem to be under

research during the recent 5–10 years [5; 13]. It is important to mention, though, that no attempt has been made yet to classify implicit speech acts, and the list of different kinds of speech acts remains open.

In the article an attempt is being undertaken to study pragmatic and cognitive features of the following kinds of implicit speech acts:

- utterances with transformed idioms,
- hints (allusions included),
- contextual (text) symbols.

These speech acts are studied on the material of complete British and American belles-lettres texts, written in late XX–XXI centuries.

Utterances with transformed idioms are understood as utterances with deliberate change of the form and semantics of an idiom, caused by the author's intention to express a certain additional (or changed) sense. The study of such utterances was undertaken in the author's PhD dissertation and monograph [7]. It is shown in these research papers that the transformation of idioms has numerous variations and forms, up to the complete lexical change of their components, though the inner form of the idiom always remains intact. The transformation of an idiom is the author's means to create an informational signal and to convey an additional implicit sense [7, p. 197]. Let's consider the following example from the novel "The Dean's December" (S. Bellow):

As he passed by her window, he stooped a little, lifting several of his gloved fingers to his

hat brim. **Idiot is as idiot does.** She thought him idiotic? Somebody should [15, p. 79].

Here the usage of the transformed idiom **handsome is as handsome does** (i.e. a person is judged by his actions) is observed, in which the major lexical components are changed by the words with contrasting semantics and axiology. The implication of the passage is as follows: the personage is a dean of a prestigious US university, who is by no means a silly person who found himself in a foreign country where he knows neither a language, nor the traditions, that's why it is very difficult for him to understand what is what. Moreover, his departure from work happens to be a tactical error which is used by his opponents and can ruin his career. Here the author expresses his sympathy with his personage.

Hint is interpreted as information about something given in an indirect way, as a statement that suggests something that one does not want to say in a direct way. It should be noted that the fact of varying complexity of hints (for a reader/listener) was repeatedly mentioned in prior research works [1, p. 3; 19; 21; 27], but a classification of hints from semantic and pragmatic point of view has not been made yet. The study of hints presupposes the study of *allusions*, which are probably the most numerous group of hints. They are singled out into a separate group of hints because all allusions have a specific feature – an imagery component in their semantics, which other hints do not always possess. The researchers have successfully dealt with many important features of allusions [5; 6, p. 5; 9, p. 114], mainly their contextual potential and stylistic peculiarities, but even the question of lexical or thematic groups of allusions remains open, as the researchers treat it differently. Consequently, their classifications vary greatly.

Contextual (text) symbols are understood as objects or references which add deeper meaning to the plot of the story and enhance a theme, idea or a character. Symbols are perceived on cultural interpretation level as a result of culturally marked senses of the word or phrase which actualizes this symbol.

Analysis of basic publications on the subject. The research is conducted in text-linguistics terms in combination with cognitive linguistics paradigm, the accent being made on the mechanism of a reader's perception of implicit meanings and impacts: the interpretation of the effects studied is demonstrated as the result of verbal associations which trigger a chain (or several chains) of deductions, the latter being sometimes more meaningful than the explicit information. The usage in the texts of the above mentioned

kinds of implicit speech works as a cognitive signal for verbal associations which can be rather varied, depending on the volume of the reader's background knowledge. Since these verbal associations spring up by means of consciously oriented recognitions which rest upon axiological, logical and/ or emotive orientators expressed with the help of notions [29], it is considered worthy to analyze the cases of associations which can not be directly intended and created by the writers or recognized as intended by the readers, as neither are linguists; though the informational and emotional (or other) effects are beyond doubt.

The features of the given types of implicit speech are studied in the angle of the development of R.W. Langacker's cognitive operations [25, p. 12–30] that are relevant in a discourse, and namely:

- trajectory/landmark alignment;
- specification vs. schematization;
- relationship;
- focusing;
- perspectivization.

This approach is based on the well-grounded opinion that the study of implicit speech phenomena is impossible without the understanding of the main mechanisms of cognitive activity in perception and understanding of information, where 5 meta-procedures of information comprehension are specified: control, analogy, recurrence, variability and reference [3, p. 13–44].

Main part of the research. It is assumed in our study that the stated cognitive operations refer to the creation and perception of the kinds of implicit speech named above, though the comparative involvement may be different for each kind of these implicit speech kinds. This study can be made with the use of the meta-procedures mentioned above. There also exist more detailed classifications of cognitive operations in comprehension process than that suggested by R.W. Langacker [4, p. 27] which includes the following operations:

- analysis;
- synthesis (based on the generalization of analysis data);
- comparison (based on the data of the previous two operations);
- abstraction (the process of mental simplification of the object by means of neglecting of some of the object's qualities which are irrelevant for its functioning in the given situation; the operation is essential for generalizing and theoretical modelling ;
- focusing (the operation is opposite to abstraction and inevitably connected to it);

– generalization (mostly based on the data of the previous two operations);

– classification (grouping of the object's qualities of separate groups of objects on the basis of generalization);

– systematization (differentiation of the received data according to some previously determined principle).

On the basis of the given operations the researchers point out a set of definite procedures [10, p. 10] which are specified in rather a detailed way:

a) procedures with qualities: combination (grouping) with the help of logical connections, exclusion of a part of a complex quality;

b) procedures with sets: specifying, combination;

c) procedures with notions: generalization, limiting, notion search as to the notion which is logically given or derived;

d) procedures with single objects generalized in notions: qualities search, comparison, defining object-quality relationship;

e) procedures with judgements: formation of a complex judgement.

It is assumed in the given article that the particular and comparative involvement of the stated cognitive procedures enables to study the cognitive peculiarity of each kind of implicit speech, as well as their common cognitive fundamentals. This approach can be illustrated by the analysis of the examples of each of the above mentioned kind of implicit speech, the basis of the analysis being the cognitive operations (according to Langacker) and the cognitive procedures (according to Sirotkina-Primak).

In the novel "The Rich Shall Inherit" by E. Adler there is such an example of a transformed idiom:

"Why, we haven't seen each other since our college days – ten years, is it? **A bit of water has flowed under my bridge** since then, I can tell you, and yours too, I'll bet" [14, p. 392].

Here we can observe the transformation of the idiom *much water has flowed under the bridge* which leads to the stylistic effect of a litotes. In this case the transformed idiom serves as an implicit or even concealed characterization of the personage who is speaking, thus pointing out his easy-go-round attitude to life and to the people he happened to communicate with. The cognitive operations which are especially involved in the process of interpretation of this implicit characterization are specification (which enables the understanding the semantic and notional changes caused by the transformation of the

idiom) and focusing (which puts the notion/concept expressed by the transformed idiom into the centre of the recipient's cognitive activity and attention. The cognitive procedures most actively involved in this process are as follows:

– procedures with qualities: combination with the help of logical connections which is needed to single out the transformed idiom and understand it as such;

– procedures with sets, which presuppose the combination and comparison of the basic idiom and a transformed one, thus leading to the next procedure;

– procedures with single objects, which lead to a comparison and assumption as concerns the particular implicit characterization of the personage in the analysed text fragment.

Speaking about hints, it is possible to consider their specific qualities on the basis of the text fragment from the novel "Exit Music" (I. Rankin), which demonstrates the actualization of both allusion and simple hint, the latter being immediately disclosed.

'What's the music you're playing?'

*'It's called **Little Criminals**. There's a track on it called "**Jolly Coppers on Parade**".'*

'Not someone au fait with police then ...'

*'It's Randy Newman. There's another title of his I like: "**You Can't Fool the Fat Man**".'*

'And would the fat man be yourself, by any chance?'

'Maybe I'll keep you guessing.' He let the silence linger for a moment [28, p. 14].

This text fragment presents a dialogue between the police inspector John Rebus and his colleague, and the usage of so-called musical allusions (the names of a music band, the singer and the titles of the songs) serves as Rebus's implicit characterization indicating his hobby (listening to music) and preferences in it. The allusive hint *You Can't Fool the Fat Man* is immediately explicated in the question of Rebus's colleague, thus making the plot of the whole implicitly-marked fragment transparent and clear. The cognitive nature of this hint abundant text fragment requires equal and simultaneous activity of such operations as trajectory and specification (as it is absolutely necessary to create a cognitive link between the music pieces named and the inner world of the personage), and focusing and perspectivization, the latter being of double importance because of the deciphering of the next simple hint. The chain of assumptions while deciphering can be presented as follows: *You Can't Fool the Fat Man* a procedures with qualities together and simultaneous with procedures with sets, as the

combination of the received information (names and titles) with background knowledge should go parallel with specifying the interrelation between them (how these notions can be related to the person in question, i.e. Rebus);

– procedures with qualities: combination with the help of logical connections which is needed to single out the transformed idiom and understand it as such;

– procedures with sets, which presuppose the combination and comparison of the basic idiom and a transformed one, thus leading to the next procedure;

– procedures with single objects, which lead to a comparison and assumption as concerns the particular implicit characterization of the personage in the analysed text fragment.

Speaking about hints, it is possible to consider their specific qualities on the basis of the text fragment from the novel “Exit Music” (I. Rankin), which demonstrates the actualization of both allusion and simple hint, the latter being immediately disclosed.

‘What’s the music you’re playing?’

*‘It’s called **Little Criminals**. There’s a track on it called **“Jolly Coppers on Parade”**.’*

‘Not someone au fait with police then ...’

*‘It’s **Randy Newman**. There’s another title of his I like: **“You Can’t Fool the Fat Man”**.’*

‘And would the fat man be yourself, by any chance?’

‘Maybe I’ll keep you guessing.’ He let the silence linger for a moment [28, p. 14].

This text fragment presents a dialogue between the police inspector John Rebus and his colleague, and the usage of so-called musical allusions (the names of a music band, the singer and the titles of the songs) serves as Rebus’s implicit characterization indicating his hobby (listening to music) and preferences in it. The allusive hint *You Can’t Fool the Fat Man* is immediately explicated in the question of Rebus’s colleague, thus making the plot of the whole implicitly-marked fragment transparent and clear. The cognitive nature of this hint abundant text fragment requires equal and simultaneous activity of such operations as trajectory and specification (as it is absolutely necessary to create a cognitive link between the music pieces named and the inner world of the personage), and focusing and perspectivization, the latter being of double importance because of the deciphering of the next simple hint. The chain of assumptions while deciphering can be presented as follows: *You Can’t Fool the Fat Man* → The fat man would be yourself (Rebus was not of a slender built) → You can’t fool Rebus.

The cognitive procedures working here are:

– procedures with qualities together and simultaneous with procedures with sets, as the combination of the received information (names and titles) with background knowledge should go parallel with specifying the interrelation between them (how these notions can be related to the person in question, i.e. Rebus);

– procedures with single objects together with procedures with judgements, which are needed to arrive at a conclusion as for some features of the personage’s nature and inner world.

It is worth stressing that in the cases with allusions, an important part in the procedures with qualities belongs to the imagery component, as the latter is the specific feature of allusions in general and the basis of their expressiveness: while anticipating an allusion, a reader automatically senses an association with a certain image (emotive, informational or both) which this allusion stirs up in his mind’s picture.

As for symbols in a belles-lettres text, it was repeatedly mentioned that they allow broad and varied interpretation, though such belles-lettres symbols possess an important feature: they acquire additional implied sense by creating contextually determined associations [24]. Let’s consider a symbol from the story “The Tenant” by Helen Hudson [Eleven], in which the main characters are a married couple, the husband (from a good family, well-read, neat and art-loving) being absolutely incapable of keeping any job for at least several months and, consequently, of earning his living.

*Every night she washed his shirt and her blouse and their underwear, while he polished his shoes, turning the left one over to examine **the hole**. She lived in dread of that **hole** but could do nothing about it. He had only one pair of shoes. And she knew that slowly **the hole would grow and grow** until one day there would be nothing but her knitted sock to shield his step [23, p. 34].*

*She saw **the hole** in his left shoe. It was **getting bigger** ... [23, p. 36].*

*But she had made it up for him ... She < > urged him to stay at home < > Or to walk in the park in his starched shirt and narrow tie with **the hole** still **only a pinprick** in his left shoe [23, p. 38].*

*He was paler than even now and his features even blunter, as though they were being rubbed away. And **the hole** in his left shoe was **big as a quarter** [23, p. 41].*

*He hung like a crucifix on the wall, so far above her that she could see the soles of his feet. She saw **the hole** in his left shoe. It was **enormous** [23, p. 41].*

In the text of this story we can observe the actualization of a cognitive metaphor *HOLE IN THE SHOE IS HOPELESS POVERTY*, and the repeated use of **the hole [in the shoe]** triggers readers' associations based on their every-day knowledge which can be shaped as the chain of the following assumptions: The man had a hole in his shoe → He didn't have enough money to buy new shoes → He was very poor → He had no hope for his future. Thus **the hole (in the shoe)** actualizes a symbol of hopeless poverty which penetrates through the whole body of the text. As for cognitive operations which are necessary in the anticipation and interpretation of this symbol, alongside with obvious specification, schematization and reference, the special role belongs to focusing (and it is typical of all belles-lettres symbols) and perspectivization, as the situation in the story is viewed from the standpoint of the male character's wife, and for her the fact of the growing hole in that shoe is the implicit index of the inevitable disaster. And the disaster comes: her husband hangs himself. The cognitive procedures operating in symbol interpretation are as follows (according to Sirotkina-Primak):

– procedures with single objects – qualities search and comparison: in the logical placement of *the hole* and *poverty/hopelessness* and defining object-quality relationship between the given object and notions;

– procedures with notions: limiting the possible cognitive field of the notions *poverty* and *hopelessness* which are actualized in the given context;

– procedures with judgements, i.e. the formation of the complex judgement which embraces the previous procedures and results in the interpretation and comprehension of the actualized symbol as a linguistic code in implicit speech.

Conclusions. The suggested analysis demonstrates that there can be observed certain specific features of actualization of definite cognitive operations and cognitive procedures typical of the particular kinds of implicit speech. We also assume that such approach will help study deeper the cognitive nature of each implicit speech kind. On the whole the suggested approach can contribute into the general research of cognitive mechanisms of speech creation and comprehension.

LITERATURE:

1. Белозьорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Белозьорова ; ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.
2. Белозьорова О. Когнітивні операції у реалізації мовленнєвого акту натякання / О. Белозьорова // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIII наукової конференції. – Харків, 2014. – С. 33–34.
3. Величковский Б.М. Когнитивная наука / Б.М. Величковский. – М. : Наука, 2006. – 448 с.
4. Гилев А.А. Систематизация когнитивных операций / А.А. Гилев // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия «Психолого-педагогические науки». – 2010. – № 3 (13). – С. 27–31.
5. Киосе М.И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: На материале заголовков английских и русских журнальных статей : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / М.И. Киосе. – М., 2002. – 281 с.
6. Копильна О.М. Відтворення авторської аллюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англійської прози ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / О.М. Копильна. – К., 2007. – 17 с.
7. Кузнецова Г.В. Фразеологізми з семантичними зрушеннями у сучасному англійському художньому дискурсі : [монографія] / Г.В. Кузнецова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 242 с.
8. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі / А.П. Мартинюк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 9–12.
9. Новохачева Н.Ю. Стилистический прием аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца ХХ – начала ХХІ веков : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Н.Ю. Новохачева. – Ставрополь, 2005. – 198 с.
10. Сироткина-Примак Л.С. Логико-когнитивные структуры операций с понятиями : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.07 / Л.С. Кузнецова. – Калининград, 2012. – 21 с.
11. Тухарели М.Д. Аллюзия в системе художественного произведения : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.08 / М.Д. Тухарели. – М., 2006. – 186 с.
12. Хвощевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі сучасної французької мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Р.В. Хвощевський. – К., 2002. – 172 с.
13. Шевченко І.С. Абрис когнитивного вектора прагмалінгвістики / І.С. Шевченко, І.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 3–7.
14. Adler E. *The Rich Shall Inherit.* – L. : Hodder & Stoughton Ltd. – 1989. – 552 p. 15. Bellow S. *The Dean's December.* – Harper & Row, Publishers, NY. – 1983. – 346.
15. Bull P. *Communication under the Microscope.* – N.Y. : Taylor & Francis e-Library, 2003. – 185 p.
16. Carson R. *Linguistic Meaning. Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics // Mind and Language/* – 2002. – V. 17, No. 1-2. – P. 127–148.
17. Carson R. *Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication.* – Oxford : Blackwell, 2002. – 418 p.
18. Carson R. *The Explicit/Implicit Distinction in Pragmatics & the Limits of Explicit Communication [Електронний ресурс].* – Режим доступу : www.langs/ci.ucl.ac.uk/.../Lodz-IRP-Expl-Impl.
19. Grewendorf G. & G. Meggle (eds.) *Speech Acts, Mind & Social Reality. Discussions with John Searle (Studies in*

- Linguistics & Philosophy). – Dordrecht : Kluwer, 2002. – 384 p.
20. Grow G. The Strategic Reader / G. Grow // *Serving the Strategic Reader: Cognitive Reading Theory & its Implications for the Teaching of Writing*. – Florida : Florida A&M University, 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.longleaf.net/ggrows/StrategicReader/StratRead.html#anchor1126257.
21. Haigh M., Stewart A.J., Wood J.S., Connell L. Conditional Advice & Inducements: Are Readers Sensitive to Implicit Speech Acts during Comprehension? // *Acta Psychologica*. – 2011. – Issue 136. – P. 419–424.
22. Hudson H. The Tenant // *Eleven American Stories* – М. : Международные отношения, 1988. – С. 31–46.
23. Kirzner L.G., Mandell S.R. Fiction: Reading, Reaction, Writing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://booksgoogle.com.ua/books?id>.
24. Langacker, R.W. *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar* / R.W. Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1990. – 395 p.
25. Newman J. *Cognitive Grammar* / J. Newman // *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*. Ed. by Patrick Colm Hogan. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – P. 162–164.
26. Pinker S. *The Evolutionary Social Psychology of Off-Record Indirect Speech Acts*. – Harvard : Harvard Univ. Press, 2006. – 461 p.
27. Rankin I. *Exit Music*. – L. : Orion Ltd., 2007. – 460 p.
28. Santos A., Chaigneau S. E., Simmons W. K., Barsalou L.W. Property generation reflects word association and situated stimulation, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.port.ac.uk/departments/academic/psychology/staff/filedownloadloads/6831_en.pdf.

УДК 81'116.3:811.124'02

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ (НА БАЗІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ)

Панчишин Н.З., асистент
кафедри класичної філології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню функціонально-семантичного поля темпоральності в латинській мові. Аналізуються праці лінгвістів щодо поняття «поле». На основі проаналізованого матеріалу сформовано основні характеристики функціонально-семантичного поля. Також подається опис структури функціонально-семантичного поля темпоральності латинської мови.

Ключові слова: час, темпоральність, функціонально-семантичне поле, структура, ядро, периферія.

Статья посвящена исследованию функционально-семантического поля темпоральности в латинском языке. Анализируются труды лингвистов относительно понятия «поле». На основе проанализированного материала сформированы основные характеристики функционально-семантического поля. Также дается описание структуры функционально-семантического поля темпоральности латинского языка.

Ключевые слова: время, темпоральность, функционально-семантическое поле, структура, ядро, периферия.

Panchyshyn N.Z. STRUCTURAL ORGANIZATION OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY (CASE STUDY OF THE LATIN LANGUAGE)

The present article deals with the functional-semantic field of temporality in Latin. The works of linguists on the concept of "field" are analyzed. Based on the analyzed material are formed the main characteristics of the FSF. Also describes the FSF structure of temporality in Latin.

Key words: time, temporality, functional-semantic field, structure, core, periphery.

Постановка проблеми. Світ не можна уявити поза простором і часом. Простір і час є невід'ємним атрибутом об'єктивного світу. Свого часу Аристотель писав, що серед невідомого в природі, що нас оточує, найбільш невідомим є час, оскільки ніхто не знає, що таке час і як ним керувати. Численні спроби вивчення цієї категорії зумовлені тим, що саме час визначає сенс людського буття [2, с. 51].

Лінгвістичний час, який пронизує майже всі рівні мовної системи, в лінгвістиці позначають загальним терміном «темпоральність». **Темпоральність** – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка, з одного боку, співвідноситься з об'єктивним (реальним) часом, з іншого – з відображенням часових характеристик і відношень дійсності у свідомості людей, тобто концептуальним і перцептивним часом. Модель темпоральності має вигляд спіралі, спроектованої на мовну площину. Ця спіраль є незамкнутою, вона охоплює всі рівні мови. Незамкнутість спіралі пов'язана з тим, що кількість засобів вираження темпоральності в мові є невичерпною й на зовнішньому витку спіралі знаходяться найбільш рухомі ділянки, що постійно поповнюються.

Якщо ж говорити про темпоральність у латинській мові, то варто за модель брати замкнену спіраль, оскільки ця мова на пев-

ному етапі припинила свій розвиток і має сталу кількість засобів вираження часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню часу в лінгвістиці присвячено багато робіт як вітчизняних (О.І. Смирницький, Л.С. Бархударов, Н.А. Слюсарева, Г.А. Воронцова та ін.), так і зарубіжних науковців (R. Quirk, J. Lyons, J. Leech, Ch. Fries, F. Palmer, O. Jespersen та ін.).

Найбільш плідною сферою досліджень категорії темпоральності в лінгвістиці є роботи в межах теорії функціонально-семантичних полів, яка успішно розроблялась у мовознавстві (В.Г. Адмоні, О.В. Бондарко, О.В. Гулига, М.М. Гухман, Є.Й. Шендельс та ін.). Ці роботи можна поділити на дві великі групи за підходом до вивчення матеріалу: синхронні й діахронні. Синхронний підхід спрямований на аналіз мовного матеріалу певної мови на сучасному етапі розвитку або типологічний аналіз двох чи більше мов. Діахронний є дослідженнями розвитку мовних засобів вираження темпоральності. Усі роботи різняться обсягом досліджуваного матеріалу: від аналізу окремої лексеми зі значенням темпоральності або мінімальної лексичної парадигми до дослідження лексичної чи лексико-граматичної темпоральної системи загалом.

Загалом функціональний напрям граматичної теорії характеризується двома дослідницькими орієнтирами [5, с. 17]: з одного боку, спрямуванням від функції до засобів її репрезентації в мові, з іншого – від мовного засобу до його різноманітних функцій. Частини мови є засобами, функції яких потрібно описати.

Пошуки значеннєвих інваріантів у функціональній граматиці пов'язувалися з тими самими логічними категоріями або граматичними ознаками. Так, Ш. Баллі підкреслював: «Єдиний раціональний метод полягає в тому, щоб брати за вихідну точку логічні категорії й відношення, наявні у свідомості всіх носіїв певної мови, з метою визначити засоби, які мова надає в розпорядженні мовців для вираження кожного із цих понять, категорій, відношень» [3, с. 296]. Однак логічний принцип отримує у функціональній граматиці новий поворот: якщо раніше кожній частині мови приписувалася певна логічна категорія, то тепер певній логічній категорії приписуються різні частини мови й різнорівневі засоби, що формують, за концепцією О.В. Бондарка, функціонально-семантичне поле (далі – ФСП).

Як бачимо, у сучасному мовознавстві функціональний підхід до дослідження мовних фактів набуває особливої актуальності. Це пояснюється зверненням лінгвістів до вивчення мови в її реальному функціонуванні.

Однак велика кількість публікацій щодо цього дослідження присвячена переважно сучасним мовам, що розвиваються. Мовам, що припинили свій розвиток, приділяється порівняно мало уваги. Це можна пояснити тим, що такі мови (в тому й числі латинська мова) вже не функціонують і не поповнюються новими мовними засобами, які є основою досліджень функціональної граматики.

У силу цього надзвичайно важливим і актуальним є вивчення та дослідження латинської мови з погляду функціонального підходу, оскільки цей підхід дає змогу дослідити одиниці різних мовних рівнів і виявити їх функціонально-мовленнєві можливості. Саме такий підхід до мови допомагає розкрити призначення й уживання граматичних форм у мовленні, орієнтує у виборі потрібних засобів, допомагає зрозуміти наміри мовця (щодо латинської мови – наміри автора твору).

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні структурної організації функціонально-семантичного поля темпоральності в латинській мові. У зв'язку з цим завдання публікації передбачають таке: 1) опрацювати

дослідження лінгвістів щодо поняття «поля»; 2) сформулювати основні характеристики ФСП; 3) описати структуру ФСП темпоральності в латинській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «поле» був уперше вжитий у лінгвістичній літературі М. Ібсеном в одній із його наукових статей. Але всебічна ґрунтовна розробка поняття «поле» пов'язана з іменем німецького мовознавця Й. Тріра, який увів у науковий побут терміни «поле слів», «поле понять». Послідовником Й. Тріра став В. Порціг. Вони розробили теорію лексичних полів, побудованих на парадигматичних (Й. Трір) і синтагматичних (В. Порціг) принципах. А наукова ідея термінологічного поля належить О.О. Реформатському, який уважав полем терміна ту термінологію, поза якою слово втрачає свою властивість терміна [14].

Згодом поняття «поле» у функціональній лінгвістиці опрацьовувалось такими відомими мовознавцями, як О.В. Бондарко, Ю.С. Маслов, В.М. Павлов, Л. Деже, В.Г. Адмоні, О.В. Гулига, К.Й. Шендельс, М.М. Гухман, Г.С. Щур, І.І. Мещанінов, І.П. Іванова, М.М. Гухман, Г.А. Золотова, А.П. Загнітко, Н.А. Слюсарєва, І.Р. Вихованець, О.І. Бондар та ін.

У лінгвістичних енциклопедичних виданнях «поле» дефінують як «сукупність мовних (в основному лексичних) одиниць, що об'єднані спільністю змісту (іноді також спільністю формальних показників) і відображають поняттєву предметну й функціональну подібність позначуваних явищ» [18, с. 380–381]. Подібне трактування поняття «поле» дає Г.С. Щур, кваліфікуючи його як певну функціонально-інваріантну групу, якій властива наявність узагальнювальної (інваріантної) ознаки та певної комунікативної або структурної функції [17, с. 97].

Іншу назву для ФСП – «граматико-лексичне поле» – пропонувала О.В. Гулига: «Різні засоби граматичного та лексичного рівня, які покликані виражати й називати загальні значення, пов'язані між собою не випадковими відносинами, а відносинами, що дають змогу установити певні закономірності. Сукупність взаємодіючих засобів утворює систему – граматико-лексичне поле» [10, с. 8–9]. Термін, який запропонували О.В. Гулига, Є.Й. Шендельс, не закріпився в мовознавстві, проте ознаки поля, що вони запропонували, є актуальними й на сьогоднішньому етапі розвитку лінгвістики.

Останніми роками простежується тенденція розглядати поле як міжярусне явище.

Такі дослідження спрямовані на вивчення взаємодії різних рівнів мови (граматики, лексики, синтаксису, фонетики). Саме цей принцип закладений в основу ФСП. Він дає можливість сконцентрувати увагу на взаємних зв'язках між граматичними явищами, які здебільшого розглядаються в різних граматиках. Однак треба пам'ятати, що мета дослідження ФСП – це не просто елементарний опис інвентарю засобів вираження певного інваріантного змісту і його відтінків; спеціальна увага повинна приділятися окресленню структури поля, ієрархії його компонентів, їх взаємозв'язкам із прямою проекцією на мовлення.

О.В. Бондарко виділяє ФСП як таке, що являє собою двобічну «змістово-формальну» єдність, яка створюється граматичними одиницями й категоріями разом із різнорівневими засобами, взаємопов'язаними з ними та поєднаними на семантико-функціональній основі [6, с. 40]. При цьому мовознавець виділяє ФСП двох структурних типів: 1) моноцентричні (сильно центровані), що мають чітко виражену доміанту; 2) поліцентричні (слабко центровані), що базуються на сукупності мовних засобів – морфологічних, синтаксичних, лексико-граматичних, лексичних. Подібне трактування подає Н.В. Ярцева, вказуючи на те, що ФСП – це «система різнорівневих засобів певної мови (морфологічних, синтаксичних, словотвірних, лексичних, а також комбінованих – лексико-синтаксичних тощо), які взаємодіють на основі спільності їх функцій, що базуються на тій чи іншій семантичній категорії» [18, с. 566–567].

Як будь-яке системно-структурне об'єднання поле має певну конфігурацію – ядро/периферія, для якої характерна максимальна концентрація полеформувальних ознак у центрі та неповний набір цих ознак при можливій послабленні їх інтенсивності на периферії [1, с. 42]. Перехід від ядра до периферії здійснюється поступово, виділяється ряд периферійних зон, різною мірою віддалених від ядра. Поле може мати кілька мікрополів у своєму складі, яким притаманна відносна самостійність.

Подібну думку ми простежуємо й у працях І.П. Іванової: «У кожній частині мови існують одиниці, що повністю володіють усіма ознаками цієї частини мови; це, так би мовити, її ядро. Але існують і такі одиниці, які не мають усіх ознак цієї частини мови, хоча й належать до неї. Отже, поле включає центральні й периферійні елементи, тому неоднорідне за

складом» [12, с. 19]. О.В. Бондарко відзначає: «Ядром (центром) ФСП є одиниця мови, найбільш спеціалізована для вираження цієї семантичної категорії» [7, с. 567]. Центр характеризується найкращою концентрацією всіх характерних для цієї мовної одиниці ознак. В одиницях периферії відзначається явище відсутності однієї або декількох ознак.

Системно-структурному аспекту опису ФСП властива чітка функціональна орієнтація на аналіз угруповань різноярусних мовних засобів за тим принципом, який детермінується закономірностями функціонування мовних одиниць у мові, де основою є потреба передачі змісту, а задля цього використовуються засоби різних рівнів, організованих на семантичній основі.

Мовним угрупованням, які утворюють ФСП, притаманні такі риси: 1) наявність у мовних засобів, які входять до певного угруповання, спільних інваріантних семантичних функцій; 2) взаємодія не тільки однорядних, а й нерівнорядних елементів (граматичних, лексичних, синтаксичних, фонетичних); 3) структура, в якій визначальну функцію мають такі ознаки: а) членування «центр (ядро) – периферія»; б) поступові переходи між компонентами відповідної групи й іншими угрупованнями, в) часткові перетини та «спільні сегменти».

Не всі семантичні ознаки ФСП рівноправні. У плані вираження будь-якого поля, зокрема ФСП, виокремлюється доміантний елемент, який певною мірою та з найбільшою регулярністю передає всі відтінки значення певного поля. На периферії розташовуються одиниці, які певною мірою співвідносяться з домінувальним значенням поля. Усі, або граматичні, або лексичні, засоби, які формують ФСП, мають бути співзвучними семантичному інваріанту відповідного поля. Відношення між доміантою й периферією усталюються за принципом звуження значення, зменшення спеціалізованості та частотності вживання. План змісту ФСП розчленовується на семантичні зони на основі диференційних ознак, які виділяються в процесі аналізу компонентів, що формують загальний семантичний простір поля.

Базу для виділення певного ФСП в будь-якій мові можуть становити граматичні категорії, синтаксичні конструкції або комплекс таких конструкцій та інші граматичні засоби із взаємодіючими з ними на семантичній основі елементами різних рівнів системи мови. Указані засоби розглядаються як

у системно-парадигматичному аспекті, так і в їх функціонуванні, в їх проекції на мовлення. Це є конкретно-мовний фундамент, на який спирається дослідження ФСП.

Характеризуючи структуру ФСП часу, варто зазначити, що в лінгвістів існують полярні точки зору щодо структурного типу ФСП темпоральності: одні вказують на його поліцентричність стосовно великого кола явищ, які синтезують у собі різноманітні вияви темпоральних відношень («ФСП часу складається з мікрополів-сегментів, що відповідають часовим характеристикам. У кожному з них існує своя домінанта, мовний засіб, основною функцією якого є вираження саме цього значення» [13, с. 89]); інші – що ФСП темпоральності належить до розряду моноцентричних полів, оскільки дієслівна категорія часу й форми часу дієслова є ядром функціонально-семантичної категорії темпоральності. Вихідною точкою відліку тимчасових відносин є момент мовлення або якийсь інший момент. Кожна форма дієслівного часу укладає у своєму категоріальному значенні певне ставлення до цієї точки відліку. Кожна із цих дієслівних форм висловлює певне ставлення до тимчасового центру (передування – одночасність – слідування). Залежно від того, виступає в ролі тимчасового дійсного центру момент мовлення або будь-який інший момент, виділяються абсолютний і відносний час. Абсолютний час орієнтований на момент мовлення, відносний – на момент іншої дії. Значення абсолютного часу знаходиться в центрі різновидів темпоральних відносин [16, с. 5].

ФСП часу в латинській мові можна зарахувати до моноцентричних полів, оскільки ядром темпоральної категорії є дієслівна категорія часу. У структурі ФСП темпоральності виділяється площина «минуле/теперішнє/майбутнє».

Для вираження цієї площини в латинській мові використовують спеціальні засоби: граматичний час, виражений морфологічним часом (категорія дієслівного часу), синтаксичним (категорія часу речення) та лексичним (слова, у тлумачення яких уходить компонент часу: темпоральні прислівники, іменники, прикметники тощо).

Зіставляючи всі засоби вираження часових відношень цієї площини, бачимо, що кожен із них має своє призначення в мові. Дієслівні часові форми дають загальну часову орієнтацію дієслівної дії та зараховують її до сфери теперішнього, минулого, майбутнього.

До синтаксичних засобів можна зарахувати безприменникові й применниково-іменні конструкції. Применники, як і відмінки, вказують на семантико-синтаксичні функції іменної групи. Функціонально безприменникові й применниково-іменні конструкції збігаються з прислівниками, хоча є більш точними конкретизаторами часу. Сюди ж уходять синтаксичний зворот *Ablativus Absolutus* і складнопідрядні речення часу, в яких виступають дієслова-присудки з полярними значеннями одночасності й неодноразовості. Значення одночасності/неодноразовості належить до категорії таксису, для якого позиція відліку, на відміну від абсолютного моменту мовлення для часу, є змінною: темпоральне значення таксису встановлюємо через відношення до іншої дії. Однак, як і категорія часу, таксис уходить до системи категорії темпоральності, яка ієрархічно в структурі граматичних категорій є надкатегорією. Одночасність/неодноразовість виражається різними засобами – недиференційованими чи диференційованими сполучниками, відповідними формами присудків, спеціальними частками, лексичними компонентами тощо.

До лексичних засобів належать слова із темпоральною семантикою. Прислівники уточнюють, конкретизують часову орієнтацію іноді в дещо загальному вигляді своєї займенникової природи, інколи й зумовлюють час здійснення дії. Найбільша точність часової орієнтації досягається за допомогою груп іменника. Тільки вони можуть передати точний вимір часу й дату. Прикметники зі значенням часу передають часову ознаку предметів. Порядкові числівники та займенникові прикметники із семантикою числа вказують на розташування в часі.

Здійснюючи розріз площини «минуле/теперішнє/майбутнє» по горизонталі, можна виділити три мікросистеми теперішнього, майбутнього й минулого часу. У центрі кожної мікросистеми знаходиться граматична форма часу індикативу у своєму основному значенні: для вираження теперішнього часу – *Praesens*, минулого – *Imperfectum*, *Perfectum*, *Plusquamperfectum*, майбутнього – *Futurum I*, *Futurum II*. До кожної мікросистеми прикріплені прислівники часу, що є мовби представниками цього поля. Усі інші засоби вираження часу не розподіляються по мікросистемах – минулий/теперішній/майбутній час, а функціонують у всій площині.

Здійснюючи розріз цієї площини по вертикалі, спостерігаємо багаторівневість.

Усі засоби вираження часової локалізації можна розташувати так: ядро – часові форми дієслова, морфологічні засоби.

Периферія – лексичні засоби, безприйменникові та прийменниково-іменні конструкції, що сприяють локалізації й конкретизації дій у часовому континуумі та Ablativus Absolutus.

Висновки з проведеного дослідження. На сучасному етапі розвитку мовознавства особливої актуальності набуває функціональний аспект дослідження мовних явищ. Поява нового підходу в тлумаченні поняття функції граматичних одиниць дає змогу здійснити комплексний системний аналіз окремих семантичних груп, які в межах формальної граматики трактуються з огляду на їх структуру й морфологічні особливості. У функціональній граматиці мовні одиниці розглядаються у взаємозв'язку з елементами, що їх оточують. Різномірні засоби вираження одного й того самого значення формують єдину систему на основі спільності їх семантичних функцій.

У латинській мові всі засоби вираження часу взаємодіють, уточнюючи й доповнюючи один одного. Велике навантаження щодо диференціації часового значення мають граматичні засоби, а лексичні засоби виконують лише допоміжну функцію.

Дослідження функціонально-семантичних і структурних особливостей будь-яких мовних явищ у польовому вимірі є актуальною, багатоаспектною та перспективною проблемою. Результати роботи дають нам можливість подальших досліджень, які будуть спрямовані на аналіз демінутивних одиниць у системно-структурному вимірі функціонально-семантичного поля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адмони В.Г. Основы теории грамматики / В.Г. Адмони. – М. – Л. : Наука, 1964. – 104 с.
2. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; ред. З.Н. Микеладзе. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – 1978. – 672 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностранной лит., 1961. – 394 с.
4. Бондар О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження / О.І. Бондар ; Одеський держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О. : Астропринт, 1996. – 192 с.
5. Бондарко А.В. К вопросу о функциях в грамматике / А.В. Бондарко // Изв. РАН. Сер. «Лит. и яз.». – 1992. – Т. 51. – № 4. – С. 14–26.
6. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
7. Бондарко А.В. Функционально-семантическое поле / А.В. Бондарко // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 566–567.
8. Вихованець І.Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 91 с.
9. Городенська К.Г. Дієслово. Прислівник / К.Г. Городенська // Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К., 2004. – С. 235–242.
10. Гулыга Е.В. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е.В. Гулыга, Е.И. Шендельс. – М. : Просвещение, 1969. – 184 с.
11. Загнітко А.П. Основы функциональной морфологии украинской мови : [навч. посіб.] / А.П. Загнітко. – К. : Вища шк., 1991. – 77 с.
12. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
13. Панков Ф.И. Структура ФСП времени / Ф.И. Панков // Материалы научной конференции «Категоризация мира: пространство и время». – М. : МГУ, 1997. – С. 89–92.
14. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология / А.А. Реформатский // Вопросы терминологии. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46–54.
15. Талаш І.О. Функціонально-семантичне поле темпоральності в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / І.О. Талаш ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2007. – 20 с.
16. Теория функциональной грамматики. Темпоральность, Модальность / под ред. А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
17. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.
18. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь / В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

УДК 811.161.2'373

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ КОЛЕКТИВНОГО СВІДОМОГО В БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ

Слюніна О.В., к. філол. н.,
доцент кафедри українознавства

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

У статті подано аналіз мовних формул, які використані в біблійних текстах задля передачі ідеї колективного свідомого. Зокрема, увагу зосереджено на розгляді ілюстрацій, де, замість однини, використано форму множини; на розгляді семантики власних імен, а також використанні генітивних конструкцій.

Ключові слова: архетип, колективне несвідоме, Біблія, генітивні конструкції, форми однини, множина, займенник, колективне свідоме.

В статье представлен анализ языковых формул, которые используются в библейских текстах для передачи идеи коллективного сознательного. В частности, внимание сосредоточено на рассмотрении примеров, где, вместо единственного числа, использована форма множественного; на рассмотрении семантики собственных имен, а также использовании генитивных конструкций.

Ключевые слова: архетип, коллективное бессознательное, Библия, генитивные конструкции, формы единственного числа, формы множественного числа, местоимение, коллективное сознательное.

Slijunina E.V. LINGUISTIC FEATURES OF COLLECTIVE CONSCIENCE' EXPRESSIVENESS IN THE BIBLE

The article presents an analysis of the linguistic formulas that are used in the biblical texts to express the idea of the collective conscious. In particular, attention is focused on the examples, where instead of the singular, the plural forms are used; the semantics of proper names is also under analysis, as well as the use of the genitive constructions.

Key words: archetype, collective conscious, Bible, genitive constructions, singular, plural forms, pronoun, collective unconscious.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століть можна йменувати справжнім переворотом у всій людській історії розвитку. Технічний і технологічний прогрес у сфері сільського господарства, у транспортній царині, досягнення в галузі медицини, поява теорії відносності Альберта Ейнштейна, нові підходи до інтерпретації звичних явищ – усе це характеризує поступове становлення постіндустріального, або інформаційного, суспільства. Світ епохи Модернізму сформувався під впливом доби Просвітництва з притаманною вірою в логіку, науку, технічний прогрес. Модерністи відмовилися від реалістичної практики зображення дійсності, подекуди навіть почали вважати світ непізнаним і абсурдним, розглядаючи реалії навколишнього середовища з позицій суб'єктивізму, адже основним принципом культури XX століття можна вважати самореалізацію, вираження власного «Я». Людина епохи Модернізму була переконана, що за допомогою науково-технічних засобів можна не лише покращити соціально-економічний лад життя, а й позитивно вплинути на духовну природу особистості. Мабуть, саме через прагнення пізнати не лише Всесвіт, а й поглянути на саму сутність людини, на внутрішній

світ особистості, її душу виникли новітні психологічні теорії. Ідеться, безперечно, про роботи З. Фрейда, К. Юнга, Е. Нойманна. У працях зазначених учених маніфестовано ідею про існування спільної для всіх людей частини психіки – колективного несвідомого.

Логічно припустити, що якщо існує колективне несвідоме (поряд з індивідуальним несвідомим), то може існувати й колективне свідоме, колективний розум чи колективний інтелект – коли велика кількість осіб мислить про себе як про одне ціле, однак кожен зберігає при цьому свою індивідуальність. Згідно з даними біології, колективний інтелект притаманний деяким видам бактерій і тварин. Відомими є роботи ентомолога У.М. Уїлера, який, описуючи процес співпраці в мурах, зазначив, що ці комахи діяли подібно до клітинок живої істоти, вони наче були невід'ємними частинками єдиного цілого, своєрідним суперорганізмом. Також дослідники визначили, що за допомогою колективного розуму значно підвищується здатність групи знаходити рішення завдань, а запропоновані ідеї вирізняються ефективністю й нестандартністю.

У художніх творах тема колективного інтелекту не є новою. Ідеться, звісно, здебільшого про наукову фантастику. Наприклад, у романі

Айзека Азімова «Академія», автор маніфестує філософію всеєдності в образі однієї з героїнь, яка представляє суперорганізм планети Гея та говорить про себе: «Я/ми/Гея». «Усі ми існуємо як окремі організми, однак у кожного є своя частка в спільній свідомості, – говорить героїня. – Неістоти мають меншу частку, різноманітні живі форми – більшу або меншу, а люди – найбільшу. Але всі ми беремо участь у Геї». На особливу увагу заслуговують також ідеї Г. Уелса про «світовий мозок».

У філософії одним із родоначальників учення про колективне свідоме був Е. Дюркгейм. Він зазначав, що «сукупність вірувань і відчуттів, що є спільними для одного й того самого суспільства, формують певну систему, яка має власне життя; її можна назвати колективною або спільною свідомістю. Безперечно, вона не має окремого органу як субстрату; вона, за визначенням, розсіяна в усьому просторі суспільства. Тим не менше вона має специфічні риси, що творять із неї особливу реальність. Дійсно, вона не залежить від окремих умов, у яких знаходяться індивіди; вони проходять, а вона лишається. Вона така сама на півночі, як і на півдні, у великих містах і маленьких, у різних професіях. Вона не змінюється з кожним новим поколінням, а, навпаки, пов'язує між собою покоління. Значить, вона – дещо зовсім інше, ніж окремі свідомості, хоча й реалізується лише в індивідах. Вона – психічний тип суспільства, подібна до індивідуальних типів, хоча й існує в іншій формі, має свій спосіб розвитку, свої властивості та умови існування» [5, с. 87]. Отже, Е. Дюркгейм під колективною свідомістю розумів окремішню сутність, а не суму індивідуальних свідомостей.

Активно ідеї Е. Дюркгейма розвинуті в роботах Е. Леруа та П.Т. де Шардена, а також у працях В.І. Вернадського. Учені розмірковують про можливість існування ноосфери – розумної оболонки Землі. Так, наприклад, Е. Леруа, базуючись на уявленнях Плотіна, висуває ідею про еманацию певної Першосутності. В.І. Вернадський про ноосферу говорить, що вона властива не лише homo sapiens, а й іншим організмам; він висловлює думку, що біогеохімічна енергія «пов'язана з психічною діяльністю організмів, із розвитком мозку у високих виявах життя та виражається у формі, що забезпечує перехід біосфери в ноосферу тільки з появою розуму» [4, с. 132]. Для В.І. Вернадського перехід від біосфери до ноосфери становить найвищу ланку еволюції. У людини відбувається перехід від

інстинктивного життя до осмисленого існування. Згідно з міркуваннями вченого, людська думка під час переходу до ноосфери повинна перетворитися на загальнопланетарний мозок.

Цікаві міркування містять праці В.П. Алексеєва про можливість існування колективного мозку: «Суперечність між стабільністю фізичного образу людини та велетенським потоком інформації, що навалюється на неї, нівелюється гіпотезою колективного мозку. Згідно з нею, інформація ця засвоюється й обробляється не одною людиною, а колективами людей» [2, с. 23]. Отже, науковці постулюють думку про можливість існування в майбутньому вищого людського інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація колективної свідомості в художній творчості є досить маловивченою проблемою. Так, існують лише окремі розвідки на цю тему. Наприклад, А.В. Радіонова – дослідниця, яку цікавить вираження колективного свідомого в поетичних текстах, виокремлює три плани колективної свідомості в ліриці: «Перший план – свідомість людини загалом як представника людського суспільства <...> Другий план більш локалізований – це розум суспільний, соціальний, який характеризує здатність людей утворювати соціальні зв'язки й вступати в соціальні відносини. Третій план – групова свідомість. При перехреснуванні та єдності цих планів утворюється ділянка існування колективної свідомості, різної за ступенем узагальнення й проблематикою» [6, с. 147].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд мовного вираження колективного свідомого в біблійних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність роботи зумовлюють кілька чинників: по-перше, проблеми колективного свідомого в сучасній лінгвістиці й досі лишаються не окресленими; по-друге, якщо говорити про Біблію, то цю книгу справедливо вважають найбільш значною та впливовою книгою в історії розвитку людства. І справді, за кількістю перевидань Біблія займає позицію лідера. Жодну іншу книгу в історії світової культури не досліджували, не вивчали настільки ретельно, тож закономірним видається розглянути особливості вербалізації колективної свідомості саме в біблійних текстах.

Отже, спробуємо визначити, які формули використані в тексті Біблії задля передачі ідеї колективного свідомого:

1. За допомогою власних імен, адже відомо, що у Святому Писанні Бог названий кількома іменами: *Яхве, Іегова, Сафаоф*. Усі ці імена, а також у деяких контекстах ім'я *Елохім*, яке так само використовувалось для називання Всевишнього, мають форму множини. У роботі А. Азімова запропоновано таке пояснення цього феномена: «Можливо, що в найбільш ранніх переказах, на яких ґрунтується Біблія, створення світу дійсно було справою рук великої кількості богів. Творці Біблії, переконані монотеїсти, мабуть, ретельно усували подібні свідчення політеїзму, однак із міцно вкоріненим висловом «Елохім» нічого зробити не змогли. Змінювати його було б надто безцеремонним <...> Можна, звісно, заперечити, що це не є справжнім свідченням раннього політеїзму. Адже неважко уявити, що Бог по-царськи використовує слово «ми», або звертається до сонму ангелів, або навіть, із погляду християнства, – до іпостасей Трійці» [1, с. 16]. Лінгвіст Ч. Тейлор не погоджується, що йдеться про пошанну форму, адже в Біблії немає звертань у формі множини до іудейських монархів: «Ніхто не доведе, що в епоху Мойсея або навіть раніше було прийнято звертатися до царів і правителів, використовуючи форму множини. Біблія не дає підстав для подібного висновку» [7, с. 3].

Тим не менше, наскільки відомо з історії релігії, ранні вірування завжди були політеїстичними, а монотеїзм є більш пізньою стадією розвитку релігійних уявлень [1, с. 16]. Цікаво відзначити, що слово *Елохім* на позначення Єдиного Бога сполучається з дієсловами та прикметниками в однині, однак це саме слово може стосуватися також і фальшивих богів, ідолів і тоді воно сполучається зі словами в множині (напр., Суд. 6:10, 1 Цар. 7:3, Іс. Нав. 24:15 тощо).

Існує також версія, що множина слова *Елохім* стосовно Єдиного Бога позначає не кількість, а велич Бога.

Однак залишається питання: чому ж і слово *Сафаоф*, яке походить від «цава» – війсьсько, воїнство, також є похідним від іменника, що має значення множини?

2. Використання форми множини, замість форми однини, що виражається за допомогою відповідних особових займенників. Фактично на такі форми натрапляємо із самого початку, у розповіді про створення світу й людини: «І сказав Бог: *сотворімо людину за образом Нашим і за подобою Нашою*» [3, с. 6]; «І сказав Господь Бог: *ось, Адам став як один з Нас, знаючи добро і зло*» [3, с. 7]; «І почув

я голос Господа, Який говорить: кого Мені послати? і хто піде задля Нас?» [3, с. 736]. Ця ідея наявна й у Новому Заповіті. Наприклад, Ісус Христос так відповідає Никодимові: «*Ми говоримо про те, що знаємо, і засвідчуємо те, що бачили; а ви свідчення Нашого не приймаєте*» [3, с. 1191]. Або в іншому місці читаємо такі рядки: «*Я вже не в світі, та вони в світі, а Я до Тебе йду; Отче Святий! Збережи їх в ім'я Твоє, тих, котрих Ти дав Мені, щоб вони були єдине, як Ми*» [3, с. 1212].

3. Використання дієслів у формі першої особи множини: «... *зійдемо ж і змішаємо там мову їхню, так щоб один не розумів мови іншого*» [3, с. 13], «І сказав Господь Бог: *не добре бути чоловікові одному; сотворімо йому помічника, за його подобою*» [3, с. 7].

4. За допомогою іменників зі значенням числа. У Новому Заповіті йдеться також про те, що колективний інтелект можуть мати також нечисті духи. Так, у Євангелії від Марка читаємо: «*Побачивши ж Ісуса здала, прибіг і поклонився Йому. І, скрикнувши гучним голосом, сказав: що Тобі до мене, Ісусе, Сину Бога Всевишнього? Заклинаю Тебе Богом, не муч мене! Бо Ісус сказав йому: **вийди, душе нечистий**, з цього чоловіка. І спитав його: як твоє ім'я? А він сказав у відповідь: **легіон ім'я моє, бо багато нас***» [3, с. 1126]. Бачимо в наведеній ілюстрації те, що нечистий дух говорить про себе в однині, та й Ісус звертається до нього, використовуючи наказовий спосіб другої особи однини, однак далі, називаючи своє ім'я (легіон, до речі, у різні часи налічував від трьох до восьми тисяч осіб), дух говорить, що їх багато й прохає в Ісуса дозволу вселитися в отару свиней.

5. За допомогою чергування форм однини та множини в певних контекстах. Цікаву ідею колективного розуму втілено в розповіді про боротьбу Якова з Невідомим: «*І боровся Хтось з ним до появи зорі; і, побачивши, що не подолає його, торкнувся суглоба стегна його і пошкодив суглоб стегна у Якова, коли він боровся з **Ним**. І сказав йому: відпусти Мене, бо зійшла зоря <...> І сказав йому: *відтепер ім'я твоє буде не Яків, а Ізраїль, тому що ти боровся з **Богом**, і людей перемагати будеш. Запитав і Яків, говорячи: скажи мені ім'я Твоє. І Він сказав: *навіщо ти запитуєш про ім'я Моє? Воно дивне*» [3, с. 37]. Тобто в наведеному уривку йдеться про одну окрему істоту. Важко уявити, щоб усемогутній Творець бився з людиною та ще й програв. А ось, наприклад, в історії про відвідання**

Богом Авраама й Сари (цю історію, до речі, покладено в основу християнського вчення про Трійцю) маємо справу з трьома істотами: «І явився йому **Господь** біля діброви Мамре, коли він сидів при вході в намет свій, під час спеки денної. Він звів очі свої і глянув, і ось, **три мужі** стоять навпроти нього. Побачивши, він побіг назустріч їм від входу в намет свій і поклонився до землі, і сказав: **Владико!** якщо я знайшов благовоління перед очима **Твоїми**, не пройди мимо раба Твого; і принесуть трохи води, й омийть **ноги ваші**; і відпочинете під цим деревом, а я принесу хліба, і **ви** підкріпите серця ваші; потім підіть у путь свою; тому що ви йдете мимо раба вашого. **Вони** сказали: *зроби так, як говориши*» [3, с. 19]. Бачимо, що в другому прикладі, на відміну від історії з Яковом, Бог з'явився перед Авраамом як **три мужі**. У другому прикладі також відбувається чергування присвійних займенників **твої – ваші**. Отже, можна зробити припущення, що, звертаючись до трьох незнайомих, Авраам мислить про них як про єдине ціле.

6. Використання збірних іменників у складі генітивних конструкцій: «**Бог став у сонмі богів, посеред них, щоб богів судити**» [3, с. 611]; «... *говорив у серці своєму: «Зійду на небо, вище за зірки Божі, піднесу престіл мій і сяду на горі у зібранні богів, на краю півночі»*» [3, с. 742].

Певною мірою ідея всеєдності втілена й у так званому «золотому правилі», згідно з яким

людина повинна чинити зі своїм ближнім так, як хотіла, щоб чинили з нею, тобто робимо іншим те, чого бажаємо собі.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у біблійних переказах функціонують приклади усвідомлення вищої істоти як колективного розуму. Це виявляється в різноманітних мовних конструкціях: за допомогою чергування однини та множини, за допомогою вживання збірних іменників у складі генітивних конструкцій, використання множини, замість форми однини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азимов А. Путеводитель по Библии / А. Азимов. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2013. – 1182 с.
2. Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез / В.П. Алексеев. – М. : Наука, 1989. – 458 с.
3. Біблія : [книги священного писання Старого та Нового завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками] / пер. Патріарха Філарета. – К. : Вид. Київ. Патріархії Укр. Православ. Церкви Київ. Патріархату, 2004. – 1408 с.
4. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1996. – 432 с.
6. Радионова А.В. Проблема коллективного сознания в творческом представлении русских поэтов XIX – XX веков / А.В. Радионова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2012. – № 3 (17). – Ч. 1. – С. 141–148.
7. Taylor C.V. The First Hundred Words / C.V. Taylor. – Gosford, NSW, Australia, 1996. – 103 p.

УДК 811.161.2'367.624:811.111

ПРИСЛІВНИК ЯК КОМПОНЕНТ АД'ЕКТИВНО-АДВЕРБІАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Федурко О.М., к. філол. н., доцент

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено зіставному дослідженню ад'єктивно-адвербіальних словосполучень в українській й англійській мовах. Схарактеризовано особливості сполучуваності прислівників із прикметниками. Установлено, що між компонентами ад'єктивно-адвербіальних словосполучень наявні атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, семантична спеціалізація яких залежить від значеннєвих характеристик прислівникових слів.

Ключові слова: відприкметниковий прислівник, ад'єктивно-адвербіальні словосполучення, сполучуваність, семантико-синтаксичні відношення.

Статья посвящена сопоставительному исследованию адъективно-адвербиальных словосочетаний в украинском и английском языках. Охарактеризовано особенности сочетаемости наречий с прилагательными. Установлено, что между компонентами адъективно-адвербиальных словосочетаний существуют атрибутивные семантико-синтаксические отношения, семантическая специализация которых зависит от смысловых характеристик наречных слов.

Ключевые слова: отадъективные наречия, адъективно-адвербиальные словосочетания, сочетаемость, семантико-синтаксические отношения.

Fedurko O.M. ADVERBS AS A COMPONENT OF ADJECTIVAL-ADVERBIAL PHRASES IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The paper deals with the contrastive study of adjectival-adverbial phrases in English and Ukrainian. The peculiarities of the adverb compatibility with adjectives are described in the paper. It has been found that among the components of adjectival-adverbial phrases exist attribute semantic-syntactic relations, semantic specialization of which depends on the meaning characteristics of adverbial words.

Key words: adjectival adverb, adjectival-adverbial phrases, compatibility, semantic-syntactic relations.

Постановка проблеми. Питання про природу словосполучення (Н. Арутюнова, В. Богданов, І. Вихованець, М. Всеволодова, А. Загнітко, Г. Золотова, Ю. Степанов та ін.) є одним із найбільш актуальних і дискусійних у сучасному мовознавстві. Вивчене достатньо глибоко з позицій формально-граматичного синтаксису, функціоналістами воно трактується як вторинне з номінативною функцією синтаксичне утворення, оформлене в межах речення внаслідок різнотипних ускладнень його вихідної структури [5, с. 35]. При цьому не заперечується доцільність розгляду словосполучення й поза реченням, на певному рівні абстрагування від нього, оскільки воно відображає системно зумовлені семантичні й формальні закономірності сполучуваності слів [5, с. 183; 6, с. 165; 9, с. 66] як презентів певних лексико-граматичних розрядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що провідна роль в утворенні словосполучень відводиться іменникові, живе мовлення засвідчує регулярність семантично неелементарних реченнєвих побудов, одним із компонентів яких є словосполучення на зразок «прикметник + якісно-означальний прислівник», наприклад: *Ви геніально і абсолютно послідовні* (Іван Багряний). Виявляючи

високу активність не тільки в українській мові (пор. англ. *She was thoroughly charming to him* (G. Eliot), *The room is brilliantly lighted* (O. Wilde)), вони досі не були предметом детального лінгвістичного розгляду.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз формальних і семантичних характеристик словосполучень «прикметник + відприкметниковий прислівник на *-o (-e)*» в зіставленні з їх англійськими еквівалентами, оскільки такий аспект розгляду дає змогу не тільки встановити спільне й відмінне в досліджуваних явищах, а й глибше пізнати їх природу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Установлено, що кожне словосполучення будується за певною структурною схемою, диференційними ознаками якої є семантико-граматична природа компонентів; форма синтаксичного зв'язку; засоби вираження синтаксичного зв'язку; тип семантико-синтаксичного відношення; порядок розташування компонентів [5, с. 192]. Словосполучення з прикметником і дієприкметником (дієприкметник має низку спільних із прикметником ознак – семантичних, словотвірних, граматичних [10, с. 35]) поширені в системах обох зіставлюваних мов. До того ж у

системі англійської вони є найуживанішим різновидом ад'єктивних словосполучень [4, с. 7], а також єдиним, у яких ад'юнкт регулярно вживається в препозиції до прикметника, – конструкції на зразок AdvAdjN (*politically active youth, moderately intelligent people*), AdvVingN (*widely staring eyes*), AdvVenN (*the most frequently used gerund*) [1, с. 52, 110]. Синтаксичні контакти прикметників і залежних від них прислівників теж ґрунтуються на співвідносності їх семантичних планів [11, с. 156]. У цих словосполученнях прислівник виражає ознаку ознаки з тією лише відмінністю, що в комплексах на зразок *жахливо втомлений, надзвичайно цікавий, невичерпно повний // terribly tired, deeply affected, greatly astonished* він завжди є засобом вираження характеристики предмета – опосередкованої й додаткової.

Прикметник/діеприкметник як стрижневий компонент AdvAdj-словосполучень у формально-синтаксичній структурі українського й англійського речень уживається в таких функціях: а) предикативній (для англійських прикметників ця сфера домінуюча [4, с. 6]): *Його дім, його комора, його стіл невичерпально повні* (У. Самчук) // *I was absurdly devoted to him '...'* (O. Wilde); б) атрибутивній: *І важко спілі полуниці намистом хляться у став* (М. Стельмах) // *They're meant for moderately intelligent people* (A.J. Cronin); в) у функції відокремленого означення: *Штурман не реагує, підкреслено байдужий, стомлений '...'* (Іван Багряний) // *He smiled, suddenly gay* (I. Shaw). Ад'єктивно-адвербіальні конструкції двох останніх різновидів відзначаються більшою семантичною складністю, оскільки являють собою взаємодію двох прихованих предикатів [16, с. 236], наприклад: *І важко спілі полуниці намистом хляться у став* (М. Стельмах) ← *Полуниці намистом хляться у став* + *Полуниці спілі* + *Полуниці важкі* // *They're meant for moderately intelligent people* (A.J. Cronin) ← *They're meant for people* + *The people are intelligent* + *The people are moderate*. Український прикметник, означуваний прислівником, може входити до складу підмета: *Щось невимовно понуре шепче їхній душі, що їм уже не вернуться до життя* (О. Турянський). В аналізованих текстах англійської мови таке вживання не зафіксовано.

У всіх перелічених функціях прикметник характеризується двобічною різноспрямованою синтаксичною залежністю: з одного боку, узгоджується з іменником як означення або присудок, а з другого – поширю-

ється залежним прислівником відповідно до умов синтаксичного зв'язку прилягання, який, однак, значно сильніший, ніж у дієслівно-прислівникових, бо семантика й морфологія прикметника потребують фіксованої вказівки на час більшою мірою, ніж семантика й морфологія дієслова; справа, отже, у специфіці категоріальних характеристик прикметника та дієслова.

Українські ад'єктивно-адвербіальні словосполучення ґрунтовано проаналізовано до того ж на широкому зіставному тлі в монографічному дослідженні І. Кононенка «Прикметник у слов'янських мовах» [11]. Окремі питання українських ад'єктивно-адвербіальних комплексів досліджувано в працях М. Степаненка [15], англійських – Л. Бистрової [3] та О. Шевченко, Р. Васильєвої [4]. У них наголошено, зокрема, що сполучуваність прислівників із прикметниками, ужитими як в атрибутивній, так і предикативній функціях, має «обмежений характер», тобто характеризується «високим ступенем вибіркової» й зумовлена «головним чином необхідністю вказувати на ступінь вияву тієї чи тієї ознаки або на ступінь її стійкості» [2, с. 28], що прислівники в тому числі й на *-o (-e) // -ly* взаємодіють в основному з якісними (здебільшого у формі нульового та вищого ступенів порівняння) прикметниками або з тими відносними, які перейшли в якісні, «оскільки саме семантика якості передбачає потенційне прирощення змісту»: залежні прислівники увиразнюють кваліфікативний характер таких одиниць [11, с. 157], пор.: *дуко щасливий батько // the wildly happy father*. В аспекті семантичному такі прикметники найчастіше позначають загальну оцінку предметів та осіб, фізичні якості й властивості людей і тварин, їхні внутрішні якості, інтелектуальні якості людей, їхні емоції, настрої, душевні стани. Зібраний нами матеріал засвідчує слушність думки, що деякі відносні прикметники теж можуть взаємодіяти з означальними прислівниками [4, с. 7; 11, с. 165], не тільки з прислівниками міри й ступеня, наприклад: *типово шведський, догматично матеріалістичний // typically Scottish, dogmatically materialist*. У таких структурах, як виглядає, відносні прикметники набувають характеризувального значення, наближаючись за своїми ознаками до якісних.

Між компонентами ад'єктивно-адвербіальних словосполучень наявні атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, семантична спеціалізація яких залежить і від зна-

ченневих характеристик прислівникових слів. У цьому зв'язку актуально, носіями яких значень ці останні є.

Дехто з учених [13] обстоює думку, що прикметники здатні взаємодіяти лише з кількісними прислівниками. Її заперечив В. Виноградов: попри те, що якісні прислівники найчастіше означають дієслова, вони поєднуються також із прикметниками та прислівниками [8, с. 345]. Проте важливо й те, що «слова на **-ly** в приад'єктивній функції зазвичай редукують частину лексичного значення, розвиваючи значення посилення (інтенсифікації) ознаки» [7, с. 37]. Дослідники слов'янських та англійських ад'єктивно-адвербіальних словосполучень наголошують також на тому, що вживання якісних прислівників на **-o (-e)** // **-ly** з прикметниками – явище в історії мови відносно пізнє, але досить активне [14]. Порівняно з придієслівним уживанням якісних прислівників, приад'єктивне характеризується більшою складністю насамперед тому, що ці одиниці позначають хоча й іншу, але також якісну ознаку з різноманітними значеннями відтінками – оцінним, порівняльним, обмежувальним: '...' *До матері, коли приїжджав, був **нелукаво** ніжним і добрим* (І. Вільде) // *She looked **strangely** calm, her lungs pulling slowly, **deeply*** (D. Brown). У праці І. Кононенко їх об'єднано під назвою кваліфікативних і зараховано поряд із квантитивними прислівниками до конструкцій із означальною семантикою, на противагу комплексам із обставинним значенням на зразок *вічно вбога, завжди слухняна, вечно ироническое, ciagle ponury* [11, с. 159]. Словосполучення останнього різновиду в обстежуваних англійських текстах не виявлено.

У кваліфікативних словосполученнях прислівник указує на якісну ознаку вираженої прикметником/дієприкметником статичної ознаки. Отже, до складу ад'єктивно-адвербіальних словосполучень можуть входити прислівники на **-o (-e)** // **-ly** відмінного семантичного плану: а) із загальнооцінним значенням (*добре вихований, погано підготовлений* // *well educated*); б) з частковооцінним (*ненормально строгий, хвилююче прекрасний* // *abnormally severe, remarkably small*, пор. в реченні: *Над **незвично** тихим селом місяць розплюскує прозорі потоки* (М. Стельмах) // *Her progress along Park Road was **agreeably** uneventful* (A.J. Cronin); в) у яких оцінна сема (позитивного чи негативного змісту) – лише один із компонентів семної структури поряд із семами якісної чи кількісної кваліфікації

статичної ознаки: *холодно ворожий, приголомшливо голубий, безнадійно прозаїчний, смертельно блідий* // *coldly hostile, startlingly blue, hopelessly prosaic, deathly white*, пор. у реченні: *Ви **геніально** і абсолютно послідовні* (Іван Багряний) // *His manners towards the maid-servants were **disgustingly** free and familiar* (A. Conan-Doyle); *They grew **terribly** tired* (W.S. Maugham).

Прислівники загальнооцінного значення поєднуються насамперед із прикметниками віддієслівного (віддієприкметникового) походження [11, с. 159]. Зазначену закономірність помічено й серед співвідносних конструкцій англійської мови, пор.: *погано одягнений, добре поінформований, чудово облаштований, препаскудно почищений, зле вихований* // *beautifully lit up, badly shoked, prettily dressed, horribly frightened*, пор. у реченні: *Була **добре** одягнена, мала бурхливе волосся і яскраво мальовані уста* (У. Самчук) // *Deeply affected, Priam Farll rose and left the room* (A. Bennett), *She was small, beautifully made, with legs long for her body and slim hips* (W.S. Maugham). У цих комплексах оцінна семантика відступає на другий план, поступаючись місцем значенням способу дії та якості як провідним у дієслівно-прислівникових словосполученнях. Це має наслідком витворення семантики амальгамного типу: *міцно стиснуті кулаки* // *the tightly clenched hands*, пор. у реченні: *Він стояв проти неї без руху, з зложеними на грудях руками, з **насмішливо** примруженими п'яними очима* (У. Самчук) // *I don't deny that it is **smartly** written* (A. Conan-Doyle). Деякі з таких конструкцій високочастотні фразеологізовані [11, с. 160], особливо коли стрижневий прикметник/дієприкметник – слово до певної міри десемантизоване (*широко відкритий, широко розплющені, широко простелені*), див. у реченні: *Довгу хвилину стояли вони мовчазні, вдивляючись **широко** розплющеними очима в міську п'ятьму, в далеке минуле своє* (О. Довженко). Часом прислівник стає обов'язковим елементом, що забезпечує адекватне прочитання всього висловлення чи його фрагмента: *Кожен їхній (блискавок) спалах супроводжувався ударом грому, часом віддаленим, а більше близьким і **несхибно** разючим* (Д. Міщенко). Без прислівника *несхибно* складно, як видається, однозначно трактувати прикметник *разючим*. Можна, отже, зробити висновок про вагому роль прислівникової обставини способу дії в реалізації комунікативних інтенцій мовців.

В обох мовах наявні ад'єктивно-адвербіальні словосполучення, у яких якісно-означальні прислівники вказують на достовірність, безсумнівність прикметникової/дієприкметникової ознаки, що зближує їх із модальними словами [11, с. 161: *дійсно пережитий, стовідсотково провокаційний* // **decidedly alarming**, пор. у реченні: '...' *Потім були періоди національного піднесення, потужний вибух енергії національного державотворення, фактично повне зліквідування живих у роки сталініцини* '...' (А. Погрібний) // *But the two men were fundamentally opposite* (A.J. Cronin).

В обох мовах у взаємодію з прикметниками вступають означальні прислівники, що їх в англістиці названо "adverbs of respect" 'прислівники обмеження сфери вияву ознаки' [4]: *національно свідомий громадянин, термінологічно окреслені, логічно систематизовані, науково осмислені, теоретично можливий, хімічно активний, принципово важливий* // *physically beautiful, theoretically possible, chemically active*, пор. у реченні: *Ставлю крапку у цих роздумах у дні, що традиційно пов'язані в нас з пошануванням Тараса Шевченка* (А. Погрібний) // *And she was not melodramatic heroine: that is, a physically beautiful lovelorn parasite* (B. Shaw).

Між компонентами ад'єктивно-прислівникових сполучень можуть формуватися порівняльні (уподібнювальні) відношення. Вони характеризують насамперед ті комплекси, у яких прислівник мотивований відносним прикметником: *смертельно блідий* // **deathly white** або ж який своєю семантикою безпосередньо вказує на порівняння: *відносно незначний, однаково близькі, порівняно молодий* // *relatively unimportant, comparatively young*. Зафіксовано також конструкції, у яких прислівник номінує ознаку, що вважається еталонною щодо названої прикметником: *Постає переді мною в первозданно чистих фарбах те, що раз в житті буває* (Р. Лубківський).

Великий клас ад'єктивно-адвербіальних комплексів утворюють ті, у яких прислівники на **-o(-e)//-ly** виражають різний ступінь міри передаваного прикметником семантичного змісту: *страшно жалісливий, надзвичайно безпомічний* // *dreadfully pitiful, extraordinarily helpless*. Між їх компонентами можуть витворюватися такі різновиди квантитативних семантико-синтаксичних відношень: експлікації (*явно ігнорований, виразно академічний* // *apparently ignorant*), посилення ознаки (*над-*

мірно сильний, страшенно добрий, надзвичайно добрий // *frightfully strong, terribly good, surprisingly good*), її послаблення (*слабо вивчений* // *faintly vaporous*) [3, с. 28; 11, с. 157; 15, с. 15–16; 17, с. 289–301]. Оскільки значення посилення (+)/послаблення (-) ознаки мусить мати точку відліку (0), то цілком обґрунтованим вважаємо вживання прислівників зі значенням помірного ступеня вияву ознаки: *Помірно стишена багрянь* (Р. Лубківський) // *Her tone was gently deprecating* (A. Conan-Doyle).

Прислівники з кількісним значенням *цілковито, безконечно, винятково, значно, надзвичайно, невимовно, неймовірно, неказанно, нескінченно, нестерпно, приголомшливо, страшенно, цілковито* // *extremely, frightfully, perfectly, terribly, pretty, greatly, deeply, utterly, badly, bitterly, heartily, thoroughly, completely* указують на максимальний чи надзвичайно високий ступінь ознаки: *Ми тотально обеззброєні* (У. Самчук) // *Thomas Jones was a man of extremely nervous temperament* (A. Christie). Численні прислівники-квантифікатори (*скажімо, страшенно, приголомшливо, тотально* // *deathly, horribly, wildly*) містять у своїй семантичній структурі експресивні співзначення, що, на думку Є. Кржижкової, спричинює стирання, зношення її квантитативного елемента, а відтак стимулює безперервне оновлення складу таких одиниць [12, с. 129]. Воно можливе з огляду на те, що прикметник як частину мови характеризує категорія ступенів порівняння й широка сполучуваність із прислівниками міри і ступеня. За взаємодії з прикметниками лексичне значення прислівників на **-o (-e) // -ly** «наче піддається «редукції», спричиняючи тим самим розвиток у цих одиниць стрижневої функції підсилювача (інтенсифікатора), пор.: *страшно (погано) виглядати і страшно (дуже) схвильований* [7, с. 37], див. у реченні: *І був би катастрофічно тверезим!* (Люко Дашвар) // *As they walked home towards Vale View at the end of the evening he was jealously silent* (A.J. Cronin).

Відприкметникових прислівників із семантикою релаксації в обох мовах не виявлено, зафіксовано натомість одиниці, що вказують на низький або невизначений ступінь ознаки: *легко, просто, неясно, невизначено* // *barely, hardly, moderately, partly, scarcely, slightly, simply, nearly, vaguely*; *Стояла невизначено упокорена і ждала* (Д. Міщенко) // *His general appearance was slightly marred by the fact '...'* (A. Christie).

Компоненти ад'єктивно-адвербіальних словосполучень, на відміну від дієслівно-прислівникових, відзначаються сталістю позицій: і в англійській, і в українській мові прислівник передує прикметникові, незалежно від його синтаксичної функції – означення невідокремленого (*Князь теж спинився, затримав на ній замилувано теплий погляд* (Д. Міщенко) // *It was always a slightly embarrassing moment* (A.J. Cronin)) і відокремленого (*А деякі «мертві» [мови], нібито забуті, безнадійно втрачені, раптом через віки відроджуються'...* (О. Гончар) // *"Ah, you rogue!" – cried Jones, highly delighted* (A. Conan-Doyle)), іменної частини присудка (*Її чари безмежно сильні, сильніші, можливо, ніж страх і смерть* (У. Самчук) // *She was deathly white* (W.S. Maugham)). У складі українського речення ад'єктивно-прислівникові словосполучення можуть набувати ознак перерваних одиниць: *Російсько-українська двомовність України, як переконаємося, історично не така вже давня* (А. Погрібний).

Еквівалентні українським англійські комплекси є єдиним різновидом ад'єктивних словосполучень, у яких ад'юнкт (поширювач) регулярно вживається контактено.

Висновки з проведеного дослідження. Як бачимо, словосполучення «прикметник + якісно-означальний прислівник на *-o (-e) // -ly*» характеризуються певними закономірностями щодо своєї формальної організації, а також багатством відтінків атрибутивного семантико-синтаксичного значення, що, відповідно, розширює інформативний план речень, до складу яких вони входять. Зіставлення цього різновиду українських та англійських ад'єктивно-прислівникових конструкцій засвідчує близькість їх семантичних характеристик, тоді як розбіжності стосуються лексичної презентації тих чи тих різновидів семантики. Запропонована схема аналізу може бути застосована під час вивчення інших типів словосполучень із відприкметниковим прислівником у ролі залежного компонента, що дасть змогу зробити адекватний висновок про роль прислівникового слова в семантико-синтаксичній структурі українського та англійського речення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 200 с.
2. Беляева М.А. Грамматика английского языка / М.А. Беляева. – М. : Высшая школа, 1977. – 333 с.
3. Бистрова Л.В. Сполучуваність прислівників з прикметниками у сучасній англійській мові / Л.В. Бистрова, О.Ф. Шевченко // Мовознавство. – 1986. – № 3. – С. 27–30.
4. Васильева Р.Я. Адъективные словосочетания с зависимыми наречиями в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Р.Я. Васильева. – М., 1967. – 20 с.
5. Вихованець І.Р. Грамматика української мови: Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / М.В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
7. Гвишиани Н.Б. Полифункциональность слова в языке и речи : [учебное пособие] / Н.Б. Гвишиани. – М. : Высшая школа, 1979. – 200 с.
8. Грамматика русского языка : в 2 т. / редкол. В.В. Виноградов и др. ; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 2. – Ч. 2 : Синтаксис. – 1954. – 444 с.
9. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 370 с.
10. Иванова Л.П. Структурно-функциональный анализ простого предложения / Л.П. Иванова. – К. : Вища школа, 1991. – 166 с.
11. Кононенко І.В. Прикметник у слов'янських мовах : [монографія] / І.В. Кононенко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 495 с.
12. Кржижкова Е. Количественная детерминация прилагательных в русском языке (лексико-синтаксический анализ) / Е. Кржижкова // Синтаксис и норма. – М. : Наука, 1974. – С. 122–144.
13. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М. : Языки русской культуры, 2001. – 544 с.
14. Прокопович Н.Н. Словосочетание в современном русском литературном языке / Н.Н. Прокопович. – М. : Просвещение, 1966. – 400 с.
15. Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у формуванні й вираженні квантитативних відношень у структурі простого двоскладного речення / М.І. Степаненко // Мовознавство. – 1999. – № 4–5. – С. 15–21.
16. Шмелева Т.В. Семантический синтаксис : [лекции из курса «Современный русский язык»] / Т.В. Шмелева ; Красноярский гос. ун-т. – Красноярск, 1994. – 46 с.
17. Laenzlinger Ch. Comparative Studies in Word Order Variation: Adverbs, pronouns, and clause structure in Romance and Germanic / Ch. Laenzlinger // Linguistik Aktuell / Linguistics Today. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 371 p

УДК 811.111

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО КІНОРЕКЛАМНОГО АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Фекете Д.Ю., аспірант

кафедри англійської філології та перекладу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано базові (глобальні) та другорядні (локальні) функції сучасного англійського кінорекламного аудіовізуального дискурсу й виявлено особливості реалізації встановлених функцій у цьому дискурсі.

Ключові слова: дискурс, рекламний дискурс, функції кінорекламного дискурсу.

В статье проанализированы базовые (глобальные) и второстепенные (локальные) функции современного англоязычного кинорекламного аудиовизуального дискурса и выявлены особенности реализации установленных функций в данном дискурсе.

Ключевые слова: дискурс, рекламный дискурс, функции кинорекламного дискурса.

Fekete D.Yu. FUNCTIONAL FEATURES OF MODERN ENGLISH AUDIOVISUAL ADVERTISING MOVIE DISCOURSE

The article seeks to determine the basic (global) and secondary (local) functions of modern English audiovisual advertising movie discourse as well as to analyze their realization features in the discourse.

Key words: discourse, advertising discourse, movie advertising discourse functions.

Постановка проблеми. Реклама наявна майже в усіх сферах сучасного соціуму, відображаючи активну взаємодію та взаємовплив різних суспільних інститутів. Об'єктом дослідження є кінореклама, що актуалізується у форматі трейлера. Кінофільми є продукцією (як й інші споживчі товари), спрямованою на отримання прибутку її виробниками. Відповідно, перед останніми стоїть питання ефективної репрезентації кінопродукції, її поширення на ринку, а це, у свою чергу, вимагає звернення до рекламного дискурсу. Необхідність класифікації та вивчення різних видів рекламного дискурсу в сукупності засобів їх реалізації й комунікативно-ситуативних параметрів зумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб у рамках загального визначення поняття рекламного дискурсу виокремити базові та другорядні (локальні) функції аудіовізуального кінорекламного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональна природа сучасного рекламного дискурсу має складний ієрархічний характер. Основною функцією рекламного дискурсу є його призначення, тобто для чого він породжується і з якою метою актуалізується в суспільстві. Як про це свідчить найпоширеніший алгоритм рекламної комунікації AIDA (attention → interest → desire → action) [9, с. 37], принцип регулятивної діяльності в сучасному рекламному дискурсі реалізується у вигляді привернення уваги адресата, про-

вокування інтересу до рекламного й рекламного продукту, формування бажання на підставі збудження потреб, яке, у свою чергу, спрямоване на керування конкретною запланованою адресантом дією (придбання товару чи послуги в разі комерційного рекламного дискурсу).

Унаслідок таких міркувань можна стверджувати, що головною функцією комерційного рекламного дискурсу є підштовхування, спонукування реципієнта до придбання товару чи послуги. Відповідно, загальна регулятивна функція комунікативної взаємодії конкретизується в спонукальній функції рекламного дискурсу. Функція на форму та на вибір засобів, тобто спонукальна функція рекламного дискурсу, визначає його форми й тактико-стратегічний комплекс.

Разом із цим у науковій літературі спостерігається неузгодженість щодо визначення функціонального спектру рекламної діяльності. Загалом до функцій рекламного дискурсу зараховують *регулятивну, апелятивну, спонукальну, маркетингову, інформаційну, пропагандистську, переконувальну, освітню, соціальну, інтегративну, диференційну, демократизувальну, світоглядну, стререотипизувальну, фальсифікувальну, нагадувальну, утримувальну, коментарійно-оцінювальну, гедоністичну, репрезентативну, експресивну, ігрову, магічну, кумулятивну, фатичну* [2, с. 29–30; 3, с. 83; 4; 5, с. 7–8; 6, с. 80–81; 7, с. 137; 9, с. 35–36; 10, с. 4; 13, с. 37].

Розглянемо основні підходи до типології функцій рекламного дискурсу. На думку М.А. Блюм і Н.В. Молоткова [2, с. 29–30], основними функціями реклами є такі:

1. Інформаційна (прагматична) – полягає в розповсюдженні необхідної інформації про певні товари, послуги й виробників.

2. Економічна (утилітарна) – збільшення обсягу продажів, отримання прибутку.

3. Маркетингова (комерційна) – просування товару або послуги на ринку, ідентифікація товару та його виробника.

4. Комунікативна (ідеологічна) – вплив на масову аудиторію.

5. Виховна (соціальна) – вплив на масову свідомість.

6. Спонукальна – спонукання до купівлі, формування попиту.

Існують спроби обмежити коло основних функцій до *маркетингової* й *комунікативної* [10, с. 4]. Якщо маркетингова функція відповідає меті та завданням рекламної діяльності (тобто спрямована на спонукання до придбання товару за допомогою різних засобів і на отримання прибутку), то комунікативна функція комерційної реклами як одне з головних її призначень викликає сумніви. Метою реклами не є спілкування зі споживачем або, точніше, зв'язок із ним. Будь-яка дискурсивна взаємодія визначається комунікативним зв'язком: книга, лекція, судове засідання, декламація віршів, монографія тощо виконують комунікативну функцію. Доречніше сказати, що вони не можуть її не виконувати, оскільки комунікація є єдиною формою взаємодії в межах соціуму. Комунікативність визначається нами як середовище регуляції поведінки, яка в рекламному дискурсі постає у вигляді маркетингового спонукання. У широкому сенсі всі функції дискурсивної взаємодії є комунікативними, оскільки забезпечують зв'язок або виникають на його підставі. Відповідно, комунікативність не може визначатися як основна диференційна характеристика рекламного дискурсу, що відрізняє його від інших типів.

Загалом більшість дослідників включають до переліку базових функцій комерційного рекламного дискурсу спонукальну (або, точніше, спонукально-маркетингову), хоча іноді називають і тлумачать її по-різному. «Мова реклами виконує дві комунікативних функції – інформує та переконує» [11]. Головна мета рекламного тексту – спонукати споживача до вибору рекламованого продукту [3, с. 83]. Усі функції реклами, як й інших елементів комп-

лексу маркетингу, зводяться до досягнення основних цілей маркетингових комунікацій – формування попиту і стимулювання збуту [13, с. 37].

Основною метою реклами є приваблення уваги потенційного покупця та спонукання його до придбання рекламованого товару. Рекламний дискурс володіє сильним потенціалом впливу, тобто реклама впливає на споживача всіма можливими засобами [1, с. 90]. Як зазначає А.Н. Мудров [9, с. 35], функція реклами впливає із самого її визначення, а саме: взаємодіяти зі споживачем продукту, сприяти формуванню попиту і стимулюванню збуту товару шляхом використання великої кількості різних методів, прийомів і схем. На думку автора, головна функція реклами полягає в практичній реалізації лозунгу «Реклама – двигун торгівлі». Далі автор задає релевантне й доцільне в контексті вивчення функціонального аспекту реклами питання: що конкретно робить реклама для виконання своєї головної функції? Це і є відповіддю на питання про базові та другорядні функції реклами й засоби реалізації рекламного тексту.

Л.А. Кочетова пропонує виокремлювати дискурсотворчі функції рекламного дискурсу (етап появи і становлення рекламної діяльності) й набуті дискурсом функції. До перших належать репрезентативна, експресивна та фатична функції, а до останніх, що виникли в процесі еволюції і становлення сучасної реклами, – апелятивна, ігрова, магічна й кумулятивна функції. Перші реалізують свій регулятивний потенціал через комунікативні стратегії обіцянки, репрезентації, таргетизації та оцінки, тоді як другі актуалізуються використанням імперативної й мітигаційної комунікативних стратегій. Мітигаційна стратегія поступово компенсує зникнення комунікативної стратегії ввічливості. Дослідниця зазначає, що комунікативно-прагматична динаміка сучасного рекламного дискурсу визначається таким: (1) зміною підходу до репрезентації рекламованої продукції від тексту (мається на увазі об'єктивна інформація про виробника і продукт) до емпатії (співпереживання, емоційна співпричетність); (2) зсувом від перформативності до імперативності, зумовленим зміною соціальної дистанції між суб'єктами рекламного дискурсу; (3) зміною домінуючого типу впливу від аргументативності до сугестивності [5, с. 7–8].

Отже, виникає питання: чи є інформативність тією функціональною рисою, що

визначає мету й природу сучасного рекламного дискурсу, тобто чи є інформативність кінцевою метою реклами, на відміну від інформації як засобу (інструмента) спонукання.

Головним методологічним проривом в еволюції рекламного дискурсу та його засобів стали ідеї Альберта Ласкера, який прийшов до рекламного бізнесу на початку XIX століття. Унікальність його формули полягала в тому, що він пропонував рекламодавцям не інформувати адресата про продукцію, а провокувати до дії, умовляти купувати товар навіть тоді, коли споживач цього не планує [7, с. 136].

Унаслідок цього між інформативністю і спонукальністю існує залежність підпорядкування: інформація є засобом спонукання, а не навпаки. Підхід, що визначає процес комунікації як передачу інформації з метою інформування, а дії учасників – як процес кодування та декодування, є застарілою механістичною моделлю комунікативного процесу.

Інформація має прагматичне призначення та є інструментом регулятивного процесу в суспільстві, тобто інформація виконує інструментальну функцію. Інформування є проміжним етапом (серед багатьох інших), другорядною функцією, що сприяє реалізації базової спонукально-маркетингової функції рекламного дискурсу. Відповідно, регулятивна дія рекламного дискурсу полягає в інформаційному (функціональній засіб у вигляді підпорядкованої, другорядної функції), спонукальному впливі (функція) на споживача.

Отже, рекламний дискурс сучасного постіндустріального етапу розвитку суспільства визначається розважальністю, магістичністю, сугестивністю, інтеріоризованістю, провокативністю, зменшенням соціальної дистанції між суб'єктами дискурсу, персоналізованістю, емпатією, детабуїзованістю, епатажністю й високим рівнем креативності [5, с. 9].

Відповідно, всі ці ознаки характеризують рекламний аудіовізуальний кінодискурс. Оскільки продукція кіноіндустрії є комерційним товаром, аудіовізуальна комерційна кінореклама виконує спонукально-маркетингову функцію, яка є єдиною базовою (або глобальною) функцією для всього рекламного комерційного дискурсу та підпорядковується загальній регулятивній функції, що визначає будь-який вид комунікативного середовища, тобто будь-який вид соціальної взаємодії.

Другорядні функції рекламного аудіовізуального кінодискурсу діляться на цілеспрямовані й нецілеспрямовані (або латентні) функції. Другорядні цілеспрямовані функції (або локальні функції) є результатом тактико-стратегічного планування та залежать від засобів, що обирає виробник аудіовізуальної кінореклами. Якщо базова спонукально-маркетингова функція спрямована на досягнення глобальної мети рекламного дискурсу (спонукати до споживання), то другорядні функції спрямовані на виконання завдань, які визначаються локальними цілями та сприяють актуалізації базової функції. В англійській термінології співвідношення між базовою і другорядними функціями диференціюється через використання термінів *goal* (глобальна мета) й *objectives* (локальні цілі).

Тобто для того, щоб аудіовізуальний кінодискурс виконував спонукально-маркетингову функцію, його підсистеми та елементи повинні вирішити певні завдання й, відповідно, виконати низку функцій на локальному рівні для забезпечення ефективної реалізації базової функції та досягнення глобальної мети.

До локальних функцій рекламного комерційного аудіовізуального дискурсу належать інформаційна, переконувальна, оцінювальна, фальсифікувальна, атрактивна, репрезентативна, експресивна, сугестивна, фатична, розважальна (гедоністична) й магічна функції.

Магічна функція аудіовізуального рекламного кінодискурсу безпосередньо пов'язана з регулятивною функцією мови і тлумачиться як здатність мовних одиниць керувати поведінкою комунікантів. Магічна функція пов'язана з поняттям перформативності, але не зводиться до власне перформативної функції мови та перформативних мовленнєвих актів і навіть перформативних типів дискурсу [12, с. 327]. Перформативними називаються одиниці, які під час їх актуалізації не описують певну дію, а самі вже є дією, що реалізується шляхом вимови висловлення [14, с. 102]. Відповідно, ознакою перформативності володіють такі одиниці, як *thank, congratulate, announce, declare, praise, promise, order, swear* тощо, а також більші утворення, такі як дискурс привітання, оголошення, клятви тощо. Магічна функція рекламного дискурсу полягає в здатності його елементів приваблювати, концентрувати увагу, спокушати реципієнта. Це досягається шляхом використання звуко-символізму, звуконаслідування, рими, повторювань, інтонації, тропів тощо. Потенціал

магічної функції сучасного рекламного аудіовізуального дискурсу дуже підвищився з появою нових комп'ютерних технологій, які значно підсилили роль невербальних засобів у рекламній діяльності.

Магічна функція впритул наближається та взаємодіє із сугестивною, атрактивною й фальсифікувальною функціями рекламного дискурсу. Через створення та розповсюдження моделей впливу на споживача виник міф про «навіювальні властивості реклами» та її «чаклунські чари». Але це є лише науковим із погляду психології поясненням процесів прийняття рішень, яке дає виробникам реклами змогу правильно розставляти акценти в рекламному повідомленні й готувати ефективні рекламні кампанії.

Інформаційна функція аудіовізуального кінодискурсу полягає в оповіщенні споживача про виробника фільму, жанр, акторський і знімальний склад (так звана об'єктивна інформація). Інформація (вербальна та невербальна) про сюжет і події подаються в рекламному відеоролику так, щоб вразити реципієнта, привернути його увагу, що, врешті-решт, має актуалізувати глобальну функцію рекламного дискурсу.

Оцінювальна функція спрямована на формування позитивної оцінки продукції кіноіндустрії. Оцінка надається через цитати з відомих видань, що відповідають за критичний аналіз кінофільмів, або рекламодавця сам надає оцінку. У першому випадку обов'язковим є посилання на джерело оцінки. Оцінювання продукції кіноіндустрії актуалізується в гіперболічному вигляді з використанням позитивних характеристик фільму в найвищому ступені порівняння. Такі шляхи реалізації оцінки продукту є прямі, оскільки вони втілюються у вигляді прямих мовленнєвих актів оцінки:

– “JULIANNE MOORE GIVES A MAGNIFICENT PERFORMANCE” – Scott Fienberg. THE HOLLYWOOD REPORTER;

– “STILL ALICE IS FILLED WITH OUTSTANDING PERFORMANCES” – AWARDS WATCH;

– ONE OF THE MOST ADVENTUROUS AND COMPELLING ACTRESSES;

– “IT TOUCHES DEEP AFFIRMS LIFE” – LONDON EVENING STANDARD.

Непрямі способи формування позитивної оцінки есплікуються через використання непрямих мовленнєвих актів оцінки. У таких випадках оцінювання інформаційних блоків має вигляд констатації факту, хоча їх гли-

бинна прагматична структура інтерпретується шляхом логічної операції імплікації за принципом: якщо сказано А, то мається на увазі В (оцінка):

– WRITTEN TO THE SCREEN AND DIRECTED BY RICHARD GLATZER & WASH WESTMORELAND;

– JULIANNE MOORE ALEC BALDWIN KRISTEN STEWART.

Непрямі мовленнєві акти оцінки реалізуються шляхом надання інформації про виробника, авторський, акторський і знімальний склад, логотип студії, зображення тарифної картки Британського бюро кіноцензорів (BBFC Rate Card), у якій зазначається, що фільм отримав схвалення та класифікаційні ознаки:

– BASED ON THE BOOK BY LISA GENOVA;

– SONY PICTURES CLASSICS.

Також оцінювальну функцію виконують обрані рекламодавцем сцени з кінофільму, спеціальні ефекти, музичний супровід тощо. Перераховані вище засоби виконують переконувальну (аргументативну) функцію, оскільки спрямовані на переконання за допомогою переважно раціональних аргументів, чому споживач має переглянути (спожити) цей кінофільм.

Задля успішної реалізації кінопродукції на ринку рекламодавець має зацікавити споживача, привабити його та викликати бажання переглянути кінофільм. Відповідно, аудіовізуальний кінорекламний дискурс реалізує атрактивну функцію. Це досягається за рахунок вищезазначених засобів, а також шляхом впливу на емоційну сферу реципієнта. Питома вага тут належить невербальним аудіовізуальним засобам у вигляді спеціальних ефектів, музичного супроводу, динамічній зміні кадрів і сцен.

До вербальних засобів належать ретельно відібрані мікродіалоги, які есплікують базові концепти кінострічки. Така інформація подається за принципом кліфхенгеру (від англ. *cliffhanger*), який тлумачиться як художній прийом для привертання й утримування уваги та збудження інтересу, за якого герої кінострічки потрапляють у складне становище, внаслідок якого очікуються певні наслідки. Такі фрагменти дискурсу постають у вигляді кульмінацій, що вимагають негайного вирішення, але наратив обривається й розв'язка залишається відкритою. Це є потужним «гачком», інструментом активізації зацікавленості в кінопродукті, оскільки він подразнює потребу допитливості та стимулює інтерес.

Сутність репрезентативної функції полягає в позиціюванні кінопродукції на ринку та її демонстрації потенційному глядачу. Репрезентативна функція актуалізується через планування структури й тактико-стратегічного комплексу відеоролика, вибору ефективних вербальних і невербальних засобів репрезентації.

Розважальна (або гедоністична) функція аудіовізуального кінорекламного дискурсу полягає в задоволенні бажань і потреб у площині ігрової діяльності (іноді кінофільм називають *ігрове кіно* або *художній фільм*), у здатності реклами давати задоволення та насолоду. Кінорекламний відеоролик є мікрофільмом, є свого роду фільмом про фільм, який, відповідно, має приваблювати й розважати споживача. Задля цього використовують аудіовізуальні ефекти, динамічність сюжету ролика, драматичні або комічні принципи побудови наративу.

Фатична функція рекламного кінодискурсу полягає в установленні та утриманні контакту зі споживачем. Виробник аудіовізуальної кінореклами встановлює зв'язок зі споживачем через кінотеатр (демонстрація трейлерів перед сеансом), телебачення й Інтернет-мережу. Фатичний характер рекламних відеороликів підтримується принципом нагадувальної реклами на телебаченні та в Інтернет-середовищі. Інтернет надає можливості для зворотного зв'язку, під час якого споживачі оцінюють кінорекламні трейлери, що формують їх рейтинги й дають змогу прослідкувати ефективність аудіовізуальної кінореклами.

Фальсифікувальна функція реклами полягає в навмисному викривленні реальності з метою надання рекламному повідомленню більшої привабливості. Рекламодавці орієнтуються на потреби, що відображають аспекти життя, до яких прагне споживач. Тому для виконання фальсифікувальної функції використовуються переважно емоційні засоби впливу на свідомість. Залежно від жанру кінострічки, аудіовізуальна кінореклама гіперболізовано експлікує актуальні для глядача концепти, наприклад, ВІЧНЕ КОХАННЯ, ПРИНЦ НА БІЛОМУ КОНІ, ДЕМОКРАТІЯ, АБСОЛЮТНА СМІЛИВІСТЬ, УТІЛЕННЯ МРІЙ, НЕПЕРЕМОЖНІСТЬ, МАГІЯ, ВІЧНЕ ЖИТТЯ, ПОТОЙБІЧНЕ ЖИТТЯ тощо.

Експресивна функція аудіовізуального кінорекламного дискурсу полягає в підсиленні емотивності вербальних і невербальних засобів вираження, відході від нейтрального

наративу. У вербальній площині це досягається шляхом актуалізації тропів (метафора, гіпербола, літота, метонімія, перифраза, алегорія, іронія, епітет, евфемізм і порівняння), слоганів, використання одиниць знижено-розмовного або, навпаки, високого, патетичного стилів. У невербальній площині експресивна функція реалізується за рахунок графічного динамічного виокремлення паратекстових одиниць (назви фільму, виробника, імена акторів), динамічного розвитку сюжету відеоролика, драматичності або комічності, просодикою голосу за кадром і спеціальними ефектами, які разом із вербальними елементами формують експресивний наратив аудіовізуального кінорекламного дискурсу.

Одну з визначальних ролей у продукуванні ефективного аудіовізуального кінорекламного повідомлення відіграє сугестивна функція. Сугестія, або навіювання є процесом впливу на психіку, який пов'язаний зі зниженням усвідомленості й критичності під час сприйняття сугестивного змісту, що не вимагає розгорнутого логічного аналізу та оцінки. Навіювання здійснюється для створення певного стану, який, у свою чергу, впливає на спонукання до певних дій. Навіювання відрізняється від аргументативного переконання тим, що принцип роботи його механізму полягає у впливі на почуття адресата, а не на його розум і волю. Під час сугестивного регулятивного впливу значно послаблюється усвідомлений, критичний контроль інформації, що сприймається [4].

Регулятивний потенціал сугестивного впливу залежить від образності й лаконічності, апеляції до потреб реципієнта через асоціативні концептуальні зв'язки. В аудіовізуальній кінорекламі використовуються звукові та зорові образи (вербального й невербального характеру), здатні подразнювати зони мозку, які пов'язані із зоровим, слуховим, назальним, смаковим і дотиковим рецепторами, внаслідок цього викликати необхідні рекламодавцю асоціації. Це досягається за рахунок мовних одиниць із експресивною образною основою [8, с. 91–93], звукосимволізму та звуконаслідування, алітерації, повторів, паралельних конструкціям, ритми. Невербальними засобами реалізації сугестивного впливу слугують статичні й динамічні зорові образи, спеціальні ефекти, музичний супровід і голос за кадром. Ефект сугестивного впливу має найбільший регулятивний потенціал, коли сугестивний зміст відповідає потребам та інтересам адресата [4].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, визначення функцій реклами залежить від її завдань і цілей, тому досить часто не розмежується ієрархічна структура рекламного дискурсу, внаслідок чого відбувається нерозмежування функціональної ієрархії. Варто чітко відокремлювати функції рекламного дискурсу загалом і функції вербальних і невербальних засобів як складових цього дискурсу. З іншого боку, потрібно враховувати різницю між першочерговими (головними) функціями, в основі яких лежать прагматичні цілі, на підставі яких створювався рекламний дискурс, і другорядні. Другорядні функції, у свою чергу, діляться на цілеспрямовані локальні функції (притаманні підсистемам та елементам рекламного дискурсу), які спрямовані на реалізацію базової функції, й нецілеспрямовані (побічні, супровідні) функції, які не планувалися, але є наслідком актуалізації рекламної комунікації. Нецілеспрямовані (латентні) функції не мають прагматичного характеру, є побічним продуктом діяльності кінорекламного дискурсу, його функціями-ефектами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асташева Е.М. Воздействующий потенциал телевизионного рекламного дискурса / Е.М. Асташева // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – № 8. – С. 90–91.
2. Блюм М.А. Основы использования средств рекламы в коммерческой деятельности : [учебное пособие] / М.А. Блюм, Н.В. Молоткова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 160 с.
3. Жданова Е.Ю. Рекламный текст как объект лингвистического исследования / Е.Ю. Жданова // Вектор науки ТГУ. – 2015. – № 2-1 (32-1). – С. 82–85.
4. Катернюк А.В. Современные рекламные технологии: коммерческая реклама : [монография] / А.В. Катернюк, О.Г. Марченко. – Владивосток, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://abc.vvvsu.ru/books/u_reklama/page0070.asp.
5. Кочетова Л.А. Английский рекламный дискурс в динамическом аспекте : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / Л.А. Кочетова. – Волгоград, 2013. – 39 с.
6. Куликова А.В. Функции рекламы: социологический аспект / А.В. Куликова // Альманах современной науки и образования. – Тамбов : Грамота, 2009. – № 10-1. – С. 80–82.
7. Курбатова И.Н. Психологические аспекты рекламы / И.Н. Курбатова, Н.А. Ефимова // Материали Сьомої міжнародної науково-практичної конференції для викладачів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи». 30–31 березня 2012 р. – Одеса, 2012. – Т. 1. – 2012. – С. 136–141.
8. Мосейчук О.М. Експресивність як функціональна характеристика однослівних ідіом / О.М. Мосейчук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2011. – С. 88–94.
9. Мудров А.Н. Основы рекламы : [учебник] / А.Н. Мудров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Магистр, 2008. – 397 с.
10. Николаева М.А. История рекламы и средств массовой информации: курс лекций [Текст] + CD : [учебно-методический комплекс] / М.А. Николаева ; ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т». – Екатеринбург, 2012. – 174 с.
11. Розенталь Д.Э. Язык рекламных текстов / Д.Э. Розенталь, Н.Н. Кохтев. – М. : Высш. шк., 1981. – 125 с.
12. Романов А.А. Композитная перформативность в интерактивном пространстве диалога / А.А. Романов, Л.А. Романова // Studia Linguistica. – 2011. – Вып. 5. – С. 327–328
13. Шарков Ф.И. Реклама в коммуникационном процессе : [учебник] / Ф.И. Шарков. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2007. – 348 с.
14. Шевченко В.Н. Перформативные речевые акты в немецкоязычном диалогическом дискурсе: диахронический аспект / В.Н. Шевченко // Science and Education a New Dimension. Philology. – 2014. – II (7), Issue: 34. – С. 102–105.

УДК 316.77(091):77.03(045)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ: ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЙ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРВ'Ю

Швед О.В., к. іст. н.,
старший викладач кафедри української мови та культури
Національний авіаційний університет

Стаття присвячена візуалізації інформації за допомогою різноманітних методик і технік фотоінтерв'ю – інтерв'юванню, коли питаннями і стимулами для відповідей респондента слугують фотографії. Подано аналіз історії розвитку цього методу та сучасні тенденції його застосування. На основі матеріалів зарубіжних публікацій охарактеризовано методологічні аспекти включення фотографій у якісні дослідження.

Ключові слова: фотоінтерв'ю, візуальні методи, методика якісного дослідження, візуальна культура, міжкультурна комунікація.

Статья посвящена визуализации информации с помощью различных методик и техник фотоинтервью – интервьюированию, когда вопросами и стимулами для ответов респондента служат фотографии. Представлены анализ истории развития метода и современные тенденции его использования. На основе материалов зарубежных публикаций охарактеризованы методологические аспекты включения фотографий в качественные исследования.

Ключевые слова: фотоинтервью, визуальные методы, методика качественного исследования, визуальная культура, межкультурная коммуникация.

Shved O.V. THE USAGE OF PHOTOS IN THE INTERVIEW AS A MODERN VISUALIZING TECHNIQUE

The article is devoted to information visualization with the help of different methods and techniques of photo interview – interviewing when photographs serve as questions and stimuli for answers of the respondent. The analysis of method's development and current trends in its using are shown. Based on foreign scientific literature methodological aspects of using photographs in qualitative studies are presented.

Key words: photo interview, visual methods, methodic of qualitative research, visual culture, intercultural communication.

Постановка проблеми. Протягом минулого століття практика використання фотографій для здійснення досліджень у рамках соціальних дисциплін переживала свої злети й падіння. Їй довелося пройти шлях від неймовірної популярності до повного ігнорування. Проте за останнє десятиліття у зв'язку з поширенням цифрових технологій і портативних мобільних пристроїв із фотокамерами, спостерігається поновлення інтересу до використання фотографій із науковою метою [2; 3; 15; 27; 32; 33].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняно з іншими методами комунікації питання корисності застосування фотографій задля здійснення інтерв'ю широко не висвітлено в науковій літературі. Незважаючи на це, фотоінтерв'ю успішно застосовується в різноманітних дослідженнях культур, а також серед розмаїття інших дисциплін і тем. Із часом арсенал методів здійснення фотоінтерв'ю поповнився новими термінами на позначення окремих способів здійснення дослідження, такими як «фотографічна стимуляція», різновид інтерв'ю, що дає змогу

виявити суб'єктивні значення, якими інформанти наділяють фотографічну практику. Тип такого інтерв'ю – напівструктуроване, сфокусоване на темі фотографії. Зазвичай подібний метод застосовують для інтерв'ю вдома в інформанта, що супроводжується демонстрацією домашніх фотографій із коментарем інформанта, при цьому путівником виступали власне фотографії – так зване «photo education interview» [10; 11; 23]. Серед інших технік, що дають велику кількість переваг для здійснення дослідження, можна навести «рефлексивну фотографію», «фотоновелу», «фотоголос».

Постановка завдання. Зважаючи на обмеженість інформації щодо прийомів фотоінтерв'ю, ця стаття має на меті познайомити читача із сучасними техніками фотоінтерв'ю шляхом їх аналізу та визначення асоційованої термінології подібного методу, а також висвітлити переваги фотоінтерв'ю для науковців-практиків, окреслити потенціал методу і проблеми, пов'язані з його використанням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання фотоінтерв'ю бере

свій початок безпосередньо з часів виникнення фотографії як носія інформації. Так, уже дослідники-антропологі XIX століття брали на озброєння цей метод. Зокрема, Ф. Боас, наприклад, був одним із перших, хто використав таку техніку під час вивчення культур островів Тробріан, у Папуа-Новій Гвінеї. Під час своєї польової роботи він демонстрував фотографії ключовим інформантам для того, щоб вони розпочали розмову про специфічні ритуали.

Саме використання фотографій як стимулу для відповіді стало пізніше відомим під назвою «фотографічна стимуляція», про яку йшлося вище [23; 25]. Згодом дослідники питання візуального посередництва для здійснення дослідження Дж. і М. Колієри вказали на безцінність використання фотографій для подібного наукового методу. У роботах вони зазначали: «Інтерв'ю із застосуванням ілюстрацій були наповнені енциклопедичними знаннями та інформацією всієї громади, тоді як в окремих вербальних інтерв'ю простежувалися комунікативні проблеми і «блоки» пам'яті разом із впливом інформації» [10, р. 281]. Інший дослідник Д. Шварц додав, що інтерв'юери відповідали на фотографії без сумніву. За допомогою того, що інформанти отримували завдання, близьке до переглядання сімейного альбому, нервовість, яка була раніше притаманна процесу інтерв'ювання, зникла [11, р. 151–152].

Відповідно, дослідники соціальних наук успішно застосовували фотографії для отримання інформації від людей. Так, наприклад, фотоінтерв'ю використовувалися для вивчення питання ставлення фермерів до модернізації [19], до окремої фермерської громади [35]. Згодом П. Чіюцці [9] використовував цю техніку для оцінки змін у місті, Т. Херевен і Р. Лангенбах [22] вивчали процес роботи на американській фабриці, С. Сухар і Р. Ротенберг [37] досліджували поняття «відповідність укриття», що асоціювалося з питанням домокористування в сільській місцевості Америки. Аналогічно до вказаних вище праць Дж. Моделл і С. Бродський [31] застосовували архівні фотографії для стимуляції колективної пам'яті про сталеве місто.

Спільною рисою зазначених досліджень було те, що дослідники спочатку запитували своїх інформантів про їхню думку й лише після цього просили їх відреагувати на фотографії й, насамкінець, обговорити їхні власні фотографії й життя в окремому регіоні. Такий підхід надавав досліднику засоби

для перевірки та давав науковцю й суб'єкту дослідження змогу тимчасово помінятися ролями [36].

Фотографічна стимуляція також застосовувалася в інших дисциплінах з метою:

- визначити етнічну ідентифікацію [20];
- розуміти моделі поведінки [16; 44];
- посилити процес відновлення пам'яті [1];
- роботи з підлітками/школярами [13; 18; 34; 43];
- здійснення оцінок проектів і програм [8];
- надання інструменту для догляду за хворими, медичних і геронтологічних досліджень [21; 26; 30];
- навчання студентів [28; 36];
- обговорення складних понять, абстрактних концепцій [5; 12].

Окрім застосування фотоінтерв'ю в соціальних науках, метод широко застосовується, наприклад, у сфері маркетингу, зокрема, для посилення залучення інформантів і стимулювання отримання інформації про купівельну поведінку [25]. Проте між згаданими вище соціальними дослідженнями й маркетинговими існувала різниця: фотографії демонструвалися інтерв'юерам не для коментарів, як було раніше, інтерв'юери самі робили фотографії. Така форма фотографічного стимулювання отримала назву автодрайвінгу (autodrivng), маючи на увазі те, що інтерв'ю «ведеться» інформантами, які розглядають власну поведінку [25, р. 261]. Одне з подібних досліджень вивчало за допомогою фотографій інформантів їхній вечірній харчовий раціон. Фотографії використовувалися як стимул, але протягом власне інтерв'ю виникли і стали очевидними складнощі родинної динаміки. Це дало авторам та інтерв'юерам змогу розробити «узгоджену інтерпретацію процесу споживання» [25, р. 257]. Використання фотографій також забезпечило наявність засобів для надання інформантам зростаючої можливості висловитися й необхідний авторитет в інтерпретації таких подій, що забезпечило наявність перспективи, яка робить згадані системи для людей, котрі перебувають поза їхніми межами. Цей процес також надав засоби для виробників, які знаходилися на відстані від інформантів, для розгляду знайомих даних у неочікуваний спосіб [25, р. 257].

У процесі використання фотографій, виконаних учасниками дослідних груп, вчені С. Харрінгтон та І. Лінді [24] детально вивчили уявлення про новачків у коледжі. Зокрема, в цьому випадку десять студентів отримали компактні фотокамери для відображення їхніх

вражень про університет. Це дослідження супроводжувалося рефлексивним інтерв'ю для того, аби викрити реакції цих студентів.

Подібна техніка застосовувалася також для вивчення міжкультурних явищ. Науковець Р. Зіллер [45], наприклад, змальовував те, як студентам різних національностей запропонували зробити фотографії про те, як вони бачили значення США для них особисто, а згодом обговорити результати фотозйомки. Як з'ясувалося, їхні фотографії були значно відмінними від світлин, знятих американцями. В іншому міжкультурному дослідженні вчений К. Дуглас [14] запропонував афро-американським студентам подати свої враження про проведення часу в університеті. У розповідях вони мали орієнтуватися на фотографії, відзняті ними. Такий вид роботи під час інтерв'ю з фотографіями в науковій літературі отримав назву «рефлексивна фотографія». У відповідях студенти зазначили, що така техніка викликала в них більш глибокі рівні рефлексивного мислення, ніж інтерв'ю, які науковці брали без використання фотографій.

У 2001 році науково-дослідна група під керівництвом Х. Бермана [6] вивчала щойно прибулих дітей віком 11–14 років із Боснії до Канади. Учасникам пропонували взяти мобільні камери й фотографувати людей, місця та події. Згодом значення фотографій були розкриті в подальших інтерв'ю.

Іншою формою фото-інтерв'ю є «фотоновела», що передбачає логічну структуровану розповідь з ілюстраціями. У цьому випадку фотографії надихають учасників розповідати про їхню щоденну роботу й події, які з ними трапляються [40].

Так само як у випадку з рефлексивною фотографією, під час застосування такого методу дослідження камери не передаються дослідникам або професіональним фотографам, натомість їх використовують діти, люди похилого віку та інші маргіналізовані групи суспільства для того, щоб обговорити їхнє життя таким, яким вони його бачать. Ключовим компонентом процесу створення фотоновели є діалог, під час якого учасники демонструють свої фотографії і спілкуються про їх значення. У такому випадку підґрунтям дослідження стають реальні події й досвід інформантів, що створюють зроблені учасниками фотографії, які є набагато більш цінними, ніж набір ілюстрацій, створених третіми особами. Як результат фотоновела в сучасній науці вважається корисним інструментом для посилення впливу окремих груп

на суспільство загалом. Наприклад, використання фотоновел у дослідженні дає змогу людям із низьким рівнем прибутку чи недостатнім соціальним статусом у суспільстві спілкуватися з можновладцями, чим зумовлювати обопільний діалог із перспективою майбутніх змін в інтересах незахищених верств населення. Прикладом такого підходу у праці діляться С. Ванг, М. Бурріс та І. Ксіанг [41], які використовували зазначену вище техніку щодо сільських жінок у Китаї для інформування й впливу на покращення в системі охорони здоров'я цієї цільової групи.

Останнім часом розпочав широко використовуватися термін «фотоголос», замість «фотоновели». Застосування нового терміна популяризувалося дослідниками С. Вангом і М. Буррісом, які визначали його як «процес, за допомогою якого люди можуть ідентифікувати, представити та надати нового імпульсу своїй громаді через використання особливої фотографічної техніки» [40]. Як у своєму авторському дослідженні, так і у співавторстві з іншими дослідник С. Ванг також пропонує використовувати метод для співучасті цільових груп в окремих діях або суспільних зрушеннях, за допомогою яких здійснюються зміни як на особистому, так і на більш широкому громадському рівні. Відповідно, цей метод можна також використовувати для здійснення оцінювання потреб і популяризації здорового способу життя з інформантами-співучасниками [41; 42].

Власне фотоголос має на меті три такі дії:

- надати можливість людям запам'ятувати й віддзеркалювати сильні сторони та потреби своєї громади;

- популяризувати критичний діалог і знання про важливі питання через великі й маленькі групові дискусії фотографів;

- досягнути рівня можновладців.

В одному випадку дослідники С. Кіллон і С. Ванг [29] використали подібний підхід молодих безхатченків та афро-американських жінок, у яких були труднощі із житлом. У результаті було проведене міжнародне дослідження, присвячене цьому питанню, під час якого зроблені фотознімки були обговорені з учасниками дослідження із зосередженням на їхньому теперішньому житловому становищі. Незважаючи на те, що жінки-інформанти представляли три вікові покоління, мали різний життєвий досвід і різні домогосподарства, аналіз їхніх фотографій продемонстрував низку спільних рис. У процесі створення фотографій жінки роз-

вили обопільну повагу і створювали соціальні гурти.

Беручи до уваги певні наявні обмеження, включно з етичними, приватними, авторськими питаннями, які порушують у своїх дослідженнях вчені: Х. Бекер [4], П. Темплін [38], П. Блайтон [7], В. Фенг і М. Елвейн [17], С. Ванг [39], ми мали змогу побачити те, що фотоінтерв'ю в його різних формах може стати потужним інструментом у руках науковця. Цей метод може кинути виклик учасникам, подати картину, зважаючи на дрібні нюанси, викликати спогади, призвести до нових перспектив і пояснень, допомогти досліднику уникнути неправильної інтерпретації.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, метод фотоінтерв'ю є продуктивним методом під час дослідження створення візуальної культури. Можна констатувати, що фотографії можуть стати «мостом взаєморозуміння» між дослідником і піддослідним. Саме це взаєморозуміння надає бесіді змістовності, а її учасникам – упевненості, що дає досліднику змогу ставити більше питань, а піддослідному давати більш детальні й рефлексивні відповіді.

На додаток, ця техніка може:

- використовуватися на будь-якій стадії дослідження;
- надавати засоби для «потрапляння всередину» проекту/програми та його/її контексту;
- поєднувати психологічні й фізичні реалії;
- давати змогу комбінувати візуальну та вербальну мову;
- допомагати з побудовою атмосфери довіри й взаєморозуміння;
- створювати неочікувану інформацію;
- популяризувати довготривалі, більш деталізовані інтерв'ю порівняно з усними інтерв'ю;
- формувати основну техніку для посилення процесу інтерактивного залучення учасників у дослідження та здійснення оцінювання потреб;
- бути бажаним методом для здійснення інтерв'ю для багатьох учасників дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aschermann, E. et al. Photographs as Retrieval Cues for Children // *Applied Cognitive Psychology*, 1998. – № 12. – P. 55–66.
2. Banks M. *Visual Research Methods // Social Research Update*, 1995. – № 11, Winter. University of Surrey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU11/SRU11.html>.
3. Banks M. *Visual Methods in Social Research*. Sage, 2001. – 224 p.
4. Becker H.S. Do Photographs Tell the Truth? // *Afterimage*, 1978. – № 5. – P. 9–13.
5. Bender D.E. et al. Tell Me What You Mean by 'Si': Perceptions of Quality of Prenatal Care Among Immigrant Latina Women // *Qualitative Health Research*. – 2001. – № 11, 6. – P. 780–794.
6. Berman H. et al. Portraits of Pain and Promise: A Photographic Study of Bosnian Youth // *Canadian Journal of Nursing Research*, 2001. – № 32, 4. – P. 21–41/
7. Blyton P. Continuing Debate: The Image of Work. *Documentary Photography and the Production of 'Reality'* // *ISSJ*. – 1987. – № 113. – P. 415–424.
8. Buchanan D. Representing Process: The Contribution of a Re-Engineering Frame // *International Journal of Operations and Production Management*. – 1998. – № 18 (11–12). – P. 1163.
9. Chiozzi P. *Photography and Anthropological Research: Three Case Studies in Boonzaier F. (ed.) Eyes Across the Water*. – Amsterdam : Het Spinhuis, 1989. – P. 43–50.
10. Collier J. *Visual Anthropology // Wagner J. (ed.) Images of Information*. – Beverly Hills, Ca : Sage, 1980. – 308 p.
11. Collier J. & Collier M. *Visual Anthropology*. – Albuquerque : University of New Mexico Press, 1989. – 248 p.
12. Curry T.J. & Strauss R.H. A Little Pain Never Hurt Anybody – A Photo-Essay on the Normalization of Sport Injuries // *Sociology of Sport Journal*. – 1994. – № 11, 2. – P. 195–208.
13. Diamond K. E. Preschool Children's Conceptions of Disabilities: The Salience of Disability in Children's Ideas about Other // *Topics in Early Childhood Special Education (TECSE)*. – 1996. – № 16, 4. – P. 458–475.
14. Douglas K.B. Impressions: African American First-year Students' Perceptions of a Predominantly White University // *Journal of Negro Education*. – 1998. – № 67, 4. – P. 416–431.
15. Emmison M. & Smith P. *Researching the Visual*. – Sage, 2001. – 242 p.
16. Entin A.D. Reflection of Families // *Photo Therapy Quarterly*. – 1979. – № 2, 2. – P. 19–21.
17. Fang W.I. and Elwein M.C. Photography and Ethics in Evaluation // *Evaluation Review*. – 1990. – № 14, 1. – P. 100–107.
18. Foster S., Hoge J.D. & Rosch R.H. Thinking Aloud About History: Children's and Adolescents' Responses to Historical Photographs // *Theory and Research in Social Education*. – 1999. – № 27, 2. – P. 179–214.
19. Gates M. Measuring Peasant Attitudes to Modernisation: A Projective Method // *Current Anthropology*. – 1976. – № 17, 4. – P. 641–665.
20. Gold S. Ethnic Boundaries and Ethnic Entrepreneurship: A Photo-Elicitation Study // *Visual Sociology*. – 1986. – № 6, 2. – P. 9–22.
21. Hagedorn M.I.E. Photography: An Aesthetic Technique for Nursing Inquiry // *Issues in Mental Health Nursing*. – 1996. – № 17. – P. 517–527.
22. Hareven T. & Langenbach R. *Amoskeag: Life and Work in an American Factory City*. – NY : Pantheon Press, 1978. – 395 p.
23. Harper D. Meaning and Work: A Study in Photo Elicitation // *International Journal of Visual Sociology*. – 1984. – № 2, 1. – P. 20–43.

24. Harrington C. & Lindy I. The Use of Reflexive Photography in the Study of the Freshman Year Experience. Annual Conference of the Indiana Association for Institutional Research, 1998 ED 429473 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.134.336&rep=rep1&type=pdf>.
25. Heisley D.D. & Levy S.J. Autodriving: A Photoelicitation Technique // *Journal of Consumer Research*. – 1991. – №18. – P. 257–272.
26. Higgins S. and Highley B. The Camera as a Study Tool: Photo Interview of Mothers and Infants with Congestive Heart Failure // *Children's Health Care*. – 1986. – № 15. – P. 119–122.
27. Hurworth R. & Sweeney M. The Use of the Visual Image in a Variety of Australian Evaluations // *Evaluation Practice*, 1995. – № 16, 2. – P. 153–164.
28. Killion C.M. Understanding Cultural Aspects of Health Through Photography // *Nursing Outlook*. – 2001. – № 49, 1. – P. 50–54.
29. Killion C.M. & Wang C.C. Linking African American Mothers Across Life Stage and Station Through Photovoice // *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*. – 2000. – № 11, 3. – P. 310–325.
30. Magilvy J.K., Congdon J.G., Nelson J.P. & Craig C. Visions of Rural Aging: Use of Photographic Method in Gerontological Research // *The Gerontologist*. – 1992. – № 32(2). – P. 253–257.
31. Modell J.A. and Brodsky C. Envisioning Homestead: Using Photographs in Interviewing // *Interactive Oral History Interviewing*. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1994. – 172 p.
32. Prosser J. (ed.) *Image-based Research*. – London : Falmer Press, 1996. – 328 p.
33. Rose G. *Visual Methodologies*. – Sage, 2001. – 229 p.
34. Salmon K. Remembering and Reporting by Children: The Influence of Cues and Props // *Clinical Psychology Review*. – 2001. – № 21, 2. – P. 267–300.
35. Schwartz D. Visual Ethnography: Using Photography in Qualitative Research // *Qualitative Sociology*. – 1989. – № 12, 2. – P. 119–154.
36. Smith C.Z. & Woodward M.A. Photo-Elicitation Method Gives Voice and Reactions of Subjects // *Journalism and Mass Communication Educator*. – 1999. – № 53, 4. – P. 31–41.
37. Suchar C.S. & Rotenberg R. Judging the Adequacy of Shelter-A Case from Lincoln Park // *Journal of Architectural and Planning Research*. – 1994. – № 1, 2. – P. 149–165.
38. Templin P. Still Photography in Evaluation // Smith, N.L. *Communication Strategies in Evaluation. New Perspectives in Evaluation Vol 3*, 1982 Beverly Hills: Sage. – 55 p.
39. Wang C.C. Photovoice Ethics // *Health Education and Behaviour*. – 2001. – № 28, 5. – P. 560–572.
40. Wang C. & Burris M.A. Empowerment through Photo Novella: Portraits of Participation // *Health Education Quarterly*. – 1994. – № 21 (2). – P. 171–186.
41. Wang C., Burris M. A. & Xiang Y.P. Chinese Women as Visual Anthropologists: A Participatory Approach to Reaching Policy Makers // *Social Science and Medicine*. – 1996. – № 42, 10. – P. 1391–1400.
42. Wang C., Yuan Y.L. & Feng M.L. Photovoice as a Tool for Participatory Evaluation: The Community's View of Process and Impact // *Journal of Contemporary Health*. – 1996. – № 4. – P. 47–49.
43. Weinger S. Children Living in Poverty: Their Perception of Career Opportunities. *Families // Society: The Journal of Contemporary Human Services*. – 1998. – May-June. – P. 320–330.
44. Wessels D.T.Jr. Using Family Photographs in the Treatment of Eating Disorders // *Psychotherapy in Private Practice*. – 1985. – № 3. – P. 95–105.
45. Ziller R.C. *Photographing the Self: Methods for Observing Personal Orientations*. – Newbury Park, Ca : Sage, 1996. – 167 p.

УДК 81-112

СЕМАНТИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ ВІРА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)

Яницька О.М., викладач

кафедри практики німецької та французької мов

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті проаналізовано семантико-етимологічну зміну наповнення концепту ВІРА (на матеріалі англійської, української та французької мов). Подаються результати аналізу етимологічного розвитку концепту, спільні й відмінні риси семантичної зміни наповнення концепту в історичній ретроспективі.

Ключові слова: концепт, етимологія, іменник, словотворча модель, сема.

В статье проанализировано семантическое и этимологическое изменение наполнения концепта ВЕРА (на материале английского, украинского и французского языков). Приводятся результаты анализа этимологической структуры развития концепта, общие и отличительные черты семантического изменения наполнения концепта в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: концепт, этимология, существительное, словообразовательная модель, сема.

Yanutska O.M. SEMANTIC AND ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT FAITH (CASE STUDY OF THE ENGLISH, UKRAINIAN AND FRENCH LANGUAGES)

Semantic and etymological development of the concept FAITH (on the basis of English, Ukrainian and French languages) is analyzed in the article. The author brings results of analysis of etymological structure of development of the concept, common and distinctive traits of semantic change of the concept in the historical retrospective.

Key words: concept, etymology, noun, word-formation model, seme.

Постановка проблеми. Стаття присвячена етимологічному дослідженню ключових лексем концепту ВІРА, визначеного за допомогою корпусного аналізу (на матеріалі англійської, української та французької мов). Оскільки «ядро концепту краще за все відбиває семантика ключового слова, що іменує концепт» [9, с. 62], нам видається найбільш доцільним спочатку провести етимологічний аналіз лексем FAITH, BELIEF, TRUST, CONFIDENCE (в англійській мові), LA FOI, LA CROYANCE, LA CONFIANCE, LA CONSCIENCE (у французькій мові), ВІРА, ДОВІРА (в українській мові), які показують найвищу частотність уживання в корпусах і є ключовими за даними словників синонімів, тлумачних словників. Концептуальний аналіз варто розпочинати з дослідження етимологічних особливостей концепту, щоб розкрити етимологічну пам'ять імені концепту, в якій зафіксована еволюція внутрішньої форми відповідної лексичної одиниці. Надалі в дослідженні ми намагатимемось визначити зв'язок імені з його початковим денотатом, тобто виявити, в якій формі й із яким значенням, на базі якого мовного матеріалу виникло ім'я, що нас цікавить.

Концепт – ментальна структура, яка відображає знання та досвід людини, вона може модифікуватись, уточнюватись, збільшуватись

або, навпаки, зменшуватись в обсязі. Зміни змісту наповнення концепту можна прослідкувати засобом вивчення значення мовних одиниць, які з'являються чи зникають у мові. Згідно з Г.В. Токаревим, концепт репрезентується в мові «сукупністю значень слова» [11]. Мовні структури можна вважати джерелом знань про базові ментальні уявлення. У процесі спілкування відбувається не передача значення від людини до людини, а лише їх актуалізація у свідомості. Мова створює відношення між ментальним простором, відношення елементів між собою всередині просторів. Відповідно до думки Ю.С. Степанова, у концепту одна головна форма – слово [8, с. 80].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням етимологічної структури концепту ВІРА в різні періоди займались в англійській мові О.В. Янова в дисертаційному дослідженні «Концепт BELIEF/FAITH/TRUST: структура и репрезентация в современном английском языке»; у російській мові Суліман Ельтайеб Ельзейн Ельтайеб у праці «Русское концептуальное поле Вера (на фоне арабо-мусульманской лингвокультуры)», Т.В. Талапова в роботі «Концепт «Вера/Неверие» в русской языковой картине мира» тощо. Уважаємо, що у французькій та українській мовах цей концепт досліджений недостатньо й повинен бути проаналізований детальніше.

Постановка завдання. Предметом аналізу є реконструкція первинних форм і значень імені концепту ВІРА (на матеріалі англійської, української та французької мов).

Мета статті – описати семантико-етимологічний розвиток концепту ВІРА (на матеріалі англійської, української та французької мов).

Завдання статті:

- зіставити зміну змісту наповнення концепту в історичній ретроспективі;
- порівняти й визначити спільні та відмінні риси еволюції концепту;
- дати історико-етимологічну характеристику концепту ВІРА в англійській, українській і французькій мовах.

Матеріалом для дослідження послуговували дані 15 лексикографічних джерел, що містять етимологічну інформацію, дані словників синонімів і мовних корпусів. Для вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися такі методи:

– метод етимологічного аналізу, що передбачає критерії сумісності фонетичних і семантичних змін (А.П. Бабушкін [1], Л.І. Шелепова [14]). Етимологічний аналіз дає підстави простежити не лише історію конкретного слова, а й сприяє відтворенню відповідної мовної картини світу, яка складається в процесі когнітивної обробки відомостей про світ і сприяє визначенню особливостей пізнання дійсності носіями мови (Л.І. Гришаєва [3, с. 72]);

– метод множинної етимології, який ґрунтується на постулаті про «неєдиність етимологічних рішень», який, у свою чергу, є «наслідком деяких принципових і невід’ємних характеристик самого слова» (В.Н. Топоров [12, с. 209]).

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши зміни значень указаних одиниць, можна прослідкувати зміни понятійного обсягу концепту, що вивчається. Варто відзначити, що важко чітко окреслити кордони концепту ВІРА, оскільки концепт як ментальне утворення є розмитим, абстрактним.

Переходимо до етимологічного аналізу іменників-номінантів концепту ВІРА в англійській мові, використовуючи друковані, електронні та онлайн етимологічні словники. Іменники-номінанти концепту ВІРА з’явилися в англійській мові у XII–XIV століттях як запозичення з давньофранцузької та давньогерманської мов. Іменники *faith*, *belief*, *trust*, *confidence* пов’язані з ідеєю сприйняття людиною певних тверджень, фактів, свідчень

як істинних, правдивих на основі суб’єктивного переконання; позначають сильні почуття любові та довіри. Із XIV століття, пов’язана з релігійними переконаннями, лексема *trust* з’являється в християнських текстах, пов’язується з вірністю у шлюбі, з XVII століття використовується для найменування бізнес-структур. Словотворча модель із суфіксом *th* (*faith*) послуговувала основою для утворення одиниці, що цікавить нас; ця модель зустрічається в германських мовах досить часто й характерна здебільшого абстрактним іменникам. У загальногерманську епоху досить чітко виявляється триморфемна структура іменників: коренева морфема, основоутворювальний суфікс, відмінкове закінчення.

FAITH (n.) [12] comes ultimately from the prehistoric Indo-European **bhidh-*, **bhoidh-* (source also of English *federal*). It produced Latin *fidēs* ‘faith’, which lies behind a wide range of English words, including *confide*, *defy*, *diffident* (which originally meant ‘distrustful’), *fealty* [14], *fidelity* [15], *fiduciary* [17] and *perfidy* [16; 15, с. 208].

BELIEF (n) – ME. *bileafe*, formed (with change of pref. *ge-* into *bi-*) fr. OE. *geleafa*, ‘beUef’, which is rel. to OS. *g im o*, Du. *geloof* OHG. *gilouho*, MHG. *geloube*, *gloube*, G. *Glaube*, Goth. *galaubeins*, ‘belief’, and to E. *lief* and *love* (qq.v.) **belief** – O.E. *belyfan*, from P.Gmc. **ga-laubon*, from **galaub-* ‘‘dear, esteemed’’. The distinction of the final consonant from that of *believe* developed 15c. [19, с. 161].

TRUST (n) [13] was probably borrowed from Old Norse *traust* ‘help, confidence, firmness’. This, together with its modern German and Dutch relatives *trost* and *troost* ‘consolation’, goes back to the same prehistoric Germanic base as produced English *true* and *truth*. *Tryst* [14] is probably closely related. It was borrowed from Old French *triste* ‘appointed place for positioning oneself during a hunt’, which itself was very likely acquired from a Scandinavian source connected with *traust* [15, с. 19].

CONFIDENCE (n) – L. *confidentia*, ‘a firm trust in something; confidence’, fr. *confidens*, gen. *-entis*, pres. part. of *confidere*. n. 14c., from L. *confidentia*, from *confidentem*, prp. of *confidere*, from *com-* intens. prefix + *fidere* ‘‘to trust’’. For sense of ‘‘swindle’’ see *con* (3) [19, с. 331].

Базуючись на даних етимологічного друкованого словника Larousse й електронного ресурсу CNRTL (Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales), даємо етимологічну характеристику ключових лексем концепту ВІРА у французькій мові. Простежуємо,

що лексеми концепту з'явилися у французькій мові у XI–XII століттях, походять від латинських лексем *fides*, *credere*, *confidere*, *conscientia*. Іменники-номінанти концепту ВІРА у французькій мові пов'язані із семами знання, довіри, ідеєю сильної інтелектуальної згоди, одним зі способів бачення буття, культу.

FOI, subst. fém. Étymol. et Hist. 1. *Ca* 1050 *feit* “fait de croire en Dieu” (*Alexis*, éd. Chr. Storey, 2 : *Quer feit i ert e justice ed amur*); 1539 [éd.] “le dogme lui-même; la religion”; **2. a)** *ca* 1100 “assurance donnée d’être fidèle à une parole, à une promesse...”; **b)** *ca* 1265 “véracité (d’une parole, de qqc.)” (Brunet Latin, *Trésor*, éd. Fr. J. Carmody, livre I, chap. 4, p. 21); **3.** 1180-91 “confiance qu’inspire la parole d’autrui” ici “lien de confiance réciproque”, § 3). Du lat. class. *fides* “foi, confiance; ce qui produit la confiance, bonne foi, loyauté; promesse, parole donnée”; lat. chrét. “confiance en Dieu” [16, c. 312].

CROYANCE, substant.fém. 1. Mil. XIes. *creance* relig. “le fait de croire”; **2.** *ca* 1174 *creance* “action de croire une chose vraie, vraisemblable ou possible”. Du b. lat. **credentia*, dér. de *credere*, dont l’existence est assurée par sa diffusion dans les lang. rom. et par le fait que *créance* est attesté en a. fr. dans les mêmes sens de base que *croire*; le lat. médiév. l’a repris sous la forme *credentia*, v. Du Cange [15].

CONFIANCE, subst.fém., 1. [XIIIes. *confiance* ds *DG*] 1408 “foi en quelque chose, en quelqu’un” (*Preuves de l’hist. de Bourgogne*, III, p. CCLXIII, éd. 1748 d’apr. Delboulle ds *R. Hist. litt. Fr.*, t. 6, p. 469); **2.** 1611 “assurance, hardiesse” (Cotgr.). Empr., avec francisation d’apr. *fiance**, au lat. class. *confidentia*, dér. de *confidere* (*confier**) [17].

CONSCIENCE, subst. fém., I. Conscience morale A. 1. *ca* 1165 “sentiment intérieur qui juge ce qui est bien et ce qui est mal”; 1673 “la poitrine considérée comme siège de la conscience” *mettre la main à la conscience* “s’examiner de bonne foi” (Molière, *Le Malade Imaginaire*, I, 5). **B.** 1723 “travail d’un typographe taxé pour la durée, non pour la quantité d’effort produit” (Savary des Bruslons, *Dict. universel de comm.*).

II. Conscience psychologique 1. Empr. au lat. class. *conscientia* (proprement “connaissance en commun”) “claire connaissance qu’on a au fond de soi-même, sentiment intime, sentiment, conscience” [notion de bien et de mal] [17].

Проаналізуємо тепер етимологічне походження лексем концепту ВІРА в українській мові (ВІРА, ДОВІРА), спираючись на Етимологічний словник української мови Я.Б. Рудницького та повний етимологічний словник

української мови. Можемо припустити, що етимологічним концепту ВІРА в українській мовній картині є правда та істина:

ВІРА *faith, creed, religion, trust, credence*, *вьра* (1465, 1500, ССМпз.82), *веры* (1475 *ibid.* 83), *вьру* *Asg.* (1499 *ibid.* 83), *с вьрою* (1489), *вьрь* *Dsg.* (XVII с.), *в...* *вьри* (XVIII с.), *Ouk. вьра* (1392, 1400, 1403 etc. ССМпз. 84), *вира* (1400, 1403, 1408 etc. *ibid.* 84–85), *вьра* (1443 *ibid.*, 85) *OES вьра* (XI с. Остр. евангл.), *вьрою* *Isg.* (911), *по вьрь* (XII) *вьру* *Asg.* (1315). *PS vera ts*; its cognates are found only in a few language groups, viz. OHG *wara*, AS *waer*, “attention, faith, protection”, Olc. Var “goddess of faithfulness”, and furthermore: Lat. *verus*, Olr., fir, Cymr. *gwir*, AS., OHG. *war* “true”, IE. root *yer₁ true*, Преображенський 1, 108, Kluge 382, Trautmann 351, Pokorny 1165, a.o.; according to Meillet, Et.169, Av. var – “to believe”, Osset *urnyn* “ts” belong here also; cf. also Vasmer 1, 184, Machek 567–568, Георгиев 218, a. o. [7, c. 435–436].

ДОВІРА похідне від *віра*. Утворюється з до- + *вера*, від праслав. *vera*, від якої походять також: др. рос., ст.-слов. *вьра* (др.-греч. *πιστις*), рос. *Вера*, укр. *віра*, болг. *вьра*, сербохорв. *Вјера*, словенск. *vera*, чешск. *vira*, польск. *wiara*; походить від праіндоєвропейського *wer-* (істина). Далі, мабуть, у давн. нім. *wara* ж. «правда, вірність, милість», давн. ісл. *var* «обітниця, урочиста обіцянка», давн. нім. *war* «правдивий, вірний», давн.-ірл. *fir* «правдивий, істинний», лат. *verus* «істинний, правдивий», готск. *tuzwerjian* «сумніватись», *unwerjan* «досадувати» [13, c. 292].

Дослідивши етимологічне походження концептів, установили, що лексеми на позначення поняття «віра» мають у французькій, англійській та українській мовах схожу етимологію, що може свідчити про спільні витоки цих лексем. Спільним, наприклад, є формування внутрішньої форми слів англ. *faith, confedence*; франц. *la foi, la confiance* від латинського *fides*. Римський концепт “*fides*” часто перекладається *faith*, але насправді він немає нічого спільного з *virute*, що використовується в християнському письмі з латині. Стародавні римляни розглядали *fides* як добросовісність (добросовісне ставлення) у веденні громадських справ і один із найважливіших елементів усієї суспільно-політичної системи. *Fides* використовувалось також для позначення довіри між двома партіями, порушення *fides* уважалось серйозною справою з погляду закону. Лексеми концепту ВІРА в пам’ятках писемності XI–XII століть нале-

жать до основного словникового складу мови і є багатозначними лексемами. Множинність семантики іменників-номінантів концепту ВІРА безпосередньо пов'язана з множинною етимологією, що фіксує різні відгуки на попередній досвід. Вибір/використання однієї лексеми зумовлюється контекстом. Аргументувати важливість цього концепту для носіїв французької, англійської та української мов можна його наявністю в різноманітних пам'ятках писемності з XI–XII століть, поява синонімів іменників-номінантів концепту ВІРА також свідчить про важливість цього концепту. На нашу думку, це свідчить про лексичну розробленість, з одного боку, і про сформованість абстрактного релігійно-філо-

софського концепту у свідомості англійців, українців і французів до XV століття. У французькій мові лексеми концепту ВІРА мають значення командування, переконання, сили, спільного знання. В англійській мові – допомога, упевненість, захист, підтримка, піклування, любов. В українській мові пов'язується з поняттям правди. Розглянемо зіставлявані мови за системою *германські – слов'янські – романські*. Бачимо, що у французькій та англійській мовах лексеми, які домінують поняття, пов'язані передусім із релігійною вірою, знаннями, почуттям любові. Етимологія української номінативної одиниці *віра* побудована більше на світському погляді на віру, споріднена з такими поняттями, як

Таблиця 1

**Дериваційний аналіз концепту ВІРА
на матеріалі французької, англійської та української мов**

Французька мова	Англійська мова	Українська мова
<p>FOI (n.f.) від лат. <i>fides</i> походить від протоіндоєвропейського <i>bheydh</i> («командувати, переконувати, вірити»), похідне латинське слово <i>fido</i> («Я вірю») і протогерманської <i>bīdaną</i> (вірити)</p> <p>CROYANCE (n.f.) складається зі складного дієслівного утворення <i>cred</i> («серце, розум»), на латині <i>cor, cordis</i>) et <i>d^heh^h</i>- («поміщати»). Відповідає санскриту <i>śrad-√dhā</i> («вірити») або староірландській <i>cretim</i> («вірити»).</p> <p>CONFIANCE (n.f.) від латинської <i>confidentia, con</i> («разом») et <i>fidere</i> («довіряти», «вірити»). З латинської <i>con-</i> («з, усі разом»), префікс, утворений від <i>sum</i> (з). Префікс, що виражає об'єднання, паралельність, одночасність, ідентичність. <i>Fido</i> походить від загальноіндоєвропейського <i>bheidh-</i> («віра, сила») також дало <i>πειθω, peithō</i> («переконувати») у давньогрецькій і <i>foedus</i> («пакт, згода») на латині.</p> <p>CONSCIENCE (n.f.) Із латинської <i>conscientia</i>, що складається з префікса <i>con</i> («з») і <i>scientia</i> («знання»). На латині <i>con</i> («з, усі разом»), префікс, що походить із <i>sum</i> (з). Від <i>sum</i> («з»), що мало архаїчну форму <i>com</i>, з індоєвропейського <i>kom</i>. На латині <i>scientia</i>. З індоєвропейської спільної основи <i>skei</i> («різати, відділяти»), що дає <i>σχιζω skhizō</i> в давньогрецькій. З іншого боку, <i>scisco</i> має значення «знати»</p>	<p>FAITH (n) від латинської <i>fidere</i> «вірити» від протоіндоєвропейської мови корінь <i>*bheidh-</i> «вірити»</p> <p>BELIEF(n) пізніе XII століття, <i>bileave</i>, заміняє староанглійське <i>geleafa</i> «віра» зі старонімецької <i>*ga-laubon</i> «цінувати дороге, вірити», від <i>*galaub-</i> «дорогий, той, що цінується» від префікса <i>*ga-</i> + <i>*leubh-</i> («піклуватись, хотіти, подобатись, любити»).</p> <p>TRUST (n) Від давньоісландської <i>traust</i> «допомога, упевненість, захист, підтримка» від протогерманського абстрактного іменника from <i>*traustam</i>, від протогерманської from <i>*treuwaz-</i>, джерело староанглійської <i>treowian</i> «вірити» і <i>treowe</i> «вірний, надійний»</p> <p>CONFIDENCE ранне XV століття, із середньофранцузької <i>confidence</i> або прямо з латинської <i>confidentia</i>, від <i>confidentem</i> «повна довіра» від дієслова <i>confidere</i> «мати повну віру або впевненість», від префікса <i>com-</i>, (разом, з) + <i>fidere</i> «вірити»</p>	<p>ВІРА (ім) від праслав. <i>vera</i>, походить від праіндоєвропейського <i>wer-</i> («істина»), від протороманської <i>weros</i>, від протоіндоєвропейської <i>*weh-ros</i>, від <i>weh-</i> («правда»). Староанглійська <i>war</i> («правдивий, правильний»).</p> <p>ДОВІРА похідне від <i>віра</i>. Утворюється з до- + <i>вера</i>, від праслав. <i>vera</i>, від якої походять також др. рос., ст.-слов. <i>вьра</i> (др.-греч. <i>πιστις</i>), рос. <i>Вера</i>, укр. <i>віра</i>, болг. <i>вяра</i>, сербохорв. <i>Вјера</i>, словенск. <i>vera</i>, чешск. <i>vira</i>, польск. <i>wiara</i>; походить від праіндоєвропейського <i>wer-</i> («істина»). Далі, мабуть, у давн. нім. <i>wara ж.</i> «правда, вірність, милість», давн. ісл. <i>var</i> «обітниця, урочиста обіцянка», давн. нім. <i>war</i> «правдивий, вірний», давн.-ірл. <i>fir</i> «правдивий, істинний», лат. <i>verus</i> «істинний, правдивий», готск. <i>tuzwerjan</i> «сумніватись», <i>unwerjan</i> «досадувати»</p>

правда, вірність, істина, милість. Етимологічний аналіз слова обернений у минуле мови. За допомогою такого аналізу встановлюються походження слова, його структура, значення, колишні словотвірні зв'язки, фонетичні зміни.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, етимологічний аналіз засвідчив, що лексеми концепту ВІРА формувались від протоіндоєвропейської дієслівної основи за словотвірною моделлю «корінь + основоутворювальний суфікс». Дані етимологічного аналізу дали змогу виявити метафоричні образи первинних метафор, які були покладені в основу слова й мотивували його значення, а методи множинної етимології істотно доповнили їх. Так, в основі лексем концепту ВІРА в англійській, українській і французькій мовах ми виявили такі значення етимона: командувати, переконувати; серце, розум; сила, пакт, згода; знання; піклуватись, хотіти, подобатись, любити; допомога, упевненість, захист, підтримка, правда. Лексеми концепту ВІРА в англійській, французькій та українській мовах вбирають у себе багато семантичних відтінків і означають безліч виявів ВІРИ. Можемо реконструювати первинні форми лексеми: віра як моральна категорія, чесність у веденні політичних справ, християнське вчення, обіцянка, зосередження на внутрішній вірі.

На перспективу залишається дослідження лексичного, фразеологічного відображення концепту в англійській, українській і французькій мовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 1996. – 104 с.
2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации : [учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений] / Л.И. Гришаева, Л.В. Цурикова. – 4-е изд., стер. – М. : Академия, 2007. – 336 с.
4. Електронний етимологічний словник англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com> (дата звернення 5.04.2015) - faith (n.).
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2. – 2006. – 570 с.
6. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 189 с.
7. Рудницький Я.Б. Етимологічний словник української мови / Я.Б. Рудницький. – Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук – УВАН, 1972. – Т. 1. – 1972. – 968 с.
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М., 1997.
9. Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под научной редакцией И.А. Стернина. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. – 182 с.
10. Тлумачний Оксфордський словник англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com> (дата звернення 5.04.2015) — faith (n.).
11. Токарев Г.В. Проблемы лингвокультурологического описания концепта (на примере «трудовая деятельность») / Г.В. Токарев. – Тула, 2000. – 92 с.
12. Топоров В.Н. О некоторых теоретических аспектах этимологии / В.Н. Топоров // Этимология. 1984. – М. : б. и., 1986. – С. 205–211. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : [www. URL: http://www.philology.ru/linguistics1/toporov-86.htm](http://www.philology.ru/linguistics1/toporov-86.htm).
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986. – Том 1 : А – Д. – 1986. – 576 с.
14. Шелепова Л.И. Русская этимология: теория и практика : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Л.И. Шелепова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2007. – 128 с.
15. Ayto J. Word Origins. The Hidden Histories of English Words from A to Z, 2nd edition. – London : A& C Black Publishers Ltd, 2005. – 577 p.
16. Dauzat Albert, Dubois Jean, Mitterand Henri. Le Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique. – Paris : Librairie Larousse, 1971. – 479 p.
17. Dictionnaire étymologique en ligne du centre national des ressources textuelles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cnrtl.fr/etymologie/>.
18. Glare P.G.W. Oxford Latin Dictionary. Part 2/2. – Oxford University Press, 2150. – 1983.
19. Klein Ernest. A Comprehensive Etymological Dictionary. Полный этимологический словарь английского языка. Volumes 1, 2. – Elsevier Publishing Company, 1966. – 1176 с.
20. Lewis Charlton Short, Charles Thomas, Andrews Ethan Allen, Freund William (Editors). A Latin Dictionary Founded on Andrews' Edition of Freund's. – Oxford : Oxford University Press, 1956. – 2019 p.
21. Liberman Anatoly. Word Origins And How We Know Them: Etymology for Everyone. – Oxford University Press, 2009. – 223 p.
22. J.E. Riddle J.E. A Complete English-Latin Dictionary for the Use of Colleges and Schools by the Rev. – London : Longman, Orme, Brown, Green, and Longmans, 1838. – 312 p.
23. Skeat Walter W. A Concise Etymological Dictionary of the English Language. – Perigee, 1980. – 674 с.

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Випуск 4

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14,42
Замов. № 19/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.